

VEJLEDER

ved

skriftlige Udarbejdelser i Modersmaalet.

Til Brug ved højere Undervisningsanstalter og under Solvstudium.

Af

B. T. DAHL,

Dansklærer ved de ministerielle eetaarige Kursus for Lærere og Lærerinder.

KØBENHAVN.

FORLAGT AF V. PIO'S BOGHANDEL.

1895.

FORORD.

Er Undervisning i Modersmaalet »det Midtpunkt, hvorfra al Undervisning skal straae ud, og hvortil den paa en vis Maade skal føres tilbage«, følger det af sig selv, at man vanskelig vil kunne ofre dette Undervisningsfag for megen Opmærksomhed. Særlig gælder dette vel om Udviklingen af de unges Færdighed og Evne til nogenlunde selvstændigt at fremsætte deres Tanker i skriftlige Udarbejdelser.

Naar nu disses Værd gennemgaaende ikke synes at staa i et passende Forhold til den af Skolen og vedkommende Lærer anvendte Tid og Flid, da kan dette selvfølgelig skyldes mange forskellige Grunde, som jeg dog ikke skal fordybe mig i her, hvor det kun gælder om at yde den fra mange Sider attraaede Hjælp og Vejledning til Fremme for de skriftlige Udarbejdelser større Indholdsfylde og for en mere tankerigtig Ordning af det indsamlede Stof.

Denne Hjælp har jeg ment at kunne yde ved en af oplysende Eksempler støttet Fremstilling af Læren om det sproglige Udtryk, Stoffets Tilvejebringelse, den saakaldte »Opfindelse«, og Indholdsordningen eller Dispositionen.

Medens jeg under Forudsætning af Læsernes Kendskab til min »Dansk Stillære«, har kunnet afhandle det sproglige Udtryk meget kort, ville Opfindelsen og Indholdsordningen findes at være saa meget fyldigere fremstillede.

Da der nu gives enkelte Lærere, som betænkelig ryste paa Hovedet, naar Talen er om mere planmæssigt drevne Opfindelses- og Dispositions-Øvelser, skal jeg i størst mulige Korthed fremsætte min Mening desangaaende*).

*) De Lærere, der maatte ønske efterstaaende personlige Opfattelse af hele dette Spørgsmaal forud stadfæstet, henvises til følgende i

Man kan vel snart enes om det almindelige Krav, der bør stilles til enhver god skriftlig Udarbejdelse, nemlig: at den medtager det i den stillede Opgave væsentlige og udskiller alt uvedkommende. Men for at vinde fuld Klarhed over, hvad der er væsentligt, hvad uvedkommende, maa man, før man skrider til den endelige Udarbejdelse, fordybe sig i den stillede Opgave, det opgivne Emne, betragte dette baade ud-

Beretningen om de lærde Skolers Lærermøde i Oktober 1892 faldne Udtalelser af:

Hr. Professor, Dr. J. Paludan: »... ingen Lærer vil fortryde at have anvendt Tid paa, at det, som bliver skrevet, bliver skrevet bedre, nemlig ved jævnligt at lade anstille skriftlige og mundtlige Dispositionsøvelser over opgivne Tema'er, og ved i de lavere Klasser, forinden Stilen skrives, og i de højere bagefter, nøjagtigt at gennemgaa Plan og Udvikling i enhver Opgave, som foreligger. Som Hjælpemiddel derved brugte man i sin Tid »Borgens Vejledning«, som nu vistnok er glemt og maaske ogsaa fortjente at blive det Man maa dog her først og fremmest vogte sig for at bruge en saadan Bog som en Slags Lærebog i Retorik til Indøvelse af et elementært almengyldigt Skema, som saa udfyldes med Talefigurer, Metaforer og Vendinger, som ere lærte udenad. Man kan, som Hammerich sagde, ikke skride til Stilskrivning som til Madlavning efter en Kogebog for mindre Husholdninger. Færdighed i Disposition maa være et Middel, men ikke en Klemme paa Tankens frie Udvikling, og derfor maa Øvelserne i Disposition nøje knyttes til den foreliggende Opgave og læmpes efter den og Disciplenes egen Natur.«

Dr. phil S. Sørensen: »... den Fare for Formalisme, der kan ligge i Dispositionsøvelser, fjernes noget, naar man forud for den endelige Disposition anstillede en Øvelse med, hvad man i gamle Dage kaldte inventio, med at finde Stoffet ganske tilfældig, og lod det notere op efterhaanden, som det faldt Disciplene ind, og saa lod dem forsøge sig paa at ordne Stoffet efter de forskellige Kategorier, de selv kunne finde paa. . . .«

Hr. Skolebestyrer Schmeckloth: »... Dispositionsøvelser spille en meget stor Rolle paa de højere Trin, men jeg tror, der er meget stor Fare ved at begynde for tidlig med at vænne Disciplene til at lave Dispositioner. Jeg tror nemlig, at paa det tidligere Trin er det ingen Skade til at give saadanne Opgaver, at Eleverne kunne skrive lige fra Leveren, saa at de ikke skulle altfor tidlig tvinges inden for Dispositionens Ramme. Man skal først være naaet til en vis Modenhed, før Dispositionen spiller nogen Rolle. Naar der kommer en lille Smule Personlighed til, tror jeg heller ikke, at Dispositionen i nogen Retning vil kvæle den, om den end af og til kan komme til at udglatte det saaledes, at flere Elever kunne komme til at skrive nogenlunde ens, hvad Rammen angaar«

vortes og indvortes og under denne Betragtning søge gennem Selvspørgsmaal at udfinde de almindelige Synspunkter, hvorunder de mange Enkeltheder lade sig opføre. Denne mundtligt eller skriftligt drevne Indsamler-Virksomhed, Opfindelsen, kan vel, naar den ængsteligt gaar ud paa at faa alt med, henfalde til gold, pedantisk og endeløs Opregning; men, godt ledet og rigtigt opfattet, er den en nødvendig Betingelse for at give Udarbejdelsen Indhold og vil, naturligvis lempet efter de givne Forhold, og Elevernes Alder, med Held kunne bruges paa ethvert Undervisningsstade.

Noget anderledes stiller Sagen sig maaske ved Spørgsmaalet om Indholdsordningens pædagogiske Værd. Her maa man nemlig endnu mere end ved Opfindelsen tage Hensyn til den skrivendes Alder. Krævede man saaledes i en Skoles nederste Klasse skarpe Begrebsbestemmelser og strengt logiske Inddelinger, vilde man, hvis man imod Forventning naaede Maalet, upaatvivlelig have forsyndet sig mod den barnlige Umiddelbarhed, Fantasi og Følelse. Derimod maa det paa et højere, mere afsluttende Stade kaldes ikke alene gavnligt, men ligefrem nødvendigt at foretage jævnlige Dispositionsøvelser.

Skulle nu disse Øvelser helst foretages før eller efter Udarbejdelsen? Herpaa vilde jeg svare omtrent som saa: Skønt Opfindelsen og Indholdsordningen væsentlig betegne forskellige Trin, gaa de dog i Praksis sædvanlig Haand i Haand, idet Arbejdet med Indholdets Tilvejebringelse paavirker Indholdsordningen og omvendt. Heraf synes at følge, at det vilde være misligt, uden noget Hensyn til de mange forskellige Individualiteter, at foreskrive den »vordende Stilist« en ufravigelig Arbejds metode og f. Eks. sige til ham: Saml først alt Stoffet, ordn derpaa det indsamlede til en fuldt færdig Disposition og begynd saa paa den endelige Udarbejdelse.

Naturligere og mindre hemmende for Fantasiens og Tankens frie Flugt turde det muligvis være at gaa mere lempeligt til Værks, idet man tilraader vedkommende, efter at have nedskrevet løse Momenter (helst saa mange som muligt) og foreløbigt ordnet disse, at gøre et Udkast, skrive en »Kladde«, underkaste denne et omhyggeligt Gennemsyn og saa først skride til den

endelige Udarbejdelse («Renskriften»), af hvilken man da, hvis den ellers er vellykket, kan uddrage en fuldt færdig Disposition. Med Hensyn til dennes Form bemærkes her lejlighedsvis, at man fremfor alt maa vogte sig for en gold Skematiseren, der f. Eks. kræver Afhandlingens sideordnede Overled inddelte i netop saa og saa mange underordnede Led, disse atter i netop saa og saa mange underordnede Led o. s. v. [altsaa: Inddelingen af de overordnede Led: A), B), C) henholdsvis i: a), b), c); disse atter henholdsvis i: 1), 2), 3) o. s. v.]

Man maa vist i det hele gøre sig fortrolig med den Tanke, at Emnernes Inddelingsmaade til en vis Grad lempes sig efter deres forskellige Art, og at det samme Emne lader sig inddele og ordne efter forskellige Synspunkter og som Følge deraf paa mange afvigende Maader. Kort sagt: Dispositionen og Disponeringen er ikke en fælles »Spændetrøje«, som ethvert Emne med Vold og Magt skal iføres: den er en Hjælp, en venlig Hensigt, der kan — maaske bør — tages til Følge, forsaavidt som den er i Samklang med Emnets Natur.

Skønt der saaledes ogsaa indenfor Indholdsordningens Omraade kan og bør raade en vis Frihed, gives der dog naturligvis vitterlig gale Inddelinger og Indholdsordninger. Herpaa har jeg S. 50 f. anført en Del Eksempler, hvis Fejl Læseren upaatvivlelig vil have Gavn af ikke alene at paapege, men ogsaa at rette*).

Angaaende den tilknyttede Samling af 37 »mer eller mindre udførte Indholdsordninger« skal jeg, for at forebygge mulig Mistydning, ikke undlade at udtale følgende: At flere af disse, særlig Nr. XXII—XXIV ere forholdsvis lange, fordi de samtidig ere Stofsamlinger, er jeg mig fuldt ud bevidst. Jeg har her, som overalt, hvor jeg i kritisk Parentes har indskudt Noticer med Bourgeois-Tryk, nærmest tænkt paa Læreren, der jo ikke tør forudsættes at være lige inde i alle de Videnskaber, hvorfra

*) Nøjedes man med i min Hjælpebog at lade Eleverne paa-vise de under »Til Rettelse« samlede Eksempler paa alskens sproglige Urigtigheder, Ubehjælpsomheder, Tankefejl m. m., da vilde vedkommende Elever uden Tvivl kun have faaet et højst tvivlsomt Udbytte af Undervisningen.

Emnerne ere hentede*). Hvad mig selv angaar, har jeg, hvor jeg ikke var sagkyndig nok, forelagt mine Udkast for Fagmænd, hvem jeg her — hver især — bringer min hjertelige Tak for al velvilligt ydet Hjælp. Skulde der desuagtet være indløbet faktiske Fejl, da bærer jeg selvfølgelig Skylden**).

Til Godtgørelse af den Sandhed, at der paa Indholdsordningens Omraade »gives mange Veje til Rom«, kunde jeg have haft stor Lyst til at behandle samme Emne paa flere forskellige Maader; men da nærværende Bog allerede er svulmet stærkt op, har jeg opgivet denne Tanke.

At mit »lille Udvalg af Eksamenstile« vil finde en venlig Modtagelse, er mit Haab. I hvert Fald er jeg selv glad over saaledes at have faaet Lejlighed til at indfri mit i sin Tid***) givne Løfte om at meddele »Mønsterstile« fra flere af vort Lands Undervisningsanstalter.

At nu alle de her meddelte Eksamensudarbejdelser ere »Mønsterstile« i Ordets strengeste Forstand, tør jeg dog ikke hævde, men vel, at de ere levende Vidnesbyrd om det gode Stade, hvorpaa Undervisningen i Modersmaalet for Øjeblikket kan befinde sig. Ved enkelte af Udarbejdelseerne, særlig den over Emnet: »Paa de store Have gaa de store Bølger« faar man et bestemt Indtryk af, at der kan gives medfødte Evner, der, om de end ikke overflødiggøre, saa dog i høj Grad lette Arbejdet for Læreren.

At nævne alle de Bøger, jeg under Udarbejdelsen har haft mer eller mindre Nytte af at gennemblade, vilde være temmelig ørkesløst. Dog skal jeg ikke undlade med Tak at fremhæve følgende:

Dr. W. Sommer: Hand- und Hülfsbuch für den Unterricht im deutschen Aufsätze. Köln 1881.

Fr. Wyss: Leitfaden der Stilistik. Bern 1883.

*) At de Dispositioner, Læreren af og til maatte finde det rigtigt at forelægge sine Elever, helst maa være ligesaa kortfattede som klare, er en Selvfølge.

**) Jeg griber her Lejligheden til at fremhæve den ved enkelte højere Undervisningsanstalter fulgte priselige Skik, at de »Bundne Opgaver« stilles og nærmest bedømmes af vedkommende Faglærer.

***) Forord til min Hjælpebog.

Dr. Friedrich Beck: Lehrbuch des deutschen Prosastils. München 1887.

I. Fischer: Lehrbuch der Stilistik, Metrik und Poetik-Langensalza 1888.

Dr. Julius Naumann: Theoretisch-Praktische Anleitung zur Abfassung deutscher Aufsätze. Leipzig 1889.

Gustaf Sjøberg och Gustaf Klingberg: Svensk Stilistik. Stockholm 1884.

Carl Landtmanson: Bidrag till läran om den svenska Prosastilen. Uppsala 1889.

Til Slutning bringer jeg Bestyrelsen for den Raben-Levetzau'ske Fond, der har ydet mig Støtte under Udarbejdelsen af nærværende Bog, min hjertelige Tak.

B. T. Dahl.

INDHOLD.

	Side.
Føroord	I—VIII

1ste Afsnit.

Fremstillingens ydre Form og Bygning . . .	2—13
Udtrykkets Rigtighed: 1) <i>Sprogriktighed</i> , 2) <i>Sprogrenhed</i>	2
Udtrykkets Klarhed: 1) <i>Tydelighed</i> , 2) <i>Korthed</i>	2—3
Udtrykkets Skønhed: 1) <i>Velklang</i> , 2) <i>Værdighed (Passelighed)</i> , 3) <i>Liv (Afveksling)</i>	3—4
Blandede Eksempler paa alskens Brud mod Udtrykkets Rigtighed, Tydelighed eller Skønhed	4—7
Om enstydige Ord	7—13

2det Afsnit.

Fremstillingens Indhold, dens indre Form og Bygning	14—39
A. Indholdets Tilvejebringelse: Opfindelsen. De skriftlige Udarbejders Arter:	
I. <i>Den beskrivende Art</i> : Beskrivelsen og Skilringen	15—24
II. <i>Den fortællende Art</i> : Fortællingen	25—31
III. <i>Den udviklende, overvejende eller drøftende Art</i> : <i>det belærende Opsæt eller Afhandlingen</i> (i snevrere Forstand,)	32—39
B. Indholdsordningen eller Dispositionen	39—63
<i>Mer eller mindre udførte Indholdsordninger af: Beskrivelses-, Fortællings- og Afhandlings-Emner</i>	64—126

	Side.
I. Naturforholdene og Dyrelivet i Sydamerikas store Slettelande	64
II. Beskrivelse af Koralløerne	65
III. Havstrømningerne i Verdensoceanerne	67
IV. Skildring af Alperne	69
V. Hvor vidt kan et Lands Naturforhold siges at betinge Kulturudviklingen?	70
VI. Luftskibet	72
VII. Lynet — Lynaflederen	74
VIII. Dampe og deres Anvendelse	76
IX. Vandets Fordampning i Naturens Husholdning og i Menneskets Tjeneste	77
X. Vore Belysningsmidler	78
XI. De væsentligste Forebyggelsesmidler mod Stranding	80
XII. Kartoffelplanten	81
XIII. Birken	82
XIV. Skovenes Betydning for vort Land	84
XV. Agerdyrkningen som Kulturens Begyndelse	85
XVI. Løven	86
XVII. Hesten og dens Brug	87
XVIII. England som Republik	88
XIX. Arabernes Indflydelse paa Europas Kultur i Middelalderen	90
XX. Czar Peter den Store af Rusland og hans Værk	92
XXI. Polens Sønderlemmelse og Undergang	95
XXII. Munkevæsenets Udvikling og historiske Betydning	97
XXIII. Den nordamerikanske Borgerkrig og dens Betydning	100
XXIV. Kirkens Kampe mod Kongemagten i Danmark fra sidste Halvdel af 13de Aarhundrede	105
XXV. Om Sports Betydning for de unges legemlige og aandelige Udvikling	108
XXVI. Vore Ordsprogs Væsen og Værd	110
XXVII. Teatret en Dannelsesanstalt	112

	Side.
XXVIII. Opdragelse og Undervisning	114
XXIX. I Morgen er der atter en Dag	115
XXX. Utak er Verdens Løn	116
XXXI. Hvad forstaas ved Ære?	116
XXXII. Indad, Fremad, Opad	117
XXXIII. Enhver bliver salig ved sin Tro	119
XXXIV. Søndagens Betydning og Brug	120
XXXV. Det 5te Bud [2 Moseb. XX, 13]	122
XXXVI. Farisæeren og Tolderen [Lukas XVIII, 9—14]	124
XXXVII. Den tabte og genfundne Søn [Lukas XV, 11—32]	125
Et lille Udvalg af Eksamenstile	127—159
I. Hvorvidt kan Adam Oehlenschlägers Digterliv kaldes et Aladdins-Æventyr?	127
II. Fordelene og Manglerne ved det skriftlige Ord	131
III. Hvad er paalideligst: Samtidens eller Eftertidens Dom?	134
IV. Religionsundervisningens Formaal og Form	137
V. Om Sports Betydning for de unges legemlige og aandelige Udvikling	140
VI. Om Totalafholdsbevægelsens Berettigelse og Betydning	142
VII. Hvilke vare de Grundsætninger, som Ludvig den Fjortende fulgte i sin Regering indtil og udadtil?	144
VIII. Skildring af een (eller flere) af Hovedpersonerne i et af de til Eksamen opgivne Værker af Holberg eller Oehlenschläger	147
IX. De vilde Folkeslags Liv i de forskellige Verdens egne	149
X. Hvad er Meningen med Ordsproget: »Paa de store Have gaa de store Bølger«?	151
XI. Aarsagerne til Handelskriser, med særligt Hensyn til Krisen i 1873	154
XII. Mindets Værd	156

Læren om Stilskrivning falder væsentlig i følgende Hovedafsnit:

I. Fremstillingens ydre Form og Bygning

[Elocutio],

der sysler med de for det sproglige Udtryk gældende Regler og Love.

II. Fremstillingens Indhold, dens indre Form og Bygning, der fæster Blikket paa:

A. Indholdets Tilvejebringelse: Opfindelsen

[Inventio].

B. Indholdets passende Ordning: Indholds-

ordningen *[Dispositio]*.

1ste Afsnit.

Fremstillingens ydre Form og Bygning.

Som Grundkrav for al god Stil har man fra gamle Dage med Rette opstillet: Udtrykkets **Rigtighed, Klarhed og Skønhed.**

Udtrykkets Rigtighed omfatter:

- 1) *Sprogrigtighed*, der kræver Udtrykkets Overensstemmelse med de i det danske Sprog gældende Regler og Love for den fejlfrie Brug af Ordene efter Form og Betydning, for Sætningernes og Sætningsforbindelsernes rigtige Bygning, for Ordstillingen samt for Tegnsætningen.
- 2) *Sprogrenhed*, der kræver, at det Sprog, i hvilket et givet Emne fremsættes, er ægte Dansk og stemmer med de dannedes Sprogbrug, samt skyr al unødvendig Brug af: fremmede Ord og Ordforbindelser, gammeldags Ord og Vendinger, Nydannelser og Landbomaalsord.

Udtrykkets Klarhed omfatter:

- 1) *Tydighed og Bestemthed*, der — paa Grundlag af Sprogrigtighed og Sprogrenhed — fremsætter Emnet paa en forstaaelig Maade saaledes, at det sproglige Udtryk dækker Tankeindholdet, og skyr alskens ufrivillig Tvetydighed og Uklarhed.
- 2) *Korthed (Fynd) og Kraft*, der, med Udtrykkets Klarhed som Forudsætning, kun medtager det væsentligste og skyr al unødvendig Brug af enslydende og enstyldige Ord, Omskrivninger, overflødige og selvgentagende Ud-

tryk og Vendinger, Sætninger med vidtløftige Udvidelser og Indskud, kort sagt alt, hvad der ligner »Ordgyderi« og »March paa Stedet«.

Udtrykkets Skønhed omfatter:

- 1) *Velklang*, en væsentlig udvortes, musikalsk Egenskab ved Stilen, der gør, at denne ved Emnets mundtlige Foredragelse indvirker velgørende paa Øret. Denne Stilegenskab fremtræder atter:
 - a. som Ordvelklang, der fremkommer ved smagfuldt Valg af Bogstaver, Stavelser og Ord og skyr alskens Mislyd, som kan opstaa ved: Selvlydssammenstød (Hiatus), Medlydssammenstød (Position), Ophobning af Ord, α) hvis Stavelser rumme samme eller væsentlig ensklingende Selvlyd (Tvelyd), β) hvis Stavelser begynde med samme Medlyd, γ) hvis Stavelser ende ens.
 - b. som Ordføjnings-velklang, der fremmes saavel ved de enkelte Sætningers som ved Sætningsforbindelsernes (Sætningsrækkernes eller Sætningskædernes) harmoniske Bygning eller »Jævnmaal«, men hemmes dels ved Mangel paa Ligevægt mellem Leddenes Omfang (f. Eks. altfor vidtløftige Udvidelser eller Indskud), dels ved overdreven Ensformighed i Sætningernes og Sætningsforbindelsernes Bygning.
 - 2) *Værdighed og Passelighed*, en væsentlig indvortes Stilegenskab, der beror paa, at det sproglige Udtryk staar i indre Samklang med Emnets Natur og Væsen.
 - 3) *Liv og Afveksling*, en baade indvortes og udvortes Stilegenskab, der ved Fremstillingens Tankefylde, Udtryksfuldhed, umiddelbare Friskhed og Varme søger at gøre Emnet i og for sig anskueligt og at indvirke tiltrækkende, vækkende og fængslende paa Læserens Fantasi og Følelse.
- Hvor stor Betydning nu end Udtrykkets Skønhed maa siges i og for sig at have, saa ligger den i egentlig Forstand kunstmæssige Brug af Sproget dog væsentlig udenfor,

i hvert Fald over Skolen, hvis nærmeste Opgave det vel er at udvikle Elevernes Evne til i skriftlige Udarbejdelser nogenlunde at fyldestgøre Rigtighedens og Klarhedens Grundkrav. For at naa dette Maal kan det — næst flittig og opmærksom Læsning af vore Mønsterforfattere — maaske ikke være af Vejen en Gang imellem at øve Elevernes Sprogtakt og Tænkeevne ved Paavisning og Rettelse af Fejlene eller Ubhjælpsomheden i følgende:

Blandede Eksempler paa alskens Brud mod Udtrykkets Rigtighed, Tydelighed eller Skønhed:

Jeg har funden, at det i Morges har frossen. — Hun modtog mig med et tvunget Smil. — (I en Skomagere Butik) Usynlige Lapper ses i Vinduet. — Sparkende og bidende fik man endelig Forbryderen transporteret til Politistationen. — De besøgende sendte Hanelefanten »Chang« ondsksfulde Blikke og stænkede dem med Snabelen. — Man afhandler da her: de enkelte Skrifter Medhørens til Kanon, deres Authentie, Integritet, Forfatterens Axiopistie, og man sætter en dogmatisk Garantie: Inspirationen. — Til Slut maa jeg dog fremhæve, at det er en Skamfærd med de mange Trykmistag, som ikke saa lidt afynde denne i Ord og Tanke saa nordisk-danske lille Bog. — Det er lykkedes mig i korrespondanselig Henseende. — Faa Dage derpaa fik Lordmajoren et Brev fra Lord Kammerherren i Kongens Navn, hvori han lod ham vide, at han ikke modtog nogen Ansøgning fra ham, naar den ikke var affattet i hele Stadens Navn. — Washington levede som Præsident tarveligt, fraaadede sine Landsmænd at indblande sig i Europas Anliggender, testamenterede store Summer til Stiftelsen af et Universitet, døde 1799 og gav endelig alle sine Slaver Friheden. — De bedste Mennesker ere ikke de, der have den klareste Forstand og største Indsigter, men det varmeste Hjerte. — Ved Fredsslutningen i Nimwegen, Fontainebleau og Lund havde Sverrig endelig faaet Fred med alle sine Fjender. I disse Krige var Karl XI modnet til Mand. — Jeg observerede spontant en redaktionel Incurie. — Frederik I antog Kongetitelen 1701 og anerkendtes

som saadan ved Fredsslutningen i Utrecht. — Digteren er afbildet i siddende Stilling, støttende sig med venstre Haand paa sin Stok, og i den anden holder han Bogen, som antyder Digteren. — Senere oprettedes der ogsaa for Kvinder saadanne Tilflugtssteder, der kaldtes Nonneklostre og deres Beboere Nonner. — Søen saa saa sort ud under Indflydelse af en uhyre Masse sorte Skyer, som hævede sig sagte i Syd. — Den gamle dvælede ved, hvor forfængelige de unges Forhaabninger vare, og at de sikkert ikke vilde blive opfyldte. — En Mængde Bedrifter og Æventyr havde han udført. — Etatsraaden bøjede sig ned over Lejet og ventede stille, og da det sidste Liv var rundet bort, den sidste svage Blodets Bølge stilnet, saa løftede han den blege Haand til sine Læber . . . — Snart kom mig en langskægget Eremit, en ærværdig gammel Dervisch med Vand i sin hule Haand, snart en forvildet Prinds af China, snart en flygtende Prindsesse fra Teflis, snart en Pillegrim, der ved hvert tredie Skridt fremad gjorde eet tilbage, snart en vandrende Ridder, snart tre pjaltede Profeter, snart fyrretyve rædsomme Røvere, snart en heel Caravane med alle sine Dromedarier, snart alle Israels Børn, sexhundrede i Tallet forbi. — Allerede forud uvenligt stemt mod England opluede hans Vrede endnu mere. — Ved Tromlingen af den makadamiserede Kørebane i Vesterfarimagsgade . . . benyttes i Aar en Damptrølle i Stedet for den tidligere anvendte Hestetromle. Dette sjældne Skuespil, saa omtrent midt inde i Kjøbenhavn, samlede igaar stadig et meget interesseret Publikum og det lod heller ikke til, at Hestene for andre Køretøjer generedes af Tromlen. — Folks Mangel paa Savn af æsthetisk Sans er højst beklagelig. — Da jeg er Familiefader, tillader jeg mig at anbefale mig med alt til Skrædderfaget henhørende. Saavel nyt som gammelt Tøi forarbejdes smukt og godt. — Kartoffernes egentlige Hjemland er Chile, hvorfra de overførtes til Europa og der udgøre et ypperligt Næringsmiddel. — Over Sejrherreren er der efter hans i Begyndelsen af Aaret indtrufne Død ifølge Kongens Forslag ved almindeligt Sømmeskud af Hæren i Nærheden af Slagmarken omtrent 2 hundrede Skridt vest for den nærliggende By bleven oprejst et stateligt Mindesmærke. — (Af en Prædiken) Da vor

Herre sendte sin Søn ned til os, spillede han sin højeste Trumf ud. — Det saakaldte Timandsraad havde uindskrænket Magt over alle Statens Embedsmænd. Tre af disse Medlemmer havde at paadømme alle Anklager for Højforræderi. — For at gøre os et klart Begreb om Napoleons Handlekraft, var han under hele dette Felttog vedblevet fra sit stadigt skiftende Hovedkvarter at lede sit Riges borgerlige Anliggender. — (Avertissement) Stille! Rar, afkræftet og 20 Aar gammel er han. Sød Mælk, Solvarme, Landluft og Kjærlighed behøver han 1 à 2 Maaneder. Hvem vil være Samaritanen med Æslet? (N. N., indre Missionær). — De nationalliberale Aviser i Berlin haabe paa Sejr for Regeringen, hvilket dog ikke turde være saa sikkert. — I Arabien bor der Folk, som ernære sig som Beduinere, det vil sige med Faar og Heste o. s. v. drage de uberrørte af Tidens Omskiftelser om fra et Sted til et andet. — Jeg fik en Teaterbillet til Julegave, derfor skulde det Stykke, som jeg skulde se, være et Stykke, som jeg kunde have Fornøjelse af at se. — Esau var den førstefødte og gik paa Jagt, derimod var Jakob Hyrde. — En hyggelig indrettet Villa ønskes til Købs strax; der maa være gammel Have, ingen Genboer og nær ved Sporvognsrouten. — Hvad der især bidrager til at gøre Italien tiltrækkende, er alle de Mindesmærker fra Oldtiden, og hvoraf ingen Sted mere end Verdensstaden Rom indeholder Levninger. — Familien saa resigneret ud og dukkede over Melonen med Sukker i Rundkreds om Tanten, der var i Atlaskmantille med Chenille, og som endnu kun besværligt talte med de nye Tænder. — Om den af Lykken begunstigede Ministers første Kjærlighedshistorie og om hans Lidenskab for Spil ved selv Galeazzo Gualdo Priorato's store Værk ikke andet at sige, end at, idet han ved de elskværdigste Manerer og ved Spillebordet, hvor Lykken meget ofte begunstigede ham, sørgede for at underholde og more de Store, aabnede han sig Vejen til at nyde Velvillie og Agtelse af alle dem, med hvem han havde af gjøre. — Han havde en Datter, lige saa smuk som Moderen, og i hvem han saa hende leve op. — Dette Aarhundrede er ikke blot en Guldperiode med Hensyn til Opfindelsen af forskellige Ting, saasom Dampskibet og lignende, men

er ogsaa en saadan Tid med Hensyn til at kristne og civilisere de hedenske og for den højere Kultur ukendte Folkeslag. — Den Mand, som opdagede Australien, var Englænderen James Cook, hvorpaa en stor Del af Australien kom under England, den første Erobring England gjorde var den lille Ø Norfolk, som benyttedes til Deportationssted for Forbrydere; men dette er nu ophørt og i Stedet for, er der begyndt en Indvandring af engelske Kolonister, som underkuede de oprindelige Beboere. — Menneskene se med misundelige Øjne paa det Gode, der er hos andre, og tænke, at deres Ros fordunkler dem, og at deres rosværdige Egenskaber staa dem i Lyset, og derfor gøre de alt, hvad de kunne, for at kaste en Skygge over dem, at deres Dyders klare Skin ikke skal fordunkle dem. — Det regnede til vor store Ærgrelse næsten hele Natten; thi vi havde foresat os tidlig næste Morgen at tiltræde en længere Fodvandring. — Den Sejr, som Højre vandt i December 1872 og tvang Thiers til at optage adskillige konservative Elementer i Regeringen, mentes for en ikke ringe Del at bero paa Gerardins parlamentariske Taktik.

Anm. De Læsere, der maatte ønske en fyldigere Fremstilling af Stilens ydre Form og Bygning, henvises til B. T. Dahl: »Dansk Stil-lære« 2den Udgave 1893, hvorfra et Par af de her brugte Øvelses-eksempler ere laante.

Da det vel tør forudsættes, at den »vordende Stilist« gennemgaaende er i Stand til at bruge de jævnlige forekommende Ord og Vendinger paa rette Sted og Maade, kan jeg, før jeg gaar over til Stofsamlingen, her maaske indskrænke mig til kortelig at dvæle ved saadanne Ord, der netop paa Grund af deres Form- eller Betydningslighed ere mest udsatte for at forveksles og sammenblandes, og kommer saaledes til at strejfe Læren om enstydige Ord (den saakaldte Synonymik), en Videnskab, maaske rettere: en Videnskabs-Gren, der i sin Tid med Rette var Genstand for megen Opmærksomhed, men nu til Dags ikke synes at

staa i høj Kurs, — og dog vil man baade i Skolen og Livet kunne have god Brug for en skarp Skelnen mellem tilsyneladende ensbetydende Ord som:

have — besidde (Besidder, Besiddelse) — eje (Ejer, Ejendom),

der vel i mange Tilfælde kunne bruges i Flæng; dog er der meget, vi have (for Eks. Laster, Gæld), som vi ikke kunne siges at eje, ligesom vi kunne besidde noget uden at eje det. Medens have er det mest omfattende af de 3 nævnte Udsagnsord, betegner det forøvrigt tyksfødte besidde, hvis Grundbetydning udtales i Ordsproget: »Han raader for Sækken, som sidder paa den«, væsentlig: at have en mere eller mindre udstrakt Brugsret til og Raadighed over noget, der — med eller uden Ret — befinder sig i vort Værge (man kan ikke besidde, hvad man ikke har; men vel kan man besidde noget uden at eje det); derimod betegner det ægte danske eje (oldn. eiga): at have en arvet eller erhvervet Ret især over noget livløst, der kan, men ingenlunde behøver at være i vort Værge saaledes, at vi enten selv kunne bruge det eller laaane, bortleje, ja bortgive det.

Man indsætte det rette Ord i følgende Eksempler:

Han bejlede til hende; men hun vilde hverken eller ham. — Dette Menneske min fulde Tillid og Fortrolighed. — Griffenfeld ualmindelige Evner som Statsmand. — Denne Maskine store Mangler. — Jeg vel denne Bog; men den er i Øjeblikket udlaant. — Efter Oldtidens Opfattelse kunde man Slaver; nu til Dags kan man ikke Mennesker, men vel Ting. — Danmark endnu de vestindiske Øer. — Faderen megen Glæde af sin Søn.

Grund (-Følge), Aarsag (-Virkning), Anledning (Foranledning).

Trods mangfoldige Betydningsovergange maa Grund

væsentlig kaldes: »det i Tingenes Natur og Væsen Liggende, der intellectuelt eller forstandsmæssigt fører noget Vist med sig, uden at her er Tale om en Bevirkelse«, hvorimod man ved Aarsag »tænker sig et Virkende«, som gjør, at Tingen er til.« Medens Grund gaar paa et Hvorfor, spørges der ved Aarsag om et Hvorved. Forholdet mellem Grund og Følge er da væsentlig af logisk, mellem Aarsag og Virkning af real Natur. [s. Sibbern Tænkelse 1854 S. 27 f.] Fra Aarsagen, hvis Virkning sædvanlig efter Omfang er ensartet med og svarer til vedkommende Aarsag (en liden Aarsag kan næppe siges at fremkalde en stor Virkning), maa vel adskilles Anledningen (Foranledningen), der betegner en fjernere Aarsag, som ikke behøver at øve en tilsvarende Virkning (Smaating kunne stundom foranledige noget stort.)

Man indsætte de rette Ord i følgende Eksempler:

Man har angivet mange til hans Død; men den sande ved endnu ingen. — Dette Menneske er uimodtageligt for: han lader sig ikke overbevise. — Naar en Aarsag ingen har, bliver den det, vi kalde Paaskud. — Enhver Virkning maa have sin, til hvilken den staar i lignende Forhold som Følgen til sin — Dette Maleri øver en stor paa Tilskueren. — En Tændstik, som stryges af og letsindigt henkastes paa et Logulv, kan blive til, at en hel Landsby gaar op i Luer.

bekende — tilstaa — vedgaa. (Bekendelse, Tilstaaelse, Vedgaaen).

betegne vel begge en Vedgaaelse af noget, man helst vilde dølgge; dog kan der være en væsentlig Forskel: det tyskagtige bekende (hvis Grundbetydning maaske er: at gøre noget bekendt) angaar nærmest noget ondt, man er sig lønlig bevidst, og som man, tvungen væsentlig af indre Grunde (Samvittigheden) vedgaar for Gud og Mennesker i den Hensigt at

afbede og undgaa Vrede eller Straf. Saaledes fremkommer den uopdagede Morder ofte paa Dødslejet med sin Bekendelse, ligesom ethvert sandt og troende Menneske daglig bekender sine Synder for Gud. Da Bekendelsen væsentlig er frivillig (en ved Pinsler aftvungen Bekendelse er af højst tvivlsom Værd) og fremgaar af en Sandhedserkendelse, kan man, dybest talt, overfor sig selv ikke bekende Usandhed; thi hvad man bekender, maa man i det mindste selv anse for Sandhed; derimod kan man med Hensyn til andre bruge Udtrykket: usandfærdig Bekendelse. Tilstaa (maaske oprindeligt: staaende overfor Dommeren at svare til hans Spørgsmaal) kan baade angaa noget ondt og noget godt, en Kendsgerning, som andre Mennesker vide eller menes at vide. Medens Bekendelsen ofte sker i Smerte og under Selvanklage, behøver dette ikke at være Tilfældet med Tilstaaelsen, der, hvad enten den er frivillig eller fremtvungen, ikke sjældent ledsages af Trang til Undskyldning og Selvforsvar. Baade tilstaa og bekende lade sig i mange Tilfælde erstatte af: vedgaa og indrømme.

Erstatning — Gengæld

gaa vel begge ud paa at give Vederlag for noget; dog betegner Erstatning væsentlig: fuldt Vederlag for et tabt (mistet) Gode, Gengæld: Vederlag for et modtaget Gode eller Onde. Medens Erstatningen (der lader sig gengive ved: Godtgørelse, Bod) maa være af samme Omfang og Art som det litte Tab, behøver dette ikke at være Tilfældet med Gengælden, der meget vel kan være enten større eller mindre end det modtagne Gode eller Onde og ingenlunde behøver at være af samme Art som dette, eftersom det er muligt baade at gengælde ondt med godt (man kan samle »gloende Kul paa sin Fjendes Hoved«) og godt med ondt (»I tænkte det ondt; men Gud har vendt det til det gode«).

miste — tabe.

Forskellen mellem miste og tabe er vel i mange Til-

fælde udvasket; dog vilde man ikke kunne sige: Tjenestepigen mistede under Opvaskningen 3 Tallerkener. Altsaa: man mister noget væsentlig uforskyldt; man taber noget væsentlig ved egen Brøde; det tabte kan man muligvis faa igen; det mistede faar man sædvanlig ikke igen. Da miste ikke, saaledes som tabe, har noget tilsvarende Navneord, kommer Ordet Tab til at erstatte baade det, at miste og det, at tabe, f. Eks. Han mistede under Pengekrisen hele sin Formue, og dette Tab voldte hans Død.

Anklager — Angiver

føre vel begge Klagemaal mod En; men medens Anklageren handler aabenlyst og kan være en særdeles hæderlig, ja endog retslig beskikket Mand (»offentlig Anklager«), gaar Angiveren sædvanlig underfundigt (hadefuldt) til Værks og er da ikke stort bedre end en Bagvadsker og Øretuder; dog gives der Tilfælde, i hvilke det endog er Pligt at optræde som Angiver.

savne — mangle.

Baade savne og mangle betegne, at noget fattes En; men, medens der i mangle sædvanlig kun ligger Erkendelsen af, at noget fattes, udtaler savne: Følelsen af, at det, der ikke forefindes, er ønskeligt eller nødvendigt (man kan saaledes meget vel mangle et Par Tænder, uden at man behøver at savne dem). Forøvrigt ere mangle og savne i mange Tilfælde efter deres Betydning samfældige.

Stængel — Stilk — Skaft.

Blomstens Stængel = den overjordiske Akse med dens Dele; Stilken = den Blomsten bærende (ikke: den blad bærende) Stængel; Skaftet = en lang ugrenet Stængel, som bærer en Blomst eller en Blomsterstand, og som enten er bladløs eller bærer skælformede Høj-Blade.

Kim — Spire.

Kimen, der er Planten i Fostertilstand (dens »Vækst-

emne»), indesluttet i Frøskallen, stundom tillige i Frøhviden og hviler i Dvale, indtil Betingelserne for Springen ere til Stede. Spiren, i hvilken man kan skelne Plantens over- og underjordiske Del (Stængel- og Rodspiren), er altsaa en fortsat Udvikling af Kimen.

da — naar — idet — mens.

Af ovennævnte Tidsbindeord betegner da væsentlig: et bestemt, enkelt — fortidigt eller nutidigt — Tidspunkt, naar: et ikke bestemt, vilkaarligt Tidspunkt, der kan gentage sig, idet: et samtidigt Tidspunkt, mens: en samtidig Varighed, f. Eks. Han kom, da (o: i det Øjeblik) jeg gik. — Naar (= saa ofte som) jeg gaar hjem ved Aftentide, tager jeg altid min Hund med mig. — Idet (o: samtidig Øjeblik) jeg saa op mod Himlen, blev jeg et Stjernesked var. — Læs, mens (o: samtidig Varighed) jeg skriver! [jfr. Lunde-Nielsen: Dansk-norsk Sprog-Analyse S. 104.]

(omend-) skønt, uagtet, ihvorvel — selv om, om-end.

Indrømmelsesbindeordene: (omend-)skønt, uagtet, ihvorvel bruges om noget virkelig stedfindende, selv om, om-end om noget kun antaget, f. Eks. Uagtet (el. skønt el. ihvorvel) Kirken er stor, er den dog hver Søndag overfyldt. — Selv om jeg var rask (men: jeg er ikke rask), kom jeg dog ikke. [Forhen brugtes skønt ogsaa om noget blot muligt eller tænkt. s. B. T. Dahl: Bidrag til dansk Sætningslære S. 86 Anm.]

Af Ord, for hvis indbyrdes Betydningsforskel man bør kunne gøre Rede, hidsættes endvidere følgende:

erindre - huske - mindes - ihu-	Elskov - Kærlighed,
komme,	Afsky - Had - Nag,
Oprør - Opstand - Rejsning,	revse - tugte - irettesætte,
dræbe (Drab) - myrde (Mord),	Skrivning - Skrivelse - Skrift,
heftig - voldsom,	Drift - Tilbøjelighed - Hang,

ægge - tilskynde - opmuntre,	mistænksom - mistænkelig,
lide - taale,	Skranke - Grænse,
nøde - tvinge,	ære - agte - hædre,
Overtrædelse - Skyld - Brøde -	afene - ensom,
Synd - Last,	barnlig - barnagtig,
efterladen - skødesløs,	grusom - gruelig,
Løgn - Usandhed,	Hyldest - Hylding,
ledig - tom,	betænksom - betænkelig,
age - køre,	ufejlbar - ufejlbarlig,
Regel - Vedtægt - Lov,	Værd - Værdi,
rolig - stille - tyst,	atter - igen - paany,
opdage (Opdagelse) - opfinde	utro - troløs,
(Opfindelse),	sildig - sen,
død - livløs,	Afstand - Frastand,
Krop - Legeme,	Hæs - Stak.

Anm. Under Syslen med det Synonyme i vort Modersmaal vil man finde god Hjælp i Værker som P. E. Müller: Dansk Synonymik, besørget ved F. P. J. Dahl, i hvis særdeles lærerige Forord der med Rette skelnes mellem: etymologisk, syntaktisk, lexikalsk og stilistisk Synonymik, og J. Levin: Til Kritiken af det Synonyme i Dansk.

2^{det} Afsnit.

Fremstillingens Indhold, dens indre Form og Bygning.

A.

Indholdets Tilvejebringelse: Opfindelsen.

Naar den skrivende, der maa antages i alt Fald til en vis Grad at være Herre over Fremstillingens ydre Form, o: Tankeindholdets sproglige Klædedragt, har klaret sig sit Emne, bliver det hans næste Opgave efter visse almindelige Synspunkter [*τόποι, loci topici*] at indsamle det Stof, der skal udgøre den skriftlige Udarbejdelses Indhold. Til at faa Syn paa de forskellige Veje, man kan gaa under denne Stofsamling, vil det være hensigtsvarende at give en kort Oversigt over de skriftlige Udarbejdelsers Arter og saa under hver især af disse at opføre de almindelige Synspunkter, der maatte frembyde sig.

De skriftlige Udarbejdelsers Arter.

Efter Emnernes Væsen og Fremstillingens Øjemed kunne alle skriftlige Udarbejdelse væsentlig henføres til følgende 3 Grundformer:

- I. Den beskrivende Art: Beskrivelsen og Skildringen.
- II. Den fortællende Art: Fortællingen.
- III. Den udviklende, overvejende eller drøftende Art: det belærende Opsæt, Afhandlingen.

Mærk. Skønt disse Prosa-Fremstillingens Grundformer ere indbyrdes væsensforskellige, vil dog efterfølgende Udvikling godtgøre, at de mangelunde flyde over i hverandre.

I.

Den beskrivende Art, omfattende: Beskrivelsen og Skildringen.

Beskrivelsen i Almindelighed er en sproglig Afbildning, et »Ordbillede« af en Genstand i Rummet eller af en Tilstand. Da Beskrivelsens Genstand væsentlig maa tænkes at ligge stille og at kunne ses fra alle Sider, kommer det, hvis en Beskrivelse skal lykkes, især an paa, at Beskriveren vælger det rette Synspunkt og har Evne til, om det gøres nødt, at skifte Stade, saa at han dels selv kan faa Øje paa, dels vise andre alle eller i hvert Fald de mest fremtrædende af Genstandens Enkeltheder.

Til en god Beskrivelse kræves da — næst Udtrykkets Klarhed og Tydelighed — frem for alt:

Troskab, som nøjagtigt og fuldstændigt angiver Genstandens Kendemærker. Men denne Egenskab vilde dog fortabe sig i gold Opregning, hvis den ikke traadte i Forbindelse med:

Anskuelighed, der samler de mange Enkeltheder til et Helhedsbillede, i hvilket kun det mest særtegnende (karakteristiske) medtages, saa at Læseren bliver i Stand til i sin Bevidsthed at indoptage et klart Billede af vedkommende Genstand.

Som Beskrivelsens Underarter kunne nævnes:

- a. den *tegnende* Beskrivelse, o: Beskrivelsen i indskrænket Betydning: den rene Beskrivelse;
- b. den *malende* Beskrivelse eller Skildringen.

Den tegnende Beskrivelse,

der væsentlig fremstiller Genstanden efter dens ydre (objektive) Skikkelse, hviler fortrinsvis paa Anskuelse og Erkendelse og forudsætter med Nødvendighed, at Beskriveren ikke alene maa kunne se grant og høre skarpt, men ogsaa, at han er i Stand til at ordne Indtrykkenes Mangfoldighed til et let opfatligt og anskueligt Helhedsbillede. Da den tegnende Beskrivelse saaledes nærmest taler til Forstanden, hæver dens Sprog-

form (Stil) sig sjældent i Højden, men skrider jævnt fremad og udtrykker sig helst i korte Sætninger (»brudt Stil«) uden retoriske Prydelser. Dens Hovedøjemed er nemlig med størst mulig Nøjagtighed at tegne sin Genstand. En saadan Ordtegning kan imidlertid, i samme Grad som Emnet er af rent udvortes Natur, have store Vanskeligheder at kæmpe med, inden den opnaar Anskuelighed, — Vanskeligheder, der endog kunne umuliggøre Beskrivelse ved Ordets Hjælp alene. Hvorledes vilde det saaledes uden led-sagende Afbildninger være muligt at gøre en i det enkelte gaende Ordtegning af en Dampmaskine, et Skib, et Dyreskelet eller desl. anskuelig?

Den malende Beskrivelse eller Skildringen.

Medens den rene Beskrivelse, strengt taget, kun tegnede sit Emnes ydre Omrids og ordnede dets mange Kendemærker til et forstaaeligt Hele, kan Skildringen ikke nøjes hermed: Ligesom den skildrende selv maa antages at være opfyldt af sit Emne, saaledes vil han ogsaa søge at virke ind paa Læserens Fantasi, Følelse og Hjerte. Men dette kan vanskelig ske ved alene at beskue Emnet efter dets ydre Skikkelse: der kræves ogsaa en Gengivelse af det Indtryk, Emnet har gjort paa Beskueren. Saaledes bliver Skildringen da en højere Beskrivelses-Form, der til Tegningen af Emnets ydre Træk føjer et Stemnings- eller Følelsesmaleri. Med andre Ord: Skildringen er en subjektivt farvet, stemningsbaaren og følelsesvarm, malende Beskrivelse, hvis Emner ere Tilstande, f. Eks. Vaarens Komme, en Nattevandring, Vindstille under Troperne o. s. v. Da Skildringen, selv fremgaaet af Forfatterens Grebthed, især gaar ud paa at vække, røre og begejstre Læseren, bliver dens nødvendigste Egenskaber: Anskuelighed og Liv. Dens Sprogform kan som Følge deraf være højet, og den kan tilstede retoriske Prydelser. I sin højeste (reneste) Skikkelse er Skildringen en Kunstform, men egner sig som saadan næppe til Brug i Skolen, — det skulde da være,

at man vilde øve sine Lærlinger i Gengivelse af andres Følelser og Stemninger ved dette eller hint Fænomen. Paa et lavere Trin er det vanskeligt, for ikke at sige umuligt, at skelne skarpt mellem Beskrivelse og Skildring. I det følgende ville derfor disse Afskygninger af det samme blive behandlede under eet, saa meget hellere som vel de fleste Beskrivelser tillige ere skildrende, de fleste Skildringer tillige beskrivende.

Den tegnende og malende Beskrivelses Emner kunne tilhøre:

A) *Det livløses Omraade* og være:

- a) en Naturgenstand, f. Eks. et Mineral, et Landskab, en Flod, en Naturtildragelse.
- b) en Kulturgenstand, d. e. noget af den dyriske eller menneskelige Tilværelsestrang eller Kunstdrift frembragt, f. Eks. tillavede Næringsmidler, Redskaber, Industrigenstande, Bygninger, Malerier, Billedstøtter.

B) *Det levendes (besjælede) Omraade* og høre ind under det vegetative eller animalske Liv (en Plante, et Dyr eller et Menneske).

Da Beskrivelses- og Skildringsemnernes Tal maa siges at være uendelig stort, skulde man have ondt ved at finde almindelige Synspunkter, hvorunder alle mulige Tilfælde kunde indbefattes. Dette er saa langt fra at være en mistroende Bekendelse, at det tværtimod, i hvert Fald for Emnernes Vedkommende, vilde være misligt, om der virkelig gaves saadanne Almenrammer, i hvilke ethvert Emne lod sig indfatte. For at Lærlingen imidlertid ikke skal lades aldeles hjælpeløs i denne store Mangfoldighed, tilraades ham, inden han skrider til Indholdsordningen (Dispositionen), at stille sig selv og foreløbig at besvare sig visse almindelige Spørgsmaal, hvortil det opgivne Beskrivelses- eller Skildringsemne maatte give Anledning, saasom:

- 1) Hvorom er Talen? dets Navn?
- 2) Hvor forefindes det?

- 3) Hvilke ere dets nærmeste Omgivelser?
- 4) Hvilket almindeligt Indtryk gør det paa Iagttageren?
- 5) Hvorledes ser det ud i det hele og i sine enkelte Dele?
- 6) Af hvilken Masse (Stot) bestaar det?
- 7) Til hvilken Klasse er det at henhøre?
- 8) Hvilke ere dets mest fremtrædende Egenskaber?
- 9) Hvorfra stammer det, dets Tilblivelse, Udvikling og Varighed?
- 10) Hvilket Øjemed tjener det?
- 11) Hvorledes bruges det?
- 12) Gør det Fyldest i og for sig og i Forhold til andet lignende?

o. s. v.

At saadanne og andre Selvspørgsmaal ikke alle og i en bestemt Orden lade sig overføre (anvende) paa ethvert Beskrivelses- eller Skildringsemne (som der da ogsaa i mange Særligheder lader sig tænke ejendommelige Synspunkter, der ej kunne forefindes i den almindelige Opstilling), liggør i Sagens Natur og vil skønnes af nedenstaaende Eksempler:

Saaledes bliver der ved Beskrivelse (Skildring) af:

Et Land Spørgsmaal om:

- 1) dets Navn,
- 2) dets Beliggenhed, Grænser og Kystomfang,
- 3) dets Størrelse og Inddeling,
- 4) dets naturlige Beskaffenhed:
 - a) Klima (Fastlands- eller Øklima),
 - b) Jordbundsforhold (Bjerg- eller Sletteland),
 - c) Nedbør, Vandløb og Indsøer,
- 5) dets Produkter,
- 6) dets Indbyggere: Race, Sysler og Næringsveje, Religion, Oplysning, Statsforfatning og Historie.

En Flod Spørgsmaal om:

- 1) dens Navn,
- 2) hvor den forefindes,

- 3) i hvilken Retning den løber,
- 4) dens Længde, dens Fald, dens Vandmængde,
- 5) dens Udspring,
- 6) selve dens Løb, om den undervejs: deler sig, optager Bifloder, udvider sig til Indsøer, danner Vandfald
- 7) dens Udløb, om den løber ud: i Havet, i en Indsø, danner et Delta o. desl.,
- 8) Beskaffenheden af dens Bredder og dens hele Udseende,
- 9) Bundens Beskaffenhed,
- 10) dens Betydning for Handel og Vandel.

En Vulkan Spørgsmaal om:

- 1) dens Navn,
- 2) dens Beliggenhed og Højde,
- 3) hvilket almindeligt Indtryk den gør paa Iagttageren,
- 4) hvorledes den ser ud i det enkelte: ved Foden, opad Skraaningerne, ved Krateret (dettes Form og Omfang),
- 5) af hvilke Stenarter den er sammensat, til hvilken Formation den hører,
- 6) dens Tilstand i Beskuelssøjeblikket: om den er i Ro, om der viser sig Tegn til Udbrud,
- 7) dens nærmeste Omgivelser,
- 8) dens mulige indre Forbindelse med andre Vulkaner,
- 9) dens historisk kendte Udbrud.

Et Uvejr Spørgsmaal om:

- 1) paa hvilket Sted: i et Bjergland, i et Sletteland,
- 2) paa hvilken Aarstid,
- 3) paa hvilken Tid af Døgnet: om Dagen, om Natten,
- 4) dets Art: Snestorm, Torden med Lyn og Regnfald, — Stormflod og Oversvømmelse,
- 5) dets Bebudere: unaturligt Mørke, trykkende Luft (Barometerfald); alt levende føler Angst og søger, om muligt, Ly; fjerne Lyn og Tordenskrald,
- 6) dets Udbrud: det tager til, naar sit Højdepunkt, tager af, indtil omsider

- 7) Naturen kommer til Ro, saa at man kan overse
- 8) Uvejrets ødelæggende Virkninger.

Et Mineral Spørgsmaal om:

- 1) dets Navn og Art,
- 2) dets Egenskaber: Farve (Glans), Vægtfylde, Haardhed, Smeltelighed, Brændbarhed, Sejghed, Elasticitet o. s. v.
- 3) dets Findested og Maaden, hvorpaa det udvindes,
- 4) dets Anvendelse,
- 5) dets Forskel fra andre lignende.

En Bygning, (Kirke, Slot, Skole o. s. v.) Spørgsmaal om:

- 1) dens Beliggenhed og nærmeste Omgivelser,
- 2) af hvilket Materiale (Træ, Sten eller Metal) den er opført,
- 3) dens Størrelse: Længde, Højde, Bredde,
- 4) dens Ælde,
- 5) hvem der har bygget den,
- 6) hvilken Bygningsstil den tilhører,
- 7) dens Ydre,
- 8) dens Indre,
- 9) om den svarer til sin Bestemmelse: dens Brug og Brugbarhed.

En Fuglerede Spørgsmaal om:

- 1) paa hvilken Aarstid den er bygget eller fornyet,
- 2) hvor den forefindes: paa (i) Jorden (Lærker), paa Klipper eller i høje Træer (Rovfugle), ved Strandbredden (Vandfugle), i Buskadser (Sangfugle), paa Tage (Storken), i Murhuller (Svaler) o. a. St.
- 3) hvoraf den er bygget: af Grene el. Kviste (Storken), Straa og Fjer (Spurven), Haar, Mos el. Uld (Sangfugle), Spyt (Salanganen), sammensyede Blade (Skrædderfuglen) o. s. v.
- 4) dens Form: kurvliggende, pungdannet m. m.,
- 5) dens Øjemed: at afgive Plads for Æggenes Udrugning og at berede Familien et Hjem.

Et Maleri Spørgsmaal om:

- 1) hvad det forestiller,
- 2) med hvilken Slags Farve det er malet (Vand-, Pastel- eller Oliefarve),
- 3) paa hvilket Stof det er malet (Papir, Lærred, Træ, Ben, Metal),
- 4) hvilken Malemaade der er brugt (Udpenning af det enkelte eller Skizzemaner med »den brede Pensel«),
- 5) naar det er malet,
- 6) hvem der har malet det (Original el. Kopi),
- 7) hvorvidt det fyldestgør de Krav, man maa stille til et Kunstværk.

Desuden kan komme i Betragtning:

- 8) dets Størrelse (Højde, Bredde),
- 9) dets Ramme,
- 10) til hvilken Pris det kan ansættes, hvilket sidste naturligvis væsentlig beror paa dets Kunstværd.

En Plante Spørgsmaal om:

- 1) til hvilken Slægt eller Art den hører,
- 2) dens Navn,
- 3) hvor den vokser,
- 4) naar den blomstrer og sætter Frugt,
- 5) om den er eetaarig eller fleraarig,
- 6) hvilket almindeligt Indtryk den gør paa Beskriveren,
 - a) dens overjordiske Del: om den er træagtig (Blade, Grene, Krone, Stamme), buskagtig eller urteagtig,
 - b) dens underjordiske Del (Mellemstok, Løg, Rod: Pæle- eller Trævlerod),
- 7) dens Anvendelse som Pryd- eller Nytteplante.

Et Dyr Spørgsmaal om:

- 1) til hvilken Slægt og Art det hører,
- 2) dets Navn,
- 3) dets væsentlige Opholdssted: paa Jorden, i Vandet eller i Luften,

- 4) hvorledes det ernærer sig: plante- eller dyreædende,
- 5) dets ydre Skikkelse: Hoved, Krop, Lemmer,
- 6) dets Aandsevner (Instinkt),
- 7) dets Forhold til Mennesket, der fra sit Stade fastslaar,
- 8) hvorvidt det kan siges at være til Nytte eller Skade (kaldes nyttigt eller skadeligt).

En Folkefest Spørgsmaal om:

- 1) dens Art og nærmeste Aarsag (landlig Fest, Mindefest, Takkefest o. s. v.),
- 2) hvor den finder Sted,
- 3) paa hvilken Tid af Aaret eller Døgnet den afholdes,
- 4) hvilke Forberedelser man har truffet (Opførelse af Æreporte, Festtribuner, Talerstole og alskens Udpyntning),
- 5) Festen tager sin Begyndelse: man samler sig under Fanerne, Musikken spiller op, Festtoget sætter sig i Bevægelse og hilses overalt med Begejstring,
- 6) Ankomsten til Festlokalet, hvor man efter at have afsunget Sange og hørt diverse Taler samles til et animeret Festmaaltid,
- 7) man spreder sig i større og mindre Grupper,
- 8) Dansen begynder,
- 9) det hele ender muligvis med et Fyrværkeri,
- 10) enhver gaar til sit, og Festen er til Ende.

Naar Beskrivelses- og Skildringsemnet indeholder flere Led (Dobbeltemner), fremkommer:

Den beskrivende el. skildrende Sammenligning: Parallelen, der efter visse Sammenligningspunkter sammenstiller vedkommende Leds (Sammenligningsleddenes) indbyrdes Overensstemmelser eller Forskelligheder.

Krævedes der saaledes en

Sammenligning mellem Skibe (Fartøjer) og Vogne, vilde

- I. Overensstemmelsen** mellem begge vise sig deri, at de:
- 1) kunne tjene som Befordringsmidler: baade Skibe og Vogne kunne transportere: Personer, Kvæg, Fragtgods,
 - 2) kunne være forfærdigede af samme Stof, sædvanlig Træ eller Metal;
 - 3) lade sig inddele i forskellige Arter:
 - a) *efter den fremdrivende Krafts Natur*: baade Fartøjer og Vogne lade sig, efter Omstændighederne, sætte i Bevægelse ved levende Væseners Arbejdskraft, ved Dampkraft eller Elektricitet,
 - b) *efter deres Øjemed og deraf betingede Bygning*: baade Fartøjer og Vogne kunne saaledes enten tjene til Nytte eller være Luksusgenstande.

II. Forskellen mellem begge viser sig:

- 1) med Hensyn til det Omraade eller Element, hvori de færdes: Skibet flyder saaledes paa Vandet, Vognen kører paa Landjorden.
- 2) med Hensyn til Bevægkraften og de denne tjenende Midler: Naar man ser bort fra Kræfter som Damp og Elektricitet, maa Skibet saaledes væsentlig siges at drives fremad ved Kraften: Vind og Midlerne: Sejl og Aarer, Vognen derimod ved: Trækraft og Hjul.
- 3) i de enkelte Deles Brug og Navn: Ejendommelige Navne for Skibets Dele ere saaledes: Skroget, Dækket, Rigningen, Master o. s. v., for Vognens: Fadingen, Vognstangen, Fjedrene, Hjulene o. s. v. Fremdeles

Sammenligning mellem Hesten og Æslet:

- I. Overensstemmelser:** baade Hesten og Æslet:
- 1) høre til de enhovedede Pattedyr;
 - 2) deres Legemsbygning er slank: de have en lang, sammentrykt Hals, høje Ben, en kort, tæt Haarklædning;
 - 3) de have samme Forsvarsvaaben (Hovene);

- 4) i tæmnet. Tilstand kunne de af Mennesket bruges til Ridning og som Lastdyr;
- 5) de kunne opnaa omtrent samme Alder;
- 6) deres Skind yder stærkt Læder o. s. v.

II. Forskelligheder:

- 1) Æslet er gennemgaaende mindre end Hesten, har læn-
gere Øren, en dusket Hale, en sort Stribe over Ryggen
og en fra Hestens afvigende Røst (Hesten vrinsker,
Æslet skryder);
- 2) Hesten udmærker sig især ved Hurtighed, Troskab og
Lydighed; Æslet er langsommere og nøjsommere,
men lunefuldt og egensindigt (stædigt).
- 3) Hestens Farve, Størrelse og Race frembyder større Af-
veksling end Tilfældet er med Æslet o. s. v.

Af ovenstaaende Eksempler vil det skønnes, at Be-
skrivelsen og Skildringen (hvis de da ikke skulle synke ned
til at blive henholdsvis enten golde Opregninger af Kende-
mærker eller taagede Stemningsbilleder) i mange Tilfælde
nødes til at optage i sig et Bevægelses- eller Tidsmoment,
hvorved de nærme sig den fortællende Art. Særlig gælder
dette vel, naar Talen er om at fremstille en Persons
Levnedsbekrivelse (Biografi) eller hans mest frem-
trædende Egenskaber: Karakterskildring (Karakteristik).
Begge disse Afskygninger af det samme høre forøvrigt
kun efter deres Hovedstavelser (-beskrivelse, -skildring) ind
under den beskrivende Art. I Virkeligheden staar Karak-
teristiken, forsaavidt den særligt betoner noget alment
(Egenskaben), ser den enkelte Person i et alment Lys (f. Eks-
Nero som Type for en grusom Tyran, Xantippe for en
arrig Kvinde), paa Overgangen til at blive Emne for en
drøftende og begrebsudviklende Afhandling, medens Levned-
beskrivelsen, der dvæler ved de mange særlige Forhold,
under hvilke dette eller hint Liv er ført, nærmest maa siges
at høre ind under:

II.

Den fortællende Art: Fortællingen.

Fortællingen er en sproglig Fremstilling af virkelige
eller foregivne (opdigtede) Tildragelser i deres Tidsfølge og
indre Sammenhæng. Medens Beskrivelsen og Skildringen
nærmest fremstillede Genstandene selv saaledes, som de
forelaa i Beskuelssøjeblikket, tager Fortællingen væsentlig
Sigte paa de Ændringer, Genstandene i Tidens Løb maatte
have undergaaet. Man kan da ved Fortællingen skelne 3
Trin: Fremstillingen af Tildragelsens Ophav, Udvikling, Af-
slutning og Virkninger.

En god Fortællings nødvendigste Egenskaber ere:

- 1) *Tydelighed*, der finder Sted, naar Fortælleren ser sit
Emne i det rette Lys, iagttager Enkelt-Tildragelsernes
Tidsfølge, lader det mindre væsentlige træde tilbage for
Hovedsagen og udskiller alt, hvad der ikke vedkommer
Sagen.

Anm. At opstille Korthed som en selvstændig
Egenskab ved Fortællingen vilde næppe være ganske
rigtigt; men vel kunde det som en selvfølgelig Forud-
sætning for Fortællingens Tydelighed hævdes, at man
hverken siger mere eller mindre, end nødvendigt er.

- 2) *Sandhed*, som bestaar i Fremstillingens fuldstændige
Overensstemmelse med det, der virkelig har eller tænkes
at have tildraget sig. Medens ved den virkelige Til-
dragelse Fremstillingens Sandhed væsentlig er af ud-
vortes Natur, er den ved det tænkte (opdigtede) For-
tællingsemne af mere indvortes (psykisk) Natur og
bestaar nærmest deri, at Fremstillingen paa ethvert Punkt
bærer Sandsynlighedens (Troværdighedens) Præg, og at
den er i Overensstemmelse (Samstemmighed) med de i
Naturens og Aandens Verden gældende Forhold og Love.
Saaledes vilde man ved at afsende Flaader til Ungarn

eller ved at kalde Thomas Kingo en af Reformations-tidens ypperste Psalmedigtere gøre temmelig iøjnefaldende Brud paa geografisk og historisk Sandhed. Ligeledes vilde man ved i en Roman, Novelle el. desl. at lade en fin Diplomat sætte en Ære i at ride paa sit Barns Kæphest eller ved at lade en Pige i »Tøse-Alderen« tyde 2den Del af Göthes Faust forsynde sig mod Psykologiens ABC.

- 3) *Friskhed og Liv*, der udspringe af Fortællerens personlige Interesse for Emnet, medføre ganske naturligt, at ogsaa Læseren rives med, idet han saa at sige føler sig som Deltager i den fortalte Handling og i spændt Forventning længes efter at erfare, hvorledes Udviklingen vil foregaa og det hele ende. Da Fortællingens Liv væsentlig beror paa Anskuelighed og Udmaling, følger deraf, at der i Fortællingen kan blive god Brug saavel for Indskydelsen af betegnende Anekdoter som for alskens Skildringer, selv af Biomstændigheder. Herved kan Fortællingens Sprogform (Stil) antage en rigt farvet Karakter. Dog maa Fortælleren vogte sig for at overskride de naturlige Grænser: Han maa stadig huske paa, at hans Hovedopgave er at give et Handlings-, ikke et Stemningsbillede. De Sprogmidler, der kunne tjene dette Formaal, ere: en let og flydende Sætningsbygning (Fortælleren maa helst sky lange og knudrede Sætningskæder), hyppigere Brug af Udsagns- end af Tillægsordet, hvortil paa passende Steder kan komme: Overgang til fortællende Nutid (historisk Præsens) samt Indførelse af de handlende Personers egne Ord (ordret Anførelse).

Hvad enten Emnet er noget virkeligt (historisk) eller noget tænkt (opdigtet), bliver Fortællingens Plan væsentlig den samme og giver Anledning til følgende Selvsørgsmaal:

- 1) Hvorom er Talen?
- 2) Hvor er eller tænkes Handlingen (Tildragelsen) at være foregaaet?

- 3) Paa hvilken Tid har den tildraget sig?
- 4) Hvilke ere (vare) dens nærmere eller fjernere Aarsager?
- 5) Under hvilke Forhold er den foregaaet?
- 6) Hvorledes har den udviklet sig?
- 7) Hvilken Afslutning har den faaet?
- 8) Hvilke Virkninger har den øvet?

Anm. Kun delvis rummes ovennævnte Selvsørgsmaal i de gamle Retorers: Hvem? Hvad? Hvor? Hvorved? og: ved hvilken Hjælp? Hvorfor? Hvorledes? Naar?

Skønt Fortællingsemnernes Tal ingenlunde er mindre ubegrænset end Beskrivelsesemnernes, vil det derfor — som Følge af Fortællingens mere ensartede Væsen — være tilstrækkeligt at anføre et begrænset Antal Eksempler paa Stofsamlinger til Opgaver af fortællende Indhold, saasom:

En Rejse, Udflugt, Tur eller deslige:

- 1) *de Forhold, hvorunder den forberedes eller fandt Sted* saasom: Tid (Aarstid, Tid paa Døgnet), Vejrlig (i Solskin eller i Uvejrlig), om man rejste alene eller med Ledsagere . . .
- 2) *dens Maal og Øjemed*, om det var en Forretnings- eller en Lystrejse.
- 3) *Vejen, ad hvilken eller Maaden, hvorpaa den foretoges* (Befordringsmidlerne), altsaa enten til Lands (gaaende, ridende eller kørende) eller til Søs (Rofartøj, Sejl- eller Dampskib),
- 4) *hvad der skete under Vejs*, hvilket efter Omstændighederne kan give Anledning til alskens Naturskildringer eller til Fortællinger om mulige Oplevelser (Held eller Uheld).
- 5) *Ankomsten til Bestemmelsesstedet og dets Beskrivelse.*
- 6) *Angivelse af Opholdets Længde.*
- 7) *Opbruddet og Hjemfærden.*
- 8) *Rejsens mulige Udbytte.*

En Krig:

- 1) *de krigsførende Magters Tilstand før Krigens Udbrud.*
- 2) *Krigens nærmeste Anledning*, der kan være af religiøs eller politisk Natur, skyldes Enkeltmands Lune eller Raceforskæl.
- 3) *Rustninger paa begge Sider,*
- 4) *mislukkede Mæglingsforsøg.*
- 5) *Krigens Udbrud. Naar? Hvor?*
- 6) *mulige Allierede paa den ene, maaske paa begge Sider,*
- 7) *de Land- eller Søslag, der betegne Krigens Gang,*
- 8) *de væsentligste Hærførere og deres Taktik,*
- 9) *Krigens Varighed og mulige Grusomhed,*
- 10) *Fredsunderhandlinger og Fredsvilkaar,*
- 11) *Krigens nærmeste Følger for begge Parter.*

Et Levnedsløb:

- 1) *Byrd, Forældre og nærmeste Slægtninge,*
- 2) *Fødested, Fødselsaar og Fødselsdag,*
- 3) *Udvortes og ydre Fremtræden,*
- 4) *Karakter (Sjælepræg),*
- 5) *Opdragelse og Uddannelse,*
- 6) *Manddomstid og Virken* a) i Privatlivet, b) i det offentlige Liv.
- 7) *Sygdom, Død* (dennes Aarsag, Tid og Sted) og *Jordfæstelse,*
- 8) *Eftermæle.*

Ogsaa den fortællende Opgave kan — ligesom den beskrivende — indeholde 2 eller flere Led, saa at man kan tale om fortællende Dobbeltemner eller Paralleler, ved hvilke der ønskes en Sammenstilling af og Sammenligning mellem flere mer eller mindre lignende Personer eller Tildragelser. En saadan sammenlignende Sammenstilling kan vel udføres paa forskellig Maade (enten stykkevis eller efter Afslutningen af større Helheders Behandling), men vil dog væsentlig falde i følgende 2 Dele: 1) en mer eller mindre

kortfattet fortællende Fremstilling af vedkommende Personers Liv eller Tildragelsers Udviklingsgang, 2) en paa Drøftelse og Overvejelse af Ligheden og Uligheden mellem vedkommende Personer eller Tildragelser grundet Sammenligning.

Man maa saaledes under Stofsamlingen til en indgaaende

Sammenligning mellem Cajus Marius og L. Corn.

Sulla agte paa:

I. **Forskellen**, der viser sig ved Betragtningen af:

A. *deres Fødsel, Opdragelse og Undervisning.*

C. Marius f. 156 f. Kr. i Cereata ved Arpinum, af plebejisk Æt, voksede op under streng Tugt og hærdedes legemligt, men nød kun en højst tarvelig Undervisning.

L. Corn. Sulla f. 138 f. Kr., af en gammel patricisk Æt, tilbragte, trods sin Fattigdom, en glad Ungdom, styrkede sit Legeme ved alskens Idrætter, men uddannede samtidig sin Aand ved at dyrke Videnskaber og Kunster.

B. *deres Løbebæner og Virken*

a. som Krigere:

Marius 1) lærer sammen med Jugurtha i Spanien Krigsvæsenet hos Scipio d. yngre, 2) udvikler som Statholder over Spanien (116) en Krigerdygtighed, der dog først ret udfolder sig i den jugurthinske Krig, hvor han (109—6) genopretter den ødelagte Mandstugt og omsider triumferer over Jugurtha, 3) sejrer over Teutonerne ved Aquæ Sextiæ (102), over Cimbberne paa de raudiske Sletter (101), 4) overtager for en Tid Overanførselen i Forbundsføllekriegen (90—88), men trækker sig snart tilbage, som det hed sig, paa Grund af sin Alder, 5) attraar desuagtet og opnaar virkelig Overanførselen i den 1ste mithridatiske Krig (90), 6) men maa, da Sulla drager mod Rom (88), flygte til Karthago, 7) drager sammen med Cinna mod Rom, hvor det gaar ud over Sullanerne (86).

Sulla 1) modtages som Kvæstor (107) med Kulde af Marius, hvis Agtelse han dog tiltvinger sig ved den Iver, hvormed han lægger sig efter Krigsvæsenet og forstaar at vinde

sine Soldater, samt ved den Snuhed, hvormed han omsider faar Jugurtha udléveret (Spiren lægges til Hadet mellem M. og S.), 2) udmærker sig i Krigen mod Teutonerne og Cimbrenne ved at ordne Forplejningsvæsenet, 3) vinder som Proprætor i Kilikien den første Sejr over Mithridates, 4) opnaar under Forbunds-fællekrigen en stor Indflydelse, der øger Spændingen med Marius, 5) faar i 88 Overanførselen mod Mithridat, drager mod Rom, erobrer Athen og Piræus (87), sejrer ved Kæronea (86) og ved Orkomenos (85), 6) slutter Fred med Mithridates (84), 7) drager til Italien (83) og holder sit Indtog i Rom (82), hvor det gaar ud over Marianerne.

b. som Embedsmænd:

Marius, der som »homo novus« har ondt ved at bane sig Vej til Embeder, opnaar dog at blive Kvæstor og senere Folktribun (119); ved Giftermaal med Julius Cæsars Tante, Julia, faar han Adgang til Præturet (116), bliver Statholder over Spanien (114), vælges til Consul (107), genvælges (imod Loven) 104—100 og endelig 86.

Sulla bliver 107 Kvæstor i Afrika under Marius, er i 104 Marius' Legat i Kampen mod Teutonerne, bliver Prætor 93 og Proprætor i Kilikien (92), vælges til Konsul 88 og faar Asien til Provins, udnævnes til Diktator 82, nedlægger Diktaturet 79.

c. som Politikere:

Marius, der efter sit hele Tænkesæt følte sig kaldet til at være Almuens Talsmand, foreslaar som Tribun (119) en ny Stemmegivningslov, der skulde hindre Valgsvig og svække Adelsens Indflydelse, forstærker i Kampen mod Jugurtha den romerske Hær ved Optagelsen af Rekrutter, tage af Folkets laveste Lag, gør Fiasko som Statsmand, idet han Aar 100 efter nogen Vægning aflægger Ed paa den af Tribunen A. Saturninus indbragte Agerlov, men senere tager Afstand fra Saturninus, hvorved han lægger sig ud med en Del af Plebejerne og, for at ride Stormen af, nødes til at ægge Mithridat til Krig.

Sulla, der var født Aristokrat, fremkommer i sit Konsulat (88) med forskellige Forslag, der gaa ud paa at værne om de stores Rettigheder. Som livsvarig Diktator (82—79) grund-

lægger Sulla et Militærdespoti (Proskriptioner, Uddeling af Jordlodder til sine Soldater, Oprettelsen af en Livgarde); dog vil han ikke stifte et Eneherredømme, men vel ved sine Love knuse Demokratiet og befæste Senatets Magt.

C. deres Død:

Marius, der forgæves søgte at overdøve Samvittighedens Røst ved Nydelsen af stærke Drikke, døde 70 Aar gammel, faa Dage efter Opnaaelsen af sit 7de Konsulat. Hans Aske strøedes af Sulla i Floden Anio.

Sulla døde som Privatmand, midt i sine forfinede Aandsnydelser og Sanssudskejelser, af Blodstyrting; hans Lig blev under stor Pragtudfoldning brændt paa Marsmarken, og Asken blev bisat ved Siden af Kongernes.

II. Overensstemmelsen mellem begge:

Hvor iøjnefaldende end Forskellen er mellem Marius: den raa, stivsindede, men kun lidet forudseende Folkefører, og Sulla: den fint dannede, aandssmidige og koldt beregnende Aristokrat, saa mødes dog disse i Livet uforsonlige Modstandere deri, at de begge:

- 1) vare i Besiddelse af fremragende Feltherredygtighed,
- 2) med den hensynsløseste Grusomhed fjernede alt, hvad der kunde træde deres umættelige Ærgerrighed hindrende i Vejen,
- 3) vare hengivne til alskens Overtro,
- 4) i levende Live nøde i Rom hidtil ukendte Æresbevisninger og opnaaede Værdigheder, der syntes at skulle bebude en ny Tingenes Orden, men efter deres Død ikke fik nogen varig Indflydelse paa Romerstatens Forfatning.

Anm. Som store Forbilleder i Behandlingen af fortællende Dobbelt-emner kunne nævnes Plutarks »sammenlignende Levnedbeskrivelser«, der ere efterdannede af Holberg i hans »Helte- og Heltinde-Historier«. Ogsaa andet Steds hos Holberg forefindes Paralleler, saaledes i hans »Trende Epistler«, hvor man kan læse en i hvert Fald ret morsom Sammenligning mellem den franske og engelske National karakter.

III.

Den udviklende, overvejende eller drøftende Art: det belærende Opsæt eller Afhandlingen (i snevrere Forstand).

De skriftlige Udarbejdsers hidtil omtalte Grundformer (Beskrivelsen, Skildringen og Fortællingen) syslede, som vi have set, nærmest med Emnets ydre Skikkelse og de Ændringer, det i Tidens Løb har eller kan tænkes at have undergaaet. Ved Afhandlingen derimod ligger Tyngdepunktet nok saa meget i de Tankerækker og Tankekæder, Betragtningen af Emnet maatte fremkalde. Medens der altsaa hist paa Grundlag af det, man virkelig havde set, oplevet, hørt eller læst, opførtes en Slags Virkeligheds- eller Erfarings-Bygning, har man her væsentlig at gøre med en Tankebygning, hvis enkelte Dele, naar der ellers skal fremkomme et harmonisk Hele, maa være sammenkædede med indre (logisk) Nødvendighed. Imidlertid vilde en saadan Tankebygning kun blive et hildende Luftslet, hvis den ikke havde et fast Grundlag, hvorpaa der kunde bygges Begrebsbestemmelser, drages Følgeslutninger og føres Beviser. Dette Afhandlingens faste Grundlag: det saakaldte Thema (Afhandlings-Emnet), kan nu være hentet dels fra Tilværelsens, dels fra Tankens Rige. I første Tilfælde taler man om Tingsafhandlinger, nærmest svarende til de saakaldte »Bundne Opgaver«, i andet Tilfælde om Begrebsafhandlinger, nærmest svarende til de saakaldte »Frie Opgaver«.

Forsaavidt Tingsafhandlingen laaner sit Emne fra Virkelighedens Verden, er den i Grunden kun en ræsonnerende Beskrivelse, Skildring eller Fortælling, der ikke nøjes med at fremstille Emnets Yderside, men ogsaa vil trænge ind i dets Indre. Derfor træder ved Tingsafhandlingen den skarpe Bestemmelse af Emnets Væsen i og for sig og til Forskel fra andet lignende, Paavisningen og den dybere Begrundelse af de enkelte Leds indre Sammenhæng samt Angivelsen af

det heles Væsen og nødvendige Virkninger og Følger ganske særlig i Forgrunden. Dette skønnes alene af Opgavernes Titler. Saaledes ere: *Telegrafens, Amerikas Opdagelse, Opfindelsen af Bogtrykkerkunsten* o. s. v. nærmest Beskrivelses- og Fortællingsemner, der ved Omformning til: *Telegrafens Grundtanke og Anvendelse. — Hvor vidt kan Opdagelsen af Amerika kaldes en Verdensbegivenhed? — Har Opfindelsen af Bogtrykkerkunsten gjort mere Skade end Gavn?* o. s. v. blive Afhandlingsemner.

Begrebsafhandlingen kan lige saa lidt som Tingsafhandlingen undvære et bestemt Emne; men dette, der efter Omstændighederne kan have Form af et Begrebsnavn, et Tankesprog eller en Erfaringssætning (f. Eks. *Fædrelandskærlighed. — Opmærksomhedens Betydning. — Lediggang og dens Følger. — Vel begyndt er halvt fuldendt. — Morgenstund har Guld i Mund* o. s. v.) er, som sagt, væsentlig laant fra Forestillingens og Tankens Rige. Som Følge deraf kræver Begrebsafhandlingen i langt højere Grad end Tingsafhandlingen, at den skrivende øser af Selvtænkningens Kilde. Da imidlertid Drøftelsen af Tings- og Begrebssemner i det hele følger de samme Tankens almindelige Love, ville Tings- og Begrebsafhandlinger, der begge ere Tankefostre og nærmest tale til Læserens Erkendelsesevne, i det følgende blive behandlet under eet, saa meget hellere som de i alt væsentligt have samme Stilform. Denne lægger ikke særlig Vægt paa Udtrykkets Skønhed, men des mere paa gennemsigtig Klarhed og Forstaaelighed, samt paa en skarp Skelnen mellem det side-, over- og underordnede. Man har derfor ikke uden Føje kaldt den rette Brug af side- og underordnede Bindeord samt harmonisk Sætnings-Sammenkædning en god Afhandlings sproglige Særkender. Derimod giver Afhandlingens Forstandsstil mindre Anledning til Brug af retoriske Vendinger: Talefigurer og Troper, — det skulde da være: Inversion, Kontrast og Paradoks.

At angive almindelige Synspunkter, over hvilke alle

Slags Afhandlinger kunne bygges, lader sig vel ikke gøre. Dog vil man ogsaa her kunne finde nogen Hjælp i følgende af de gamle Retorer opstillede almindelige Begreber som Inddelingsgrunde eller Holdepunkter:

- 1) *Ordtydning*, der tidt søger tilbage til Ordets Ophav.
- 2) *Indholdstydning, Definition, Beskrivelse.*
- 3) *Angivelse af Slægt og Art.*
- 4) *Opregning af de enkelte Dele.*
- 5) *Den bevirkende Aarsag.*
- 6) *Den frembragte Virkning.*
- 7) *Ledsagende Omstændigheder og Forhold.*
- 8) *Sammenstilling med andet ligt, uligt eller modsat.*
- 9) *Fremførelse af Eksempler og Vidnesbyrd.*

Væsentlig paa dette Grundlag gives da i det følgende nogle Eksempler paa, hvorledes man i forskellige Tilfælde — baade ved Enkelt- og Dobbeltemner — kan bære sig ad ved Stofsamlingen til Afhandlinger som:

Kruidtets Opfindelse og dets Betydning.

- 1) *Hvoraf det bestaar?* (De forskellige Slags mer eller mindre kruidtlignende Sprængstoffer.)
- 2) *Hvorledes tilvirkes det?*
- 3) *Naar, hvor og af hvem er det opfundet?*
- 4) *Hvilke er dets mest fremtrædende Egenskaber?*
- 5) *Hvortil bruges det?* a) til Skydning, b) til Sprængning.
- 6) *Hvilke Virkninger har det øvet?* a) forkortet Krigen, b) ændret Samfundsforholdene (Ridderskabets Tilintetgørelse.)
- 7) *Kan det siges at have været til større Skade end Gavn?*

Instinktet:

- 1) *Ordets Oprindelse* (eg. Ophidselse, Tilskyndelse) og *Oversettelse*: Naturdrift.
- 2) *Hvad man forstaar derved.*
- 3) *Hos hvilke Væsener det findes*: især hos Dyr, spæde Børn og Naturmennesker.

4) *Hvilke dets væsentligste Egenskaber ere:*

- a) som medfødt støtter det sig hverken paa Erfaring, Vane el. Efterligning: det er Naturens Faddergave,
 - b) som uvilkaarligt skyldes det ikke en forudgaaende Overvejelse, men er fremgaaet af en guddommelig Indskydelse, hvorfor de gamle talte om *divinus instinctus*,
 - c) som blindt hviler det ikke paa klare Forestillinger,
 - d) som væsentlig uforanderligt kan det egentlig hverken siges at gaa tilbage eller at være i Fremgang (Svalen vil saaledes til alle Tider bygge sin Rede paa samme Maade).
- 5) *Hvilken Nytte det gør*: det træder i Erkendelsens og Tænkningens Sted.
- 6) *Hvori det adskiller sig fra den menneskelige Forstand*: det kan ikke føre til Selvbevidsthed, ∴ Dyret kan ikke gøre sig selv til Genstand for Betragtning. Forøvrigt er Grænsen mellem Instinkt og Forstand i mange enkelte Tilfælde flydende for vort Kortsyn.

Overdaadighed og dens Følger:

- 1) *Hvori denne Fejl (Last) bestaar.*
- 2) *Hvilke dens Aarsager kunne tænkes at være*: Efterlignelseslyst, Forfængelighed, Sanselighed, Egoisme o. s. v.
- 3) *Dens forskellige Fremtrædelsesmaader*: Umaadelighed i Mad og Drikke, Vellyst, kostbare Klædedragter o. s. v.
- 4) *Dens skadelige Følger*:
 - a) *for den enkelte*: ved at nedbryde Legemets Sundhed, bane Vejen for Armod, svække Viljekraften og sløve Sansen for det moralsk rigtige, virke smittende, hvorved der til sidst kan fremkomme Fare
 - b) *for Samfundet*: Svækkelse af Fædrelandskærligheden og Nedbrydelsen af den almene Velstand, idet Betalingen for Luksusartikler i mange Tilfælde gaar ud af Landet.

- 5) Kun tilsyneladende gavnlige Følger af Overdaadighed ere: at den kan fremme Pengeomsætningen og skaffe mange Mennesker Arbejde, at den kan udvikle Opfindsomheden og tjene til at uddanne Sansen for det skønne.
- 6) Muligt undskyldende Omstændigheder ere: daarlig Opdragelse, slette Omgivelser.
- 7) En Sammenstilling af Overdaadigheden med dens Modsætning: Nøjsomhed (hvis Udskejelse er: Gerrighed.)
- 8) Hvorledes Overdaadigheden bedst forebygges: ved en samvittighedsfuld Opdragelse, der kan fremme Kærlighed til Hjemmet og vække religiøs Sans.

Taknemmelighed:

- 1) *Hvori denne Dyd, der forudsætter en Giver og en Modtager, bestaar.*
- 2) *Giverens Pligter:* at give med Glæde, at glemme sin Gave, ikke at kræve Gengæld.
- 3) *Modtagerens Pligter:* at modtage uden at føle sig saaret, at være rede til at gøre Gengæld uden derved at mene at kunne betale fuldt ud.
- 4) *I Forhold til hvem den kan fremtræde:* mod Forældre og foresatte, mod Fædrelandet, mod Gud.
- 5) *Hvorledes den kan yttre sig:* i Tanke, i Ord, i Gerning.
- 6) *Om den kan læres:* i Barndomstiden (Barnet lærer sædvanlig først sent at sige: Tak), i Livets Skole, naar man har faaet Øjet op for Utaknemmelighedens Hæslighed.

Arbejdet og dets Velsignelse:

- 1) *Menneskets almindelige Arbejdspligt* (»I dit Ansigts Sved skal Du æde dit Brød«).
- 2) *Arbejdets Arter:* Legems- og Aandsarbejde.
- 3) *Legemsarbejdets gavnlige Virkninger:* det styrker Legemet, kan yde os dagligt Brød, oplive vort Sind, saa at

- vi kunne finde Glæde i den efter Arbejdet følgende Hvile, skaffe os vore Medmenneskers Agtelse.
- 4) *Legemsarbejdets skadelige Virkninger,* der kun skyldes Overdrivelse eller Misbrug, kunne være: Sygdom, Nød og Livslede.
 - 5) *Aandsarbejdets gavnlige Virkninger:* det skærper og danner vor Forstand, forædler vort Sind, staalsætter vor Vilje; det kan bane os Vej til udvortes Velvære; det virker, især naar det lykkes, oplivende paa vort Sind; det kan skaffe os Ære og Anseelse.
 - 6) *Aandsarbejdets skadelige Virkninger,* der udelukkende skyldes os selv, kunne være: nedbrudt Helbred, Selvforgudelse, Hovmod . . .
 - 7) *Skal Arbejdet* — det være Legems- eller Aandsarbejde — *blive os til sand Velsignelse, kræves følgende:*
 - a) Arbejdet maa i og for sig have et bestemt Maal (et ørkesløst Arbejde kan vanskelig blive Arbejderen til Velsignelse).
 - b) Man maa udføre sit Arbejde med Lyst og Samvittighedsfuldhed og ikke udelukkende have mulig Løn for Øje.
 - c) Efter Arbejdets Iykelige Fuldendelse maa man ikke tillægge sig selv hele Æren: man maa aldrig glemme, i hvert Fald lige over for Gud, at føle sig som en »unyttig« Arbejder. Kun saaledes kan man gøre sig Haab om engang at vinde Livets Krone.

Erindring og Haab:

A. Forskelligheder:

- 1) Erindringen hører nærmest ind under Erkendelsens, Haabet under Følelsernes Omraade.
- 2) Den tilbagepegende Erindrings Omfang staar i ligefremt Forhold til Menneskets voksende Alder, d: jo ældre man bliver, des flere Erindringer har man at opvise.
Det fremadpegende Haabs Omfang staar i omvendt

Forhold til Menneskets voksende Alder, d: jo ældre man bliver, des færre, i hvert Fald timelige, Forhaabninger (Ønsker) kan man gøre sig.

- 3) Medens Haabet, nærmest bestemt af Følelsen, peger hen mod kommende Glæder og Goder, er Erindringen i flere Tilfælde en viljebestemt Ihukommelse af fortidige Goder eller Onder.

B. Ligheder:

- 1) begge kunne tjene til at forhøje vor Glæde over Nuets: Erindringen ved at henvende Tanken paa nydte Glæder, overstandne Sorger, Haabet ved at love os kommende Glæder og Goder.
- 2) begge kunne øge vor Arbejdskraft og styrke os til at møde kommende Farer: Erindringen ved at pege tilbage paa ihærdige Bestræbelser, der have faaet et godt Udfald, Haabet ved at aabne os lyse Udsigter og fylde os med Selvtillid.
- 3) begge kunne bringe os Trøst under alskens Lidelser og i Dødens Stund: Erindringen ved at vise os, hvor tidt Sorg har vendt sig til Glæde og ved at henpege til et vel anvendt Liv, Haabet ved at aabne Mulighed for, at vore Lidelser kunne faa Ende og ved at lade os skimte hinsidige Glæder.
- 4) begge kunne friste os til i utilbørlig Grad at se bort fra Øjeblikkets Virkelighedskrav, saa at vi enten fortabe os i Erindringens Fortidsdrømme eller bygge Haabets Luftslotte.

Loven og Evangeliet.

Medens baade Loven og Evangeliet ere Midler i Guds Haand til Synderes Frelse, raader der mellem dem følgende:

Modsætninger:

Loven aabenbarer Guds Hellighed, — *Evangeliet* hans Naade.

Loven indgyder Frygt, — *Evangeliet* Kærlighed.

Loven er den truende Haand fra Sinai. — *Evangeliet* er den vinkende og udstrakte Haand fra Golgatha.

Loven lærer os, hvad Gud »byder og forbyder«, — *Evangeliet*, hvad Gud »tilbyder«.

Loven saarer, — *Evangeliet* læger.

Loven lærer, hvad man skal »gøre«, — *Evangeliet*, hvorfra man skal faa »Kraft« dertil (Luther).

Fremdeles følgende oplysende Billeder:

Loven er den strenge Fader, — *Evangeliet* er den milde, overbærende Moder.

Loven er en »Afviser« (fra Syndevejen), — *Evangeliet* er en »Vejviser« (til Himmerigsporten).

Overensstemmelsen mellem Loven og Evangeliet:

Er da Loven mod Guds Forjættelser? Det være langt fra: Loven er vorden vor Tugtemester til Kristus, at vi skulle blive retfærdiggjorte af Troen. (Galat. c. 3.)

B.

Indholdsordningen eller Dispositionen.

Hidtil har vi væsentlig syslet med Indsamlingen af det Stof, der nødvendigvis maa forefindes i et skriftligt Opsæt (Udarbejdelse), hvad enten dette hører til den beskrivende (skildrende), fortællende eller drøftende Art. Skal nu ikke det saaledes indsamlede indvirke overvældende i Stedet for klarende paa den skrivende og det hele komme til at danne et Urede, maa Opsættets enkelte Dele imidlertid staa i et passende Forhold til hverandre. Dette sker ved den saakaldte Disposition eller Indholdsordning, hvis almindelige Egenskaber ere:

- 1) *Sandhed*, der vælger de for vedkommende Emne passende Synspunkter: ser Emnet i det rette Lys.
- 2) *Fuldstændighed*, der udtømmer Emnets Indhold, saa at intet væsentligt udelades.

- 3) *Klarhed og Overskuelighed*, der samler og sideordner det ensartede og sammenhørende, skarpt adskiller det modsatte eller uensartede, underordner det mindre væsentlige under det væsentligere, udskiller det uvedkommende, kort sagt ordner det hele saaledes, at den skrivende selv vinder et sikkert Overblik over Emnet og bliver i Stand til at gøre hele Fremstillingen let opfattelig for andre.

Anm. Som en Grundregel for Indholdsordningen kan det opstilles, at man maa vogte sig for at hildes i Udskejelser (Digressioner). »Dog kan man,« siger Quintilian et Steds, »tillade sig Udskejelser, naar de ere til Gavn for selve Emnet.«

Mærk: Skønt Opfindelsen (ved hvilken Erfaring og Fantasi ere virksomme) og Indholdsordningen (hvor Tænkningen spiller Hovedrollen) udgøre forskellige Trin i den skriftlige Udarbejdelse, maa de dog siges mangелunde at udfylde og befrugte hinanden, forsaavidt som hin yder det nødvendige Stof, medens denne ikke alene kan virke ordnende, men ogsaa berigtigende og stoføgende, eftersom der under selve Arbejdet med Indholdets Ordning jævnlig fremkommer nye Synspunkter. Ja, i mange Tilfælde er der ikke en Væsens-, men kun en Gradsforskel mellem Indholdsordningen og en Opfindelse, hvor Stoffet er blot nogenlunde ordnet. Dog betegner Indholdsordningen afgjort et højere Stade, da det kun, naar man har det rette Syn for de enkelte Leds indbyrdes Indholds- og Omfangsværdi, er muligt enten at opføre en harmonisk Tankebygning eller, ved at gøre et skematisk opstillet Uddrag af en større Tankesammenhæng, at prøve dennes systematiske Værd.

Det saaledes ordnede Opsæts Hoveddele ere:

Indledningen [*προοίμιον, exordium*],
Udførelsen eller Afhandlingen [*expositio, tractatio*],
Slutningen [*conclusio, peroratio, epilogus*].

Indledningen.

Da Indledningen efter sit almindelige Øjemed skal henlede Læserens Opmærksomhed paa og vække hans Interesse for Emnet samt antyde Synspunktet, hvorfra man vil have det set, retter dens Indhold sig væsentlig efter Emnets Art og kan (den behøver det ingenlunde) ved Beskrivelsesemner henvise til den nærmest højere Slægt, ved Fortællingsemner indeholde en Redegørelse for det, der ligger forud for den i Emnet angivne Tildragelse. Ved de drøftende og overvejende Opsæt kan Indledningens Indhold være lige saa mangfoldigt som Emnernes Arter; den kan saaledes snart bestaa i en Ordtydning eller i en etymologisk Bemærkning, snart være en Omskrivning af et dunkelt eller billedligt Udtryk, snart antyde de Vanskeligheder, Emnets Behandling stiller, snart gaa ud fra en Tanke, der staar i Modsætning til den i Opgaven liggende, snart bestaa i et vel valgt Citat, en træffende Anekdote o. s. v.

Skønt det saaledes af ovenstaaende Antydninger kan skønnes, at der ikke lader sig opstille faste Regler og almen-gyldige Love for Indledningers Indhold, gives der dog uden Hensyn til Opgavens Art visse almindelige Krav, man kan og maa stille til enhver god Indledning, saasom:

- 1) den maa staa i et naturligt (organisk) Forhold til og gaa jævnt over i Afhandlingen; heraf følger med Nødvendighed, at den hverken maa indeholde uvedkommende Ting, være søgt, svæve i ubestemt Almindelighed, være hverdagsagtig (triviel), eller begynde for langt ude [ab ovo].
- 2) den skal forberede hele Afhandlingen, ikke en Del af denne.
- 3) den maa ikke foregribe noget af det, der skal danne Afhandlingens Indhold.
- 4) den maa ikke forudsætte hos Læseren fuld Kendskab til Emnet.
- 5) den maa ikke være dobbelt, rettere: der maa ikke være flere Indledninger.

- 6) den maa ikke begynde med en Gentagelse af eller Henvisning til Overskriften (Titelen).
- 7) den maa være forholdsmæssig, d. e. hverken være for afsnuppet eller saa udtværet, at man fristes til at udbryde:
»Ach væ mit eene Knæ! || Den Indgang er for lang«.

Anm. Maaske ikke ganske fri for Pedanteri er den for øvrigt tidt gentagne Forskrift, at Indledningens Omfang skal forholde sig til selve Afhandlingens som 1 til 8 eller 1 til 12.

Skønt det samme Stil-Emne selvfølgelig lader sig indlede paa mange forskellige Maader, vil det maaske ikke være af Vejen at hidsætte et Par fra Virkelighedens Verden hentede, væsentlig ulastelige Prøver paa Indledninger til Opgaver som:

Vaaren:

Aaret bringer Afveksling ind i Natur- og Menneskelivet: hver af Aarets Tider yder os noget skønt; men skønnest af alle Aarstider er dog Vaaren.

Hvilket Land jeg helst vilde se og hvorfor:

En Rejses Øjemed er sædvanlig enten Nytte eller Fornøjelse (Forretnings-, Sundheds- eller Lystrejser); men fik jeg engang Lejlighed til efter frit Valg at foretage en Rejse, vilde jeg se at forene begge Øjemed.

I den Hensigt rejste jeg forleden Efteraar til o. s. v.

En Livsskildring af en af Danmarks mest bekendte Mænd:

- 1) Danmark er kun et lille Land; men desuagtet staar det ikke tilbage for de større, hvad Kunst og Videnskab angaar. »End høres Danskens Sang og Mejselslag«, og det er vel sandt; thi større Digtere end Holberg og Oehlenschläger gives der vel næppe, og en større Billedhugger end Bertel Thorvaldsen har der vel ikke levet siden Grækernes Tid.

- 2) Vort Land kan i Forhold til dets ringe Størrelse og Folketal opvise et ikke ringe Antal berømte Mænd, saavel Krigere og Statsmænd som Videnskabsmænd og Kunstnere, der ikke alene ere kendte her i Danmark, men over hele Europa. En af de berømteste Mænd, som Danmark har fostret, er Statsmanden Peder Griffenfeldt eller, som han egentlig hed, Peter Schumacher.

Anm. 1) og 2) ere laante fra »Beretning fra Undervisningsinspektøren for de kommunale og de private Realskoler 1890—92«.

Forlystelsessyge:

Vi Mennesker have vel Lov til og kunne stundom være forpligtede til at søge Adspredelser; men blive disse Maalet for al vor Stræben, fremkommer »Forlystelsessygen«, der som enhver anden Sygdom kan blive farlig og fordærlig.

Alexander den Store:

Verdens Dom over en Mands Værd træffer ikke altid Sandheden. Flere historiske Personligheder have saaledes uden videre faaet Tilnavnet »den Store«, skønt de dybest talt vare smaa. Grunden til dette Fejlsyn ligger sædvanlig deri, at man kun dømmes efter den ydre Fremtræden, uden tilbørligt Hensyn til Karakterens Lødighed. Men undertiden kan dog Verden se rigtigt, saaledes som Tilfældet er med Alexander, der trods sine mange personlige Svagheder ikke med Urette er bleven kaldt »den Store«.

Vi lære ikke for Skolen, men for Livet:

Ligesaa enig man er om, at Kundskab er Magt, ligesaa uenig er man, paa Grund af den forskellige Brug, der gøres af Kundskaber, om denne Magts Værd og Opgave. Bidrag til Bestemmelsen heraf giver den gamle Sætning: »Vi lære ikke for Skolen, men for Livet«.

Man paavise og rette det fejlagtige, i hvert Fald Ubehjælpsomhederne, i følgende blandede, væsentlig fra Skolestile laante Indledninger til Opgaver som:

Kamelen som Ørkenens Skib:

Største Delen af Jordens Overflade er som bekendt dækket med Vand, og skal man fra en Verdensdel til en anden, fra et Land til et andet, da maa man i Reglen over Havet. — Disse Have stod for Menneskene som uoverstigelige Skranker, indtil de fandt paa at bygge Skibe, der kunde føre dem over det dybe, brede Vand. — Ogsaa paa Landjorden findes der »Have«. Have, som Menneskene ved egen Hjælp heller ikke kunne komme over, nemlig »Sandhavene« eller Ørkenerne. Over dem kunde Skibene ikke føre Mennesket; men dette fandt da paa at benytte Kamelen til Rejser over disse Have, et Dyr, der var som skabt til at færdes paa det store, vide Sandhav.

»Ej blot til Lyst«:

Disse Ord findes over det kongelige Teaters, ja næsten over ethvert Theaters Scene. Man ser paa disse Ord, læser dem, men som oftest uden rigtig at forstaa dem; thi man maa først tænke nøjere over dem, for at deres Betydning rigtig kan forstaaes, og man vil da forstaa den dybe Sandhed, at Teatrene have en langt større og vidtrækkende Betydning end den at give Folk en fornøjelig Aften . . .

Hvilke ere de vigtigste Metaller, og hvortil bruge Menneskene dem?

At Gud har skabt Verden, kan enhver se. Hvor man kommer hen, ser man for det meste noget, som han har skabt, f. Eks. naar man kommer ind hos En i hans Værelse, saa ser man en Kakkellovn staa, eller der hænger et Thermometer paa Væggen o. s. v. Alt dette er skabt af Gud. Man ser desuden mange andre Kendetegn derpaa, f. Eks. Dyrene. Blandt dem burde man fremføre Hæsten, som trækker Ploven og derved gør os megen Nytte.

Derefter vil jeg nøjere tale om Metallernes Brug.

Hvilken Indflydelse har Storbritanniens og Irlands Beliggenhed og Jordbundsforhold paa deres Næringsveje?

Da disse Lande ligge meget højt mod Nord, kan der selvfølgelig ikke være Tale om, at der kan dyrkes mange Slags Planter uden de almindelige Kornsorter.

Aarsagen til den franske Revolution af 1789:

Aarsagerne til den franske Revolution, denne Samfundsomvæltning i Slutningen af det 18de Aarhundrede, ere især at søge i de mange politiske Misgreb af en Enevælde, som ved at undertrykke borgerlig og religiøs Frihed gjorde sig umulig, og i en Samfundsordning, som ingenlunde svarede til Tidens Krav, men som hindrede Kulturens Trivsel og det franske Folks nationale Udvikling.

Den uidskrænkede Kongemagt, som i den nyere Tid har gjort sig gældende i de fleste af Europas Stater, var i Frankrig slaaet over i en tøjlesløs Despotisme, som kvalte al Frihed og hindrede en tidssvarende Udvikling af det franske Samfund. Middelalderens Samfundsordning kom saaledes til her at holde sig i Meget.

Lær at kende Dig selv!

Denne Sætning stod over Templet i Delfi og tillagdes en af Grækenlands syv Vise. Allerede den hedenske Oldtid erkendte da Selvkundskabs Værd. Uden Selvkundskab kunne vi let lyve for os selv og indbilde os, at vi ere langt bedre, end vi ere.

Hvilket Udbytte have vi af at lære fremmede Sprog?

I de historiske Tider, ved Babels Forvirring, blev Menneskene spredte omkring paa Jorden, og nu uddannes der efterhaanden særskilte Lande, særskilte Sprog og Nationaliteter. Nu begynder man at skelne mellem Fremmed og Hjemligt; dog er der endnu ingen skarp Grændse mellem Sprogene — denne skal først efter Aartusinders Forløb blive synlig. Efter nu at have forbigaaet de mellemliggende Tider, komme vi til de histo-

riske Tider, til det ægyptiske og persiske Riges Blomstringsdage; nu er der ikke alene forskellige Sprog, men man søger endog med Besvær en fælles Grundstamme. Heftige Kampe opstaa nu for at udvikle Sprogenes Renhed. Grækenland kæmper imod det persiske Rige — Aarhundreder gaa — Rom anlægges, overvinder sin Medbejlerinde Grækenland, og nu se vi ikke alene Sprogstridigheder; tværtimod, det hører til Dannelse ikke alene at være uddannet i sit Modersmaal. Scipionerne lægge sig efter græsk Sprog, græske Sæder; de romerske Digtere behandle græske Stoffer o. s. v. Vende vi nu endelig Blikket til Middelalderen og de nyeste Tider, da mærke vi ydermere Nødvendigheden af at være uddannet i flere Sprog . . .

En Skildring af nogle af de vigtigste Nytteplanter:

Alle Planter ere jo ikke lige nyttige. En stor Del ere, hvad vi kalde Ukrudtsplanter, det vil sige, de optræde i saa stor Mængde og ere saa vanskelige at faa bort, at de fortrænge al anden Plantevækst. Mange Planter ere tillige Snylteplanter, hvilket vil sige, at de sende deres Rødder ind i andre Planter og leve af de Næringsstoffer, som disse Planter have opsamlet til eget Brug. Alle saadanne Planter, kan man jo nok tænke sig, ere skadelige, da de hæmme og standse de nyttige Planters Vækst. De Planter, som derimod ere nyttige, ere saadanne, som kunne bruges til at danne Beklædningsstoffer af, og som kunne tjene til Næring ikke alene for os men ogsaa for vore Husdyr.

Hjemkomsten:

Efter at jeg havde været her et Aarstid, rejste jeg tilbage med et Handelsskib, men havde en ganske anderledes behagelig Rejse end den forrige. Thi det var nu midt om Sommeren, Solen skinnede, og af og til bevægede en let Vind vore Sejl. Saaledes ankom jeg efter en meget smuk Sejllads til Sjællands Kyster . . .

Hvilke Hensyn skulle vi tage ved Valget af vore
Fornøjelser?

Ligesom det er umuligt at tænke sig et Maleri, hvor Maleren aldeles havde forbigaaet Skyggerne, eller et Maleri, hvor

det modsatte var Tilfældet, saaledes forholder det sig ogsaa, naar vi i overført Betydning ved Lysset i Maleriet forstaa Livets lykelige og ved Skyggerne sammes ulykelige Tilskikkelser: Livet kan paa den ene Side ikke mangle Sorger, men paa den anden Side kan det lige saa lidt undvære Glæderne. Ved denne Betragtning ledes vi lettelingen til Begrebet om Fornøjelser.

Anm. 1. Tilladeligt kan det i mange Tilfælde være at ende Indledningen med Gentagelse af Overskriftens Ordlyd, f. Eks. Lediggang er Fandens Hovedpude: Arbejde og Hvile, Anstrengelse og Forfriskelse maa afveksle. Men den, der gør Hvile og Forfriskelse til Hovedsagen, forfalder til Lediggang, hvis Skadelighed med Rette udtales i Ordsproget: Lediggang er Fandens Hovedpude.

Anm. 2. Om det er bedst at skrive Indledningen før eller efter Udarbejdelsen af selve Afhandlingen beror dels paa Emnets Art dels paa den skrivendes Ejendommelighed. Veltalenhedslæreren Quintilian, der er en afgjort Modstander af at skrive Indledningen sidst, udtaler et Steds: »Thi ligesom det bør staa fast, at hele Emnet maa være tilvejebragt, før vi begynde at tale og skrive, saaledes maa man begynde med Begyndelsen, — eller tager nogen Maler eller Billedhugger først fat paa at fremstille Fødderne» [I mange Tilfælde kan det tilraades at affatte Indledningen efter Stofsamlingen og før Indholdsordningen].

Anm. 3. Stundom kan ved almenkendte Opgaver (Emner) Indledningen helt udelades og Læseren føres midt ind i Sagen, i Begivenhedernes Strøm [*in medias res*].

Udførelsen eller Afhandlingen.

I samme Grad som Stofsamlingen har givet et rigt Udbytte, er Vejen banet for den skriftlige Udarbejdelse og dennes Hovedafsnit: Udførelsen eller Afhandlingen (i snevrere Forstand).

Da Afhandlingen væsentlig sysler med

A. Drøftelsen af det opstillede Emnes (∴ Opgavens) Væsen,

B. Angivelsen af de Synspunkter, d. e. Inddelingsgrunde, under hvilke en given Slægt kan ses, og de Arter eller Dele, hvori den lader sig opløse, samt endelig:

C. Begrundelsen af og Bevisførelsen for, eller Gendrivelser af det i Opgaven liggende eller om den udviklede,

følger det af sig selv, at den skrivende her, saa bevidst som muligt, skal følge og fyldestgøre Tankens almindelige Love.

A. Med Hensyn til Emnet (Opgaven), der som sagt maa være vel valgt, kort og klart udtrykt og hverken for vidt eller for snevert, er da at mærke:

1) dets Form, der kan være:

a) *et enkelt Ord eller en Ordhob*, f. Eks. Havesyge, Tvedragts Følger, Menneskets lykkeligste Alder . . .

b. *en Sætning eller et Sætningsemne*, f. Eks. Kundskab er Magt. — Bed og arbejd! — Gennem Møje til det høje . . .

2) dets Indhold, der kan være af beskrivende (skildrende), fortællende, drøftende eller udviklende Art. Drøftelsen af Emnets (Opgavens) Væsen giver Lejlighed til at opstille Definitioner, der, hvad enten de ere Ord- eller Indholdstydninger [Verbal- eller Real-Definitioner], maa angive Tingens væsentlige Kendemærker og være tydelig udtrykte, \circ : hverken være for vide, for snevre, overflødige, tilfældige, selvgen-tagende, selvfølgelige, negative eller billedlige.

Mærk. Som Eksempler paa Stilopgaver, der af forskellige Grunde maa siges at være mindre heldigt stillede, hidsættes særlig til Lærerens Prøvelse følgende:

1) Hvilke Lande efterlod Carl (den Dristige) af Burgund sig? Hvilken Skjæbne havde de efter hans Død? og hvilke Hovedforandringer have de undergaaet fra den Tid af indtil vore Dage? [hist. Opg. ved Eks. art. 1806]. — 2) Efterat have opregnet de

forskellige Dynastier, som have regeret i Frankrig fra det 5te Aarhundrede indtil vore Tider, omstændeligere at forklare, hvorledes det carolingiske Dynasti kom paa den franske Throne [hist. Opgave ved Eksamen artium 1810]. — 3) a) Hvorledes kan Menneskets Begreb om Guddommen som den fuldkomneste Aand tjene til at bestemme det rigtige Begreb om Maaden at dyrke Guddommen paa? — b) Hvorledes kan vort Begreb om Guddommen som den højeste Aand anvendes til deraf at udlede nogle af de Fuldkommenheder, hvilke vi tillægge det guddommelige Væsen? [Religionsopgaver ved Eks. art. 1811]. — 4) Hvorledes ser nu Naturen ud, og hvorledes plejer den at se ud paa denne Aarstid? Hvad maa der ske, hvis det skal blive et godt Aar? [ved Præliminær-Eksamen for ustuderede Jurister 1837]. — 5) Hvilke vare de Begivenheder og Tilfælde, som i sidste Halvdel af det 15de og i første Halvdel af 16de Aarhundrede forskaffede det habsburg-østerrigske Hus en saa betydelig Udvidelse i Magt, og hvilke vare de Lande, som ved Kejser Karl d. 5tes Regeringsfratrædelse stode under dette Huses Herredømme? [hist. Opg. ved Eks. art. 1838]. — 6) Hvorpaa grundedes den Adkomst til Neapels Krone, som Frankrigs og Aragoniens Konger i Slutningen af det 15de og i Begyndelsen af det 16de Aarh., hver for sig søgte at gøre gældende, og hvilke Forhandlinger og Krige vare Følger af disse Bestræbelser, førend det lykkedes den sidstnævnte Stats Regent at komme i rolig Besiddelse af hint italienske Kongerige? [historisk Opgave ved Eks. art. 1840]. — 7) Hvordan var Forholdet mellem den danske Konge og det Schaamburgske Regenthus i Holsten, da Kong Oluf Hagensen døde, og hvorledes forandrede og udviklede dette Forhold sig i de nærmest paafølgende 48 Aar? — 9) Nyttige og skadelige Dyr. — 10) Det danske Folk. — 11) Jens Baggesen som Digter, Filosof og Menneske — 12) Ud af en ordnet Fremstilling af derhen hørende Begivenheder at skildre Kristian den Andens Karakter.

B. Ved Inddelingen, hvis Overafdelinger og Underafdelinger samt disse sidstes underordnede Led paa en Maade kunne kaldes hele Behandlingens Skelet, maa man agte paa:

- 1) at der vælges sande, væsentlige og passende Synspunkter (Inddelingsgrunde) for Stoffets Fordeling,
- 2) at det ensartede samles og det uensartede eller modsatte adskilles,
- 3) at hver Slægt (o: det overordnede) spaltes i sine væsentlige Arter (o: det underordnede),
- 4) at de sideordnede Led og Grupper (Slægter, Arter og Underarter) udelukke hverandre, o: ikke falde ind under samme Kategori,
- 5) at intet overflødig eller uvedkommende medtages,
- 6) at intet væsentligt udelades,
- 7) at de sideordnede Grupperes Omfang er nogenlunde ensartet,
- 8) at Inddelingshelet danner en jævnt stigende eller dalende Række uden Spring,
- 9) at Inddelingen ikke er for smaalig eller pedantisk.

Man paavise og rette det mislige ved følgende Inddelinger:

Hvad kan træde hindrende i Vejen for et Lands Kulturudvikling?

- 1) stærk Kulde (Polarlandene, Tundrabæltet),
- 2) stærk Hede (Tropelandene),
- 3) Indbyggernes Uimodtagelighed og Umedgørlighed (Indianerne, Kineserne),
- 4) Mangel paa sejlbare Floder (Afrika, Nyholland),
- 5) usundt Klima (Guineakysten),
- 6) den i vedkommende Land herskende Samfundsordning.
- 7) Landets Utilgængelighed (uoverstigelige Bjerge, Urskove, vidtstrakte Ismarker, Stepper, Ørkener . . .)

[Ovenstaaende, for øvrigt uordentligt opstillede Stofsamling lader sig passende henføre under følgende almindelige Synspunkter:

- I. Hindringer fra Naturens Side: 1), 2), 4), 5), 7).
- II. Hindringer fra vedkommende Folks Side: 3), 6).]

Velsignelsen ved Arbejde:

- 1) det skaffer os det nødvendige Underhold,
- 2) det forebygger Fattigdom,
- 3) det frier os fra Fristelser,
- 4) det værner os mod alskens Laster.

[Ovenstaaende Inddelingsled ere ikke væsensforskellige og kunne ikke siges at udtømme Opgavens Indhold.]

Hvorved kunne Mennesker forkorte deres Liv?

A. *I egentlig Betydning,*

- 1) idet de uden Nødvendighed styrte sig i Farer og dø
 - a) for Menneskehaand (Slagsmaal, Dueller),
 - b) i Kamp mod vilde Dyr (Løvejagt, Tigerjagt),
 - c) i Kamp mod Elementerne (Badning, Kulos),
- 2) idet de paadrage sig livsfarlige Sygdomme
 - a) ved Nydelsen af i og for sig skadelige Ting (Spirituosa, Opium),
 - b) ved umaadelig Nydelse af Ting, der i og for sig ikke ere farlige (Spise, Drik og Dans),
 - c) ved mangelfuld Omsorg for sig selv (Forkølelser, Nattevaagen),
- 3) idet de trods Faren ikke alvorligt tænke paa deres Helbredelse
 - a) ved blind Tillid til Kvaksalvere og taabelige Husraad,
 - b) ved ikke at følge dygtige Lægers Anordninger.

B. *I overført Betydning:*

- 1) idet de udelukkende leve for at nyde Livet,
- 2) idet de sysle med Tant,
- 3) idet de føre et ørkesløst Liv, der volder en tidlig Død,
- 4) idet de ikke med Iver og Udholdenhed ofre sig til deres naturlige Kald.

Ulemperne ved et Valgret:

- 1) Før Valget af den afdøde Fyrstes Efterfølger (Interregnum):
 - a) Enkeltmands Vilkaarlighed gør sig gældende, og Vold tager Overhaand.
 - b) Alskens Brud paa Ordenen udøves ustraffet.
 - c) Svig hører til Dagens Orden.
- 2) Under selve Valget:
 - a) Egennytte bestemmer Vælgerne, ingen ser paa det almene Bedste, Stikpenge og Kabaler ere ikke usædvanlige.
 - b) Tidt udraabes samtidig flere til Konge; deraf Krig og Blodsudgydelse.
 - c) Selve Valget kan give Anledning til Voldsomheder.
- 3) Efter Valget:
 - a) Ikke altid træffer Valget den dygtigste.
 - b) Selv den dygtigste Valgkonge er ikke saa anset som Arvekongen.
 - c) Valgkongen har ikke samme Interesse for Riget som den Konge, der kan give Riget i Arv til sin Søn.

Man paavise fremdeles og rette det mistige ved følgende kateketiske Dispositioner over

A.:

Lukas XII, 16—21 »Den rige Bonde«:

Nr. 1.

Indledning.

- I. I Fadervor giver Gud os Ret til at bede om det daglige Brød.
 - II. Faa vi mere end det daglige Brød, maa vi nøje passe paa, at vi ikke misbruger det.
- ‡A) Hvad Rigdom kan føre til:
- a) *Gerrighed, der er Roden til alt ondt:*
 - 1) den gerrige ser kun paa sig selv,
 - 2) den gerrige søger kun at samle saa meget Gods som muligt og kan aldrig faa nok.
 - b) *Velvære eller Magelighed:*
 - 1) den magelige søger at gøre sig Livet saa behageligt som muligt,

- 2) den magelige fristes til at glemme alt for Livets Nydelser, fristes til at sige: Sjæl, æd, drik og vær glad, nu har du nok.
 - c) *Rigdom i det timelige fører ofte til Fattigdom i det aandelige.* Hvad gavnede det et Menneske om han vandt den ganske Verden, men tog Skade paa sin Sjæl.
- B) Hvorledes vil det gaa, naar et saadant Menneske skal dø?
- a) *Døden vil ikke alene overraske ham; men den vil komme som en Fjende.*
 - b) *han vil være fortvivlet, fordi han skal bort fra sit jordiske Gods.*
 - c) *han vil grue for Døden, fordi Livet har været ham nok.*
- C) Hvorfor Gud kalder et saadant Menneske en Daare:
- a) Den er en Daare, der kun ser paa dette Liv, men glemmer, at der er et andet bag.
 - b) Den, der ikke er rig i Gud, er en Daare.
 - c) Gud ser, at et saadant Menneske ikke har noget godt at vente i det andet Liv; thi han har forsømt Naadens Tid, og derfor er han en Daare.

Slutning:

- I. Rigdom er en god Gave, naar Hjertet og Forstanden til at bruge den ret er der i Forvejen.
- II. Vi bør være glade ved, hvad vi have og sige, som der staar i den hellige Skrift: »Jeg beder ikke om Armod eller Rigdom, men uddel til mig mit beskikkede Brød.«

Nr. 2.

(Tema) Menneskene have Hang til Verden, og hvad der hører Verden til.

- A) De tragte efter timelig Velfærd,
- 1) *de tragte efter timelig Ære:*
 - a) de stille sig selv frem som Eksempel,

- b) de rose sig selv paa andres Bekostning.
- a) *de tragte efter timeligt Gods:*
- de tage kun Hensyn til egen Fordel,
 - de tage ikke Hensyn til Næstens Tarv.
- B) Menneskene have Lyst til det onde.
- de lade sig lede af deres onde Lyster:*
 - de leve et daarligt, usædeligt Liv,
 - de ere uretfærdige mod Næsten.
 - de lade sig lede af andre til det onde:*
 - de søge at eftergøre det onde Eksempel x: i Tanke, y: i Ord, z: i Gerning,
 - de søge at faa andre til at gøre det onde.

Nr. 3.

Den gerrige faar ikke Del i Jordlivets sande Lykke:

- han gør sig Livet surt for at samle Penge og Gods,*
- han nænner ikke at benytte sine sammenskrabede Midler for derved at gøre sig Livet behageligt;*
- han har kun Interesse for at spare,*
- han er fremmed for alle gode Nydelser, der forædle Mennesket;*
- han nyder ikke sine Medmenneskers Agtelse; thi*
 - han gør ikke godt med sine Penge,
 - han skyer ikke uærlige Midler til at tjene Penge.

Nr. 4.

- A) Hvad Gud havde givet den rige Bonde:
- Overflod af jordisk Gods. Rig Høst.*
 - Glæde.* Man har Lov at glæde sig ved jordiske Goder,
 - jordisk Lykke.*
- B) Den rige Mands Beregninger:
- han beregner alt for sig selv,*
 - hans Beregning er lav Egennytte:*
 - gode Dage,
 - verdslige Glæder.

- c) *hvad han oversaa i sin Beregning:*
- at hans Gods var ham givet af Gud, for at han ogsaa skulde gøre andre godt dermed.
 - at sand Lykke opnaas ikke ved at sætte sin Lid til det jordiske:
 - Dette er Daarskab, da alt jordisk er forgængeligt.
- C) Følgerne af hans egenkærlige Beregninger:
- Han taber alt:
 - det jordiske Gods,
 - sin Sjæls Sælighed.

Nr. 5.

Hvilken Fare er forbunden med at tragte efter Verdens Gods?

- at man glemmer Gud og Næsten,
- at Kærligheden til Gud og Næsten udslukkes,
- at Barneforholdet til Gud udslettes,
- at man bliver et Verdens Barn,
- at Livet kun bliver en Higen og Stræben efter jordisk Liggendefæ,
- at man kun kan glæde sig ved Verdens Rigdom.

Nr. 6.

- A) Mennesket mener, at Arbejdet er Midlet til at erhverve sig det fornødne:
- Mennesket stræber efter at erhverve sig verdslig Ejendom, hvorved det bliver hengiven til*
 - Gerrighed,
 - Begærlighed,
 - Misundelse.
 - Mennesket tænker kun paa sig selv,*
 - plejer sig selv paa bedste Maade,
 - nyder Øjeblikket.
 - Mennesket tænker ikke paa andre,*
 - lader andre skotte sig selv,
 - Mennesket skylder ikke andre noget.
- B) Mennesket glemmer Giveren:
- Mennesket tror selv at have erhvervet sig sit Gods og forfalder til*
 - Hovmod,
 - Selvtillid.

- b) *glemmer hvem der har givet os alt,*
 1) offerer aldrig Gud en Tanke, 2) dyrker Mammon.

- C) Mennesket er uforberedt, naar Døden kommer:
 a) *det jordiske er forgængeligt,*
 b) *man kan ikke tage Godset med her fra Verden,*
 c) *Mennesket har ikke søgt det uforgængelige,*
 d) *Menneskets Hjerte er vendt fra Gud.*

B.:

»Giv os i Dag vort daglige Brød«.

Nr. 1.

- A) Betingelser fra vor Side for, at Gud giver os vort daglige Brød:
 a) Ubegrænset Tillid til ham, b) Bøn, c) Ærefrygt, d) Velgørenhed mod Næsten, e) Taksigelse, f) Benyttelse af hans Naade.
- B) Hindringer fra vor Side, at Gud kan give os vort daglige Brød:
 a) Mistillid til Gud, b) Efterladenhed i Bønnen, c) Utaknemmelighed, d) Gerrighed mod Næsten, e) daarlig Benyttelse af hans Naade.

Nr. 2.

Hvad Bønnen: »Giv os i Dag vort daglige Brød« fordrer af os:

- A) *Tillid til Guds Forsyn* (Math. VI, 26. 28).
 B) *Forvisning om, at han vil bønføre os.*
 C) *Tro paa hans Naade og Kærlighed.*
 D) *Tro paa hans Almagt.*
 E) *Ydmyghed:* 1) Erkendelse af vor egen Uværdighed, 2) Erkendelse af vor egen Afmagt.
 F) *Sagtmodighed:* 1) hvis vi ikke blive bønførte straks, skulle vi søge Skylden hos os selv, 2) vi skulle bede inderligere, 3) hengive os i Guds Vilje.

Nr. 3.

Dagligt Brød:

- A) Det allernødvendigste til Livets Opholdelse:
 a) *Føde, b) Klæder, c) Husly, d) Sundhed.*
- B) Det, der kan gøre Livet lykkeligt:
 a) *gode huslige Forhold:* 1) from Ægtefælle, 2) fromme Børn, 3) fromt Tyende.
 b) *et jævnt godt Udkomme:* 1) Del i de jordiske Glæder, 2) en sikret Fremtid, saa vi uden Frygt kunne gaa Alderdommen i Møde.
 c) *et godt Forhold til de Mennesker, vi komme i Berøring med:* 1) Venner, 2) Naboer, 3) Overordnede, 4) Underordnede, 5) Standsfæller, 6) Kammerater o. s. v.
 d) *Samfundets Agtelse.*
 e) *et glad og tilfreds Sind.*

C. Den begrundende Bevisførelse, der danner hele Udviklingsens Understrøm, men ingenlunde altid fremtræder særskilt i Afhandlingen, støtter sig ved Tingsemner saavel til ydre som indre Vidnesbyrd og godtgør deraf Betragtningens Rigtighed; ved Begrebssemner, rettere: Tankeemner, føres væsentlig et Begrebsbevis, der efter sin Form kan være et direkte (Retleds-) eller indirekte (Omvejs-) Bevis.

Saaledes kunde man bevis:

Sokrates' uretfærdige Domfældelse:

- 1) af de overensstemmende Beretninger hos troværdige Forfattere, især saadanne, der, saaledes som Platon og Xenofon havde været Øjenvidner og altsaa baade kunde og vilde tale Sandhed.

- 2) af Sokrates' Karakter og Liv, der staar i skærende Modsætning til Anklagernes Beskyldninger for, at Sokrates fornægtede Guderne og fordærvede Ungdommen.
- 3) af den Maade, hvorpaa Sokrates forsvarede sig og gik Døden i Møde.
- 4) af den Anger, der greb Athenienserne efter Sokrates' Død.

Ud fra disse og andre Bevisgrunde kunde man da ud-tale følgende Dom: Sokrates' Domfældelse er en evig Skamplet paa det atheniensiske Folk og et talende Vidnesbyrd om det græske Demokratis (den græske Folkevældes) Svaghed og Udartning, hvorimod Sokrates' Adfærd under Anklagen og før hans Død fylder os med Beundring og Ærefrygt.

Skulde man bevise Sætningen:

Al Begyndelse er vanskelig, kunde dette ske:

Ved en Erfaringslutning som: Alt hvad vi ikke have prøvet, falder os vanskeligt. Det, vi begynde paa, have vi ikke prøvet. Som Følge deraf er al Begyndelse vanskelig.

Ved en Gendrivelse [*deductio in absurdum*] som: Var enhver Begyndelse let, saa maatte de materielle Kultur-tilstande allerede i Oldtiden have naaet samme Højde som nu til Dags; men dette tør man ej hævde.

Ved et (andet) Erfaringsbevis [induktivt Bevis] som: Historien lærer os, at Kunster og Videnskaber i deres Begyndelse have være ufuldkomne og først langsomt have udviklet sig. Deraf kunne vi slutte, at det ved alle Ting falder Menneskeanden vanskeligt at betræde en ny Bane.

Ved et Analogibevis som: Plantens Liv udvikler sig langsomt; i Begyndelsen er dens Vækst næppe til at mærke, skønt alle Kræfter i den forene sig til kraftig Virksomhed. Saa meget naturligere er det, at Begyndelsen til al Virksomhed i Menneskeanden, der staar langt højere

end Planten og forfølger langt højere Maal, maa være vanskelig og besværlig.

Af alt dette kan man nu gøre følgende Anvendelse: Da enhver Begyndelse er vanskelig og saa meget vanskeligere, jo højere det Maal er, som vi ville naa, saa maa Ingen, især ikke i yngre Aar, lade sig afskrække ved de Vanskeligheder, der møde ham: Jo vanskeligere Begyndelsen har været, des lettere og mere lønnende vil vistnok senere Enden blive.

Slutningen,

hvis almindelige Øjemed er at lade Opgavens hele Behandling fremtræde afrundet og harmonisk, kan efter Omstændighederne, o: efter Emnernes Art, have et meget forskelligt Indhold. Den kan saaledes enten samle de fremstillede Hovedpunkter ligesom i eet Brændpunkt eller henvise til Forhold, der staa i Samklang med eller i Modsætning til det i den egentlige Afhandling fremførte eller indeholde en praktisk Anvendelse af det udviklede, en Formaning til, muligvis en Advarsel mod, at følge de i Athandlingen opstillede Forskrifter eller Levereregler, en Indskrænkning, en Berigtigelse, et Citat o. s. v.

Trods denne Slutningens næsten ubegrænsede Indholdsmangfoldighed vil man dog uden Hensyn til Opsættets Art kunne opstille følgende almindelige Krav til en god Slutning:

- 1) den maa staa i et naturligt, organisk Forhold til det foregaaende, ikke være et tilfældigt Tillæg,
- 2) den maa angaa hele den foregaaende Udvikling, ikke en Del af denne,
- 3) den maa ikke indeholde en hel fremmed eller uvedkommende Tanke, der vilde kræve en særlig Udvikling;
- 4) den maa kverken være søgt eller hverdagsagtig (triviel),
- 5) den maa, ligesom Indledningen, være kort (maaske helst kortere end Indledningen) og kærnefuld.

- 6) den maa danne en virkelig Afslutning, der enten indeholder et samlende Tilbageblik eller ser Emnet som Led i en større Helhed.

Man finde og rette det ubehjælpssomme eller fejlagtige i følgende Slutninger til Opgaver som:

Nyttige og skadelige Dyr:

... Det er da kun en overfladisk Betragtning, der kalder Ræven et skadeligt Dyr, eftersom den tager vort Fjerkræ: tænke vi os nøjere om og huske paa, at den ogsaa æder Markmus, Rotter o. s. v., ville vi faa Øjnene opladte for, at Ræven snarere maa kaldes et nyttigt Dyr, der udfylder sin Plads i Naturens store Husholdning.

Hvorvidt kan et Lands Naturforhold siges at betinge Indbyggernes Kulturtrin?

... At den enkelte saavel som hele Folkets Karakter til en vis Grad er en Afspejling af vedkommende Lands Naturforhold: at saaledes en barsk og gold Natur kan stemme Indbyggernes Sind til Alvor, en smilende og frugtbar ofte har en oplivende Indflydelse paa Nationalkarakteren, maa da anses for en Selvfølge, der dog tilsteder mangan en Undtagelse. I det hele tør man vel gaa ud fra, at Mennesket baade i legemlig og aandelig Henseende maa stræbe efter at naa det højest mulige Kulturtrin, hvis han ellers med Sandhed skal kunne kaldes Skabningens Krone.

Agerdyrkingen som Kulturens Begyndelse:

- 1) ... Eftersom altsaa Kulturen har haft Ægypten til Moderland, hvor Agerdyrkingen spillede Hovedrollen, kan man med Rette kalde Agerdyrkingen Kulturens Begyndelse.
- 2) ... Ligesom derfor Agerdyrkingen har fremmet Samkvemmet mellem Folkene og derved muliggjort Kulturens Udbredelse, saaledes vil det omvendte have modsat Virkning.

Et godt Eksempel paa, at et Folks Udvikling standser, naar de holde sig borte fra Omgangen med andre Folk, er Kineserne; thi de har nemlig ved fuldstændig at holde sig for sig selv staaet paa det samme Kulturtrin i lange Tider.

Anm. Ved lettere Opgaver af beskrivende eller fortællende Art kan Angivelsen af Emnets Øjemed, Brug, Virkninger, Følger o. s. v. i mange Tilfælde passende danne Opsættets Slutning.

Baade mellem Indledningen og selve Udviklingen eller Afhandlingen (i indskrænket Forstand) og mellem denne og Slutningen kan der ligge Overgange, der dog vel næppe bør opstilles som særlige Afdelinger af det skriftlige Opsæt, eftersom det maa kræves af enhver god Indledning, at den jævnt glider over i Afhandlingen, ligesom Slutningen maa være godt forberedt.

Uden at gaa i det enkelte med Hensyn til de udviklende, overvejende og drøftende Udarbejders mangehaande Afskygninger og Arter, skulle vi da indskrænke os til i nedenstaaende almindelige Oversigt at samle og fordele det, der kan komme i Betragtning ved en Afhandlings Indhold og dettes Ordning:

- I. Indledningen, der skal bane Vejen for og jævnt gaa over i:
- II. Afhandlingen, Udarbejdelsen eller Udførelsen, der efter Omstændighederne, d. e. efter Opgavens Art, kan indeholde:
 - A) *Opstillingen af Emnet*, der kan være hentet enten fra Virkelighedens eller Forestillingens Rige.
 - B) *Drøftelsen af Emnets Indhold og Omfang*, der kan nødvendiggøre alskens Definitioner, Inddelinger, Leddelinger, Arts- eller Egenskabsopregninger o. s. v.
 - C) *Begrundelse af Emnets Gyldighed eller Ugyldighed*, hvilket sker ved Bevisførelsen.

- D) *Prøvelse af og Dom over Emnets Værd i og for sig og om dets Anvendelighed*, ledsaget af tilskyndende eller fraraadende Udtalelser, som kunne danne en passende Overgang til eller selv udgøre
- III. Slutningen, der samler, fuldstændiggør, udfylder og afrunder hele Fremstillingen.

Under Udarbejdelsen af Afhandlinger, særlig saadanne, der drøfte Ordsprog, Erfaringssætninger, Sentenser o. desl., kan den skrivende stundom have Gavn af den efter den græske Retor Athonios fra Antiokia (i Begyndelsen af 4de Aarhundrede efter Kr.) opkaldte afthonianske Krie [*Xpēia*], eller Brugsanvisning, der falder i følgende Afsnit:

- I. Indledningen [*exordium cum laude auctoris*], der angiver Emnets Indhold, tidt ledsages af en Lovtale over Hjemmelsmanden (eller Emnet) og sædvanlig ender med en Anførelse af Emnets (Temaets) Ordlyd.
- II. Omskrivning og Tydning af Emnet [*paraphrasis vel expositio*].
- III. Begrundelse af eller Bevis for Emnet [*aetiologia sive causa*].
- IV. Angivelse af Emnets Mod sætning [*contrarium*].
- V. Anskueliggørelse af Emnet ved Sammenligning [*comparatio vel simile*].
- VI. Anførelse af Eksempler [*exemplum*], hentede fra Erfaringen, Historien eller Forfatterlæsning.
- VII. Stadfæstelse ved Vidnesbyrd [*testimonium*], hentede fra Citater, Ordsprog, Sæder og Skikke.
- VIII. Slutningen [*conclusio*], bestaaende i en Sammen-

fattelse af det hele, ledsaget af en Nytteanvendelse og Formaning.

- Anm.** Ovenstaaende Kries eller Brugsanvisnings noget omstændelige Form lader sig for øvrigt samle under og indskrænke til Hovedafsnittene:
- Indledningen (I).
 Udarbejdelsen, omfattende Forklaringen (II.) og Bevisførelsen (III.—VII.).
 Slutningen (VIII.),

Medens det nu vilde være upraktisk altfor ængsteligt at vaage over Medtagelsen af Kriens samtlige Led, der efter Omstændighederne kunne ombyttes, ændres eller afkortes, maa man, hvis der skal fremkomme et vel ordnet og afrundet hele, særlig have Opmærksomheden henvendt paa at forbinde Afhandlingens enkelte Dele ved passende Overgange.

vækst: kæmpemæssige Palmer, Bregnetræer og mægtige Slyngplanter, der gøre Skovene helt ufremkommelige.

- 3) *Dyreverden*, af Pattedyr: Aber, Tapirer, Hjorte; af Fugle: Papegøjer, Kolibrier; af Krybdyr, Alligatorer, Slanger o. s. v.

C. Pampas, Pl. (peruv. pampa, Slette).

- 1) *Beliggenhed*: omkring Rio de la Plata (Sølvstrømmen), S. for det brasilianske Højland.

- 2) *Udseende*: paa sine Steder (mod N.) findes store Skovegne; men største Delen dannes af bølgeformige, kun lidet frugtbare Sletter, der væsentlig dækkes af lavt, tottet Græs og Tidsler.

- 3) *Dyreverden*, af vilde Dyr: Bæltedyr, Myreslugere, Kondorer . . . ; af forvildede Dyr: Heste, Hornkvæg . . .

Slutn.: De særdeles vidt udstrakte sydamerikanske Sletter, der repræsenterer helt forskellige Klimaer, maa endnu væsentlig betragtes som uopdyrkede.

II.

Beskrivelse af Koralløerne.

Incl.: Det faste Land kan ved Naturomvæltninger (vulkaniske — neptuniske) have afsat sig paa mange forskellige Maader. En Særstilling indtage Koraldannelser.

Udf.: A. Koralløerne, der skyldes Korallrev deres Fremkomst, ere Kalkklipper (Rev), dannede af Koraldyrenes ved Døden efterladte Boliger.

B. Stedet, hvor Korallrev kunne fremkomme, betinges af Koraldyrene, der kræve, at Vandet er:

Mer eller mindre udførte Indholdsordninger

af

Beskrivelses-, Fortællings- og Afhandlings- Emner.

I.

Naturforholdene og Dyrelivet i Sydamerikas store Slettelande.

Incl.: I Sydamerika findes 3 store Lavlande: Llanos, Selvas og Pampas, der henholdsvis danne Oplandene for denne Verdensdels 3 største Floder.

Udf.: A. Llanos, spansk Plur. (af lat. planus, jævn).

- 1) *Beliggenhed*: omkring Orinoco-floden, begrænses af Guajanas Bjerge og Columbias Andes med Venezuelas Kystbjerge, skraane mod N. Ø. til Atlanterhavet og gaa mod S. V. over i Amazonflodens Skovland.

- 2) *Udseende* (Habitus): Uhyre Sletter, kun hist og her afbrudte af en halv Snes Fod høje Sandstensklipper. I den tørre Tid ere disse Sletter fuldstændig øde; i Regntiden dækkes de af frodigt Græs og lave Kratskove.

- 3) *Dyreverden*: forvildede Okser, Heste og Muldyr.

B. Selvas, sp. Pl. (af lat. silva, Skov).

- 1) *Beliggenhed*: omkring Amazonfloden, S. for Llanos.

- 2) *Udseende*: Den megen Regn frembringer vidt udstrakte Urskove med særdeles yppig Plante-

- 1) tilstrækkelig varmt (Koraløer findes kun i de tropiske Have),
 - 2) saltholdigt (Koraløer findes aldrig ved Flodmundinger),
 - 3) friskt og rent (Koraldyrene trives bedre paa Vind-siden end paa Læsiden),
 - 4) ikke altfor dybt (Koraløer forefindes aldrig midt ude paa Verdenshavet).
- C. Koraløernes Dannelse og videre Udvikling maa tænkes at være foregaaet:
- 1) ved Hævning af Havbunden, hvorved Koralrevet er naaet op over Havfladen,
 - 2) ved Bølgeslaget, der har opskyllet: løsrevne Koralstykker, Tang, hvis Forraadnelse har virket mulddannende, m. m.
- D. Koraløernes hele Udseende og Form, der staar i Forbindelse med deres Tilblivelse. De ere saaledes:
- 1) lavt liggende,
 - 2) hvide, hvor den nøgne Kalkklippe viser sig,
 - 3) langstrakte, tidt dannende en langstrakt Ørække (Australiens Østkyst),
 - 4) ringdannede (Atoller) med flere eller færre Laguner, f. Eks. Pinseøen.
- E. Paa de saaledes dannede Koraløer have levende Væsener omsider fæstet Bo:
- 1) Planteverdenen, f. Eks. Kokostræet og Brødfrugttræet.
 - 2) Søfugle og nogle faa Pattedyr.
 - 3) Mennesker (Malajerne), hvis Næringsveje have formed sig efter vedkommende Øers Naturforhold (Perle- og Trepang-Fiskeri).

Slutn.: Koraldannelser have foregaaet lige fra de ældste Jordperioder. Saaledes kan man midt inde i Landene træffe Levninger af gamle Koraløer (f. Eks. Fakse-

klippen), der maa tænkes i sin Tid at være dannede paa Havets Bund.

III.

Havstrømningerne i Verdensoceanerne.

Incl.: Medens Bølgebevægelsen næsten udelukkende skyldes Vindens Paavirkning af Havets Overflade og Tidevandet (Flod-Ebbe) væsentlig hidrører fra Maanens og Solens Tiltrækning, har man til forskellige Tider opstillet forskellige

Udf.: A. Aarsager til Havstrømningerne, blandt andre følgende:

- 1) *Havdelenes Stræben efter at genoprette den ved Forskel i Saltholdighed og Varmegrad idelig forstyrrede Ligevægt*, 1: Mødet mellem de varme og lette Ækvatorialstrømme, der som Overfladestrømme søge hen til Polerne, og de iskolde og tunge Polarstrømme, der som mere dybt gaaende søge hen mod Ækvator.
- 2) *Jordens Akseomdrejning* fra V. til Ø., hvilket giver Anledning til, at Ækvatorialstrømmene bevæge sig fra Ø. til V.
- 3) *de fremherskende Vinde*, nemlig de i Ækvatorialegnene stadig blæsende østlige Vinde (Passaterne), der baade i Atlanterhavet, det indiske og store Ocean fremkalde mægtige vestgaaende Ækvatorialstrømme.

B. Havstrømningernes Retning:

- 1) *kredsformige Strømme* (2 i Atlanterhavet, 2 i det stille, 1 i det indiske Hav), der i de ækvatoriale Egne gaa fra Ø. til V. (Ækvatorialstrømmene) i de tempererede Bælter fra V. til Ø. (Golf- og Kuro-Sivo-Strømmen).

- 2) *Polarstrømme*, der skyde sig ind mod Ækvator og under lavere Bredder væsentlig blive Dybhavsstrømme.

Anm. Havstrømningernes Retning bestemmes væsentlig ved Verdensdelenes Beliggenhed, der tvinger dem til at tage af mod N. og S.

C. De vigtigste Havstrømninger:

a) for *Atlantehavets Vedkommende*:

af varme Strømme: Nord- og Syd-Ækvatorialstrømmene, Golfstrømmen, Brasilstrømmen.

af kolde Strømme: den østgrønlandske Strøm, Labrador- og Benguela-Strømmen.

b) for det stille Havs Vedkommende:

den varme Japanstrøm: Kuro-Sivo.

den kolde peruanske Strøm, der kommer fra Syd-polarhavet.

c) for det indiske Havs Vedkommende:

den varme østafrikanske Agulhas-Strøm.

D. Havstrømmenes Betydning:

1) for *Landdannelse*: New-Foundlandsbankerne, Guyanas Lavland, Koralløerne, der optræde, hvor varme Strømme flyde.

2) for *Klimaet*:

a) *mildnende* for de Lande, der træffes af varme Strømme (Nordvesteuropa og Nordvestamerika).

b) *afkølede og tørrende* for de Lande, der træffes af kolde Strømme (Sydamerikas og Sydafrikas Vestkyster).

3) for *Land-Opdagelser og for Skibsfarten* (især i tidligere Tider — Malajernes Udbredelse).

Slutn.: Havstrømmenes Natur og Forhold er vel endnu langt fra nøjagtigt kendt; men med Skibsfartens stigende Udvikling vokser Kendskabet Aar for Aar [Franklin, A. Humboldt, Challengers, Tuscaroras og Gazellos Verdensomsejlinger].

IV.

Skildring af Alperne.

Incl.: Faa Lande i Verden have været og ere fremdeles Genstand for saa mange rejselystne Menneskers Længsel som Svejts. Dette skyldes væsentlig Alperne.

Udf.: 1) Alpernes Udstrækning: Længden er mindst 150 Mil, Bredden: 10 à 40 Mil; de højeste Toppe: Monte Rosa 14,800 Fod, Montblanc 15,300 Fod; de vigtigste Passer: Store St. Bernhard, Simplon, St. Gotthard, Brenner.

2) Alpernes Inddeling:

a) *Vestalperne*, der begynde ved Passet Col di Tenda og strække sig i en Længde af 35 Mil mod Nord paa Grænsen af Frankrig og Italien (Søalperne, de kottiske og de grajiske Alper).

b) *Midtalperne*, der strække sig fra Lille St. Bernhard mod N. Ø. til Passet Brenner og forgrene sig mangelunde (de penninske, lepontinske og rhätiske Alper).

c) *Østtalperne*, der til Dels danne Grænsen mellem Italien og Østerrig (Hohe Tanern, de østerrigske, stejerske, karniske og julske Alper).

3) Alpernes geognostiske Bygning: Kalkbjerger (Foralperne), Granitfælde (Uralperne).

4) Plantevæksten paa Alperne: indtil en Højde af 2,000 Fod vokser Vinranken; derefter findes store Skove af Kastanie-, Ege-, Bøge- og Naaletræer; ved 6,000 Fods Højde afløses Skovene af lave Buske, urteagtige Planter og ypperlige Græssange; ved omtrent 8,000 Fods Højde begynder den evige Snes Rige (udstrakte Snemarker — Gletschere — Laviner).

5) Dyrelivet paa Alperne. Af Rovdyr mærkes

især: Vildkatten, Lossen, Bjørnen . . . ; af Drøvtyggere: Gemsen, Stenbukken, Moskushjorten . . . ; af Gnavere: Murmelydret; af Rovfugle: Ørne, Gribbe . . . ; af Hønsfugle: Ryper . . .

- 6) Alperne som Erhvervskilde for Indbyggerne: *Jagt, Kvægavl* (Køer, Geder — Svejstserost), *Bjergværksdrift* (Kviksølv, Jern, Salt), *Handel og Industri*, der fremhælpes ved Fosserne som billig Drivkraft, *selve Naturens Skønhed* (Turister, Hoteller, Hospitier).

Slutn.: Alpekæden, der forhen ansaas for en næsten uoverstigelig Mur (mærk dog Hannibals og Napoleons I's Tog over Alperne), er nu, takket være Menneskets Snilde, gjort mere tilgængelig ved Jernveje og Tunneler (Mont Cenis og St. Gotthard).

V.

Hvor vidt kan et Lands Naturforhold siges at betinge Kulturudviklingen?

Incl.: Man kunde stundom fristes til at opfatte Natur og Kultur som hinanden udelukkende Modsætninger og til med Rousseau at udbryde: »Lader os vende tilbage til Naturen!« [Revenons à la nature!]. Dog staa Natur og Kultur i en inderlig Sammenhæng, hvilket man vil skønne ved at agte paa:

Udf.: A. **De ydre Betingelser for Kulturudvikling**, som ere:

I. vedkommende Lands Beliggenhed:

- i det kolde Bælte* (Syd- eller Nord-Polarlandene): i saa Fald kan Kulden være en Hindring for Kulturudviklingen.
- i det hede Bælte* (o: under Ækvator): i saa Fald kan Heden være en Hindring for Kulturudviklingen.

c) *i det tempererede Bælte*: i saa Fald kan der være gode Betingelser for en livlig Kulturudvikling, som dog selvfølgelig afhænger af:

II. vedkommende Lands naturlige Beskaffenhed:

- om det er et Bjergland*: Her bliver Bjergenes Formation, deres mulige Rigdom paa Kul eller ædle Metaller af væsentlig Betydning (Bjergværksdrift, alskens Industri og Fabrikvirksomhed).
- om det er et Sletteland*, der da enten kan være ufrugtbart (Heder, Ørkener) eller frodigt (Agerdyrkning, Kvægavl).
- om det har et stort Kystomfang og er rigt paa sejlbare Floder eller paa Indsøer*: i saa Fald Mulighed for Sejlads, Fiskeri og livligt Samkvem med Nabofolk.

B. De indre Betingelser for Kulturudvikling, som ere vedkommende Folks:

- Evne til at gøre Brug af A.*: Her kan nævnes Kulturfolkernes mer eller mindre udviklede praktiske Sans i Modsætning til flere Naturfolks Stillestaaen (Stagneren).
- Vilje til at gøre Brug af A.*: (Nordamerikanerne i Modsætning til Kineserne) og deres til Dels af B. a—b) betingede:
- Samfundsordning og Statsforfatning*: Det frie England i Modsætning f. Eks. til Rusland — Grækenland under Tyrkeraaget.

Slutn.: At den enkeltes saavel som hele Folkets Karakter til en vis Grad er en Afspejling af Naturforholdene: at saaledes en barsk og ufrugtbar Natur ofte stemmer Beboerens Sind til Alvor (f. Eks. Nordmændene), en smilende og frugtbar ofte har en oplivende Indflydelse paa Folkekarakteren (f. Eks. Italienerne, de

Danske), maa vel anses for en Kendsgerning, der dog tilsteder mangen Undtagelse (saaledes er Eskimoen gennemgaaende godmodig og livsglad). I det hele: Er end Mennesket i legemlig Henseende væsentlig et Naturprodukt, saa er hans Aand i Stand til at gøre ham til Naturens Herre.

VI.

Luftskibet.

Indl.: Den i Mennesket nedlagte »Opdrift« til ikke alene aandeligt, men ogsaa rent legemligt forstaaet at svinge sig op mod det høje har lige siden Daidalos' Dage givet sig Udslag i alkens Forsøg paa at konstruere Flyvemaskiner. Disse Forsøg have vel hidtil ikke havt synderlig større Held med sig end stakkels Ikaros, der i Følge Sagnet dumpede ned i det »ikariske« Hav. Derimod har man siden Slutningen af forrige Aarhundrede ved Hjælp af Luftskibet set sig i Stand til at foretage længere eller kortere Rejser i de højere Luftlag. [Den hidtil længste, rigtignok ufrivillige, Luftrejse, der varede i 15 Timer, foretoges i 1870 fra Paris (under Belejringen) til det sydlige af Telemarken. — Den største Højde: 31,800 Fod, er naaet af Luftskipperne Glaisher og Coxwell 18 $\frac{5}{18}$ 62].

Udf.: I. Luftsejladseres Mulighed

beror paa, at man har fundet Emner af mindre Vægtfylde end Atmosfæren. Af saadanne Emner kunne, foruden selve den atmosfæriske Luft i ophedet Tilstand, nævnes: Stenkulsgas [hvis Vægtfylde er halvt saa stor som den atmosfæriske Lufts] og især Brint, [hvis Vægtfylde er $\frac{1}{14}$ af den atmosfæriske Lufts].

II. Luftskibets Grundformer:

- a) »*Montgolfièren*«, opfundet af Brødrene Montgolfier [den første Opstigning med en Montgolfière foretoges 17 $\frac{21}{X}$ 83], beror paa en ved Ophedning frembragt Luftfortyndelse. Den bestaar af en forneden aaben Ballon, under hvilken er ophængt en ringformig Gondol med en Aabning i Midten, hvor den Rist er anbragt, paa hvilken det luftfortyndende Baal brænder. Skønt Montgolfièren har visse Fortrin (at »fyldes« hurtigt og med smaa Omkostninger), egner den sig dog ikke til længere Rejser, ligesom dens Stige- og Dalehastighed, — frembragt henholdsvis ved Baalets Forøgelse eller Ildens Sagtnen — er forholdsvis ringe, hvorfor den forlængst er fortrængt af
- b) »*Charlièren*« eller *Aërostaten*, der er opfundet af Charles, Professor i Fysik i Paris [den første Opstigning med en Charlière foretoges 17 $\frac{1}{XII}$ 83], og hvis Bærekraft er den Ballonen fyldende Brint eller Stenkulsgas. Under den sædvanlig kugleformede, for neden lukkede Ballon er i Snore ophængt en let Gondol til Luftskipperen. Ballonens Stigning frembringes ved Udkastning af medbragt Ballast, dens Dalen ved Aabning af en øverst i Ballonen anhragt Ventil, gennem hvilken der da strømmer Gas ud og Luft ind. For at forebygge Sprængning i de højere Luftlag fyldes Ballonen ikke helt med Gas (jfr. Mariottes Lov). Ved Nedstigningen, der ikke sjældent er højst farefuld, kan Luftskipperen faa Anvendelse for *Ankeret* og *Faldskærmen*.

III. Luftskibets Brug:

- a) i *Naturvidenskabernes* (særlig Meteorologiens) *Tjeneste* ved Studiet af de magnetiske og elektriske Forhold i højere Luftene, Loven for Var-

mens Aftagen med Højden, Luftens Fugtigheds-tilstand og Sammensætning, Vindforholdene i de forskellige Luftlag o. s. v. [I meget store Højder hindrer dog det svage Luftryk enhver bevidst lagtagelse].

- b) i *Krigens Tjeneste*: til Udspejdning af Fjendens Bevægelser og Arbejder i Terrainet, til Rapportmeddelelser samt muligvis til Nedkastning af Sprængstoffer i Fjendens Lejr.

Slutn.: At det en Gang, trods Luftstrømningerne, vil lykkes Menneskets Snilde at opfinde et Luftskeib med virkelig *Egenbevægelse*, som egentligt Befordringsmiddel, er at vente. Hvorledes dette Maal skal kunne naas, er det forbeholdt Fremtiden at udfinde.

VII.

Lynet — Lynaflederen.

Incl.: Sandheden af den alt længe nærrede Gisning, at Lynet og den elektriske Gnist vare af samme Natur, blev stadfæstet af B. Franklin, hvem det 1749 lykkedes at lade en Tordensky frembringe Fordelings-elektricitet i en god Leder, hvilket senere førte ham til Opfindelsen af Lynaflederen.

Udf.: I. Lynet:

- a) *dets Væsen*: Lynet er en elektrisk, særdeles kortvarig (omtr. $\frac{1}{20,000}$ Sekund) Gnist, fremkommen enten mellem 2 med modsatte Elektriciteter ladede Skyer eller mellem en elektrisk Sky og Jorden.
- b) *dets Udseende*: 1) *Siksak-Lyn*: en Lysstribе, der ligner almindelige, lange elektriske Gnister og kan have en Længde af 3 à 4 Mil, 2) *Flade-Lyn*, der vise sig som en bred, lysende Flade, men ikke ere væsensforskellige fra Siksak-Lyn.

(En Særform af Fladelyn ere: *Kornmod*, o: fjerne Lyn, som iagttages i Horisonten; stundom endog, naar denne er ganske skyfri), 3) *Kuglelyn*, der skulle have Form af en stor Ildkugle og bevæge sig meget langsomt (de kunne dvæle flere Sekunder paa samme Sted), brat forsvinde: snart lydløst, snart under en stærk Eksplosion. [Her kan nævnes *St. Elmsild*, der stundom viser sig paa Master, Taarnspidser og andre fremragende Genstande].

- c) *dets uadskillelige Ledsager*: den højrøstede, men i og for sig farefrie Torden, der skyldes de voldsomme Svingninger, hvori Luften sættes ved en saa stærk elektrisk Udladning som Lynet. [Lyn og Torden opstaa vel samtidig (paa samme Sted); men alt efter som man fjerner sig fra Stedet, vokser, paa Grund af Forskellen mellem Lysets og Lydens Bevægelseshastighed, Tidsafstanden mellem Lynet og Tordenen. Denne Tidsafstand afgiver Maalestokken for Lynets Afstand].
- d) *dets Virkninger*: Det rammende Lyn, der frembringer samme Lugt som, naar elektriske Gnister slaa gennem Luften, kan øve saavel *magnetiske* Virkninger [Man har Eksempler paa, at Lynnedslag have ommagnetiseret Kompassnaalen] som *mekaniske*, idet det — efter Omstændighederne — tænder (især ved slette Ledere), dræber (med eller uden synlige Spor) eller splintrer.

II. Lynaflederen:

- 1) *dens Indretning*: en Metalstang, der opad ender i en Spids af Platina eller af Kobber, som er forgyldt for ikke at angribes af Luften, og nedad til er sat i Forbindelse med Jorden ved andre gode Ledere.

- 2) *dens Virkning*, der er begrundet i, at den fra de omliggende Steder bortleder Elektriciteten, som strømmer jævnt ud af Spidsen, kendes derpaa, at den værner mod Lynnedslag de underliggende Bygninger og det omkring liggende Areal i en Afstand, der antages at svare til det dobbelte af Lynaflederens Højde over Jorden.

Slutn.: Kan Lynaflederen øve slig Virkning, hvad Under da, at Navnet paa ham, der »fravristede Himlen Lynet«, er blevet uddødeligt!

VIII.

Dampe og deres Anvendelse.

Incl.: Dampen er et Legeme, som har antaget Luftform.

Udf.: A. Dampens Forekomst i Naturens store Husholdning saasom: Vandets Fordampning, der ved sin Fortætning frembringer: Skyer, Taager («Mosekonen brygger») og alskens Nedslag: Regn, Hagel, Sne . . . [Her foregaar en Destillation i det store]; fremdeles: den Fordampning, der gør, at de varme Kilder springe i Vejret. [Her virker Naturfordampningen som bevægende Kraft.]

B. Dampens Anvendelse i Menneskets Tjeneste:

- 1) *som bevægende Kraft*, (α: i mekanisk Henseende), hidrørende fra Spænding, f. Eks. Damp-hammeren, -skibet, -sprøjten, -ploven, -skyts, Lokomotivet, Lokomobilet, Dampsprayen o. s. v.
- 2) *som opvarmende Kraft*, f. Eks. ved Varmeapparater, Dampkøkkener, Dampbade . . .

Anm. Nr. 1) og 2) flyde over i hinanden som Følge af den mekaniske Varmeteor, der udsiger: Den Arbejdsmængde eller Energi, der medgaar, naar en *Varmeenhed* [= den

Varmemængde, der udkræves til at opvarme 1 Kilogram Vand 1 Grad Celsius] frembringes, er = Varmækvivalentet.

- 3) *til Frembringelse af kemiske eller fysiologiske Virkninger:*

Her er det væsentlig Dampens kemiske Forbindelser, ikke alene dens Varmegrad, der er det bestemmende, f. Eks. Svovlbrinteapparater, hvorved der ledes Svovlbrintedampe til en Vædske, som derved kan antage en ændret kemisk sammensætning; fremdeles: Kviksølvdampe ved Spejlfabrikationen; endelig: Dampens fysiologiske Virkninger i Lægevidenskaben, saasom: Inhalationer eller Indaandinger (af lægende Stoffer); Dampsprayen (Refracheur) ved Overførelse af Vædske i fint fordelt Tilstand.

Slutn.: Dybest talt er der ikke nogen Væsensforskel mellem B) 1). 2) og 3): de ere vel Virkninger af samme Kraft.

IX.

Vandets Fordampning i Naturens Husholdning og i Menneskets Tjeneste.

Incl.: Ved stigende Varmegrad kunne faste Legemer blive til Vædske (smelte) og disse atter antage Luftform. En Vædskes Overgang til Luftform kaldes

Udf.: **Fordampning**, der kan optræde under to Grundformer:

- 1) Overflade-Fordampning, der foregaar ved enhver Varmegrad, spiller en overordentlig stor Rolle i Naturen ved Dannelsen af Taage, Skyer, Nedbør, Vandløb og Søer, kort sagt: den afgiver en væsentlig Betingelse for alt organisk Liv (Plante- og Dyreliv), idet enhver Organismes Tilblivelse og Ernæring kræver Tilstedeværelsen af Vand,

ligesom ogsaa Fordampning fra Organismens Overflade er en Livsbetingelse.

- 2) Kogning (»Bund-Fordampning«), den Vædskefordampning, der foregaar, naar der (ved en vis Varmegrad) fra Vædskens Bund udvikler sig Dampbobler, som stige op gjennem Vædsken. En saadan Kogning finder Sted
 - a) i *Naturens Husholdning*, naar Jordens ophedede Indre fremkalder Dannelsen af Dampe, særlig Vanddampe, der foraarsage vulkanske Fænomener (varme Kilder, »Gejsere«).
 - b) i *Menneskelivet*, ved Tillavning af vore Fødemidler til Lettelse af Fordøjelsesorganernes Arbejde, fremdeles ved Destillation, Dampkogning og ved Anvendelse af Dampen som Drivkraft, hvor det især er den ved Vandets Kogning frembragte Damp, der har særdeles stor industriel Betydning.

Slutn.: Hvad vor Klode vilde være, hvis den savnede Vand og de Fordampningsforhold, som Solen og dens egen indre Varme betinge, vil en Betragtning af Maanen, der i Sammenligning med Jorden maa anses som en uddød Klode, vise: Alt Liv her paa Jorden vilde med det samme dø.

X.

Vore Belysningsmidler.

Incl.: Menneskene ere ikke alene aandeligt, men ogsaa rent legemligt forstaaet »Lysets Børn« og kunne som Følge deraf i Længden ikke trives i Mørke. Naar det naturlige Lys (Dagslyset) har forladt os, føle vi derfor Trang til at frembringe kunstigt Lys og have da til alle Tider higet efter at gøre dette saa kraftigt som muligt. Men den kunstige Be-

lysnings Udvikling har taget lang Tid og gennemgaaet mange Trin.

- Udf.: A) De Midler, ved hvilke man har frembragt og frembringer kunstigt Lys, ere:
- 1) *faste Legemer*: harpiksholdigt Træ, Beg, Spæk, Talg (Fakler, Kerter, Voks-, Tælle-, Stearinlys o. s. v.)
 - 2) *flydende Legemer*: Tran, Raps, Oliven-, Stenolie, Benzin.
 - 3) *luftformige Legemer*: Gas (Drummonds Kalklys).
 - 4) *Elektricitet*: Bue- og Glødelamper.
- B) De forskellige Belysningsmidlers Egenskaber, Virkninger og øvrige Forhold.
- 1) *m. H. t. Sundheden*: Medens Kerte-, Olie- og Gasflammer unddrage os den for Aandedrættet nødvendige Ilt og frembringe flere skadelige, i hvert Fald mindre behagelige Forbrændingsprodukter, er dette kun forsvindende Tilfældet ved elektrisk Lys.
 - 2) *m. H. t. Brandfarlighed*: den ved Gas og Mineralolier frembragte Belysning kan ganske særlig give Anledning til alskens Eksplosioner.
 - 3) *m. H. t. Klarhed* (Lysstyrke) finder der fra A. 1—4) en stadig Stigning Sted [Metallet Magnium frembringer dog under sin Forbrænding en Klarhed, der nærmer sig det elektriske Lys' Styrke].
 - 4) *m. H. t. Prisbillighed*, der væsentlig retter sig efter de givne Forhold. Dog kan man vel i det hele taget sige, at den forbedrede Belysning kræver øgede Driftsomkostninger.

Slutn.: Skønt det er lykkedes Mennesket at frembringe en Belysning, der, om den end kun halvvejs naar Dagslyset i Klarhed, dog ejer dettes væsentligste Egenskaber, saa vil det naturlige Lys dog altid hævde sig lige overfor det kunstige alene derved, at det

er en umiddelbar Gave til os fra Naturen og ikke udkræver Driftsomkostninger.

XI.

De væsentligste Forebyggelsesmidler mod Strandinger.

Incl.: Hvor farefuld end Sejladsen paa rum Sø kan være, saa true dog de fleste Farer (Grunde, Revler, Skær) Sømanden i Nærheden af Kysten, særlig om Natten, i Taage og Snetykning samt ved indtrædende Stormvejr. Til Afværgelse af Strandinger tjener:

Udf.: I. **Fra de sejlendes Side:**

1) et forsvarligt bygget Skib (ingen »Plimsollsk Ligkiste«) og gode Grejer, 2) et vel øvet og avet Mandskab under en Kaptajn, som forstaar at manøvrere, 3) omhyggelig Brug af Farvandsbeskrivelser, 4) nøjagtige Dybdemaalinger (Lodskud, Pejling), 5) Kendskab til Vejlæren, 6) (i ukendte Farvande) Hjælp af Lodser eller »kendte« Mænd, 7) Bølgedæmpning med Olie og Petroleum.

II. **Fra Landsiden:**

A. Indretning af Nødhavne.

B. Brug af alskens Sømærker og Signaler, der kunne være:

1) *synlige*a) *ved højlys Dag*

α) faste Sømærker paa Landjorden: Baaker og Varder,

β) flydende Sømærker: Bøjer, Vager, Balloner, Tønder, Koste, Prikker . . .

b) *i Mørke* (Tykning):

α) paa Landjorden: Fyrtaarne (faste Fyr, Blinkfyr, Drejefyr, Hammerfyr),

β) paa Søen: Fyrskibe, Lysbøjer.

2) *hørlige*, der især bruges i Taage og om

Natten: Slag paa Gongonger, Kanonskud, Lydbøjer, Taagehorn, Sirener.

Slutn.: Hvor meget der end ved et stadig forbedret Redningsvæsen alt er udrettet ikke alene for Skibsmandskabets Vedkommende [Redningsbaade, Redningsbøjer, Morterbatterier, Raketapparater, Redningsstole . . .], men ogsaa for Skibsskrogens og Ladningernes Bjærgning (Svitzers Dykkerskibe), vil man dog aldrig blive i Stand til helt at forebygge og fjerne de ved Strandinger voldte Ulykker.

XII.

Kartoffelplanten

er en Art af Slægten Natskygge, der hører til Natskyggefamilien; dens oprindelige Hjem var Peru og Chile, hvorfra den omtrent 1580 overførtes til Europa for her at blive en næsten uundværlig Kulturplante.

Udf.: 1) dens overjordiske Del: en temmelig uanseelig, perennerende Urt, hvis

Stængel, der gennemgaaende opnaar en Højde af henved 1 Alen, er grenet, *Blade* ere mellembrudt fjersnitdelte, *Blomster* ere hvide, lilla eller violette med gule Støvknapper, *Frugter* ere særdeles giftige Bær.

2) dens underjordiske Del er af særdeles stor Betydning, væsentlig: Stængelknoldene, dannede af de opsvulmede Ender af underjordiske, vandrette eller skraat nedadvoksende Grene, der bære meget smaa skælfornede Blade og kaldes Udløbere. Paa disse Knolde findes flere eller færre saakaldte »Øjne«, — lige saa mange Spirer til nye Planter.

3) dens Forplantning og Formering kan ske

yed, at man saar Frøene, men foregaar sædvanlig ved Nedlægning af hele eller ituskaarne Knolde, der dog nødvendigvis maa indeholde »Øjne«. Ved »Hypning«, hvorved de fra Roden udgaaende Sideskud dækkes, øges Antallet af de knolddannende Udløbere. [Ved en Udsæd af 5—10 Td. pr. Td. Ld. kan man avle 90—180 Tønder.]

- 4) dens Næringsværdi: Kartoffelen indeholder vel et giftigt Alkaloid (Solanin); men dens Hovedbestanddel er en Stivelse (Kartoffelmel), der gør den særdeles brugbar dels som Fødemiddel for Mennesker og Dyr, dels til Fremstilling af Alkohol (Kartoffelbrændevin).

Slutn.: Om man end muligvis kunde nævne Planter, der ere lige saa nærende som Kartoffelen, saa har dog denne, alene fordi den kan trives næsten i alle Klimæer og ikke stiller alt for store Krav til Jordbundens Godhed, ganske naturligt fundet en saa almindelig Udbredelse, at det maa anses for en Velfærdssag for Menneskeheden paa enhver Maade at modarbejde de Fjender, Koloradobillen og Kartoffelsvampen, der Tid efter anden have hærget Kartoffelmarkerne [»Kartoffelsygen«].

XIII.

Birken

er en Slægt af Birkefamilien, der omfatter saavel Træer som Buske.

Udf.: Birketræet (særlig Vortebirken),

- 1) *dets almindelige Udseende.*

Stammen, der kan naa en Højde af 15—25 Metre og en Tykkelse af 20—25 Centimetre, er slank; dens Bark (Kork) er hvid, hos ældre Eksem-

plarer sædvanlig dybt revnet og lagdelt. *Kronen* er spids og dannes af spinkle, tidt nedhængende Grene (Hængebirk). *Bladene* ere smaa, mørkegrønne (lysere paa Bagsiden), blanke, trekantede, skævt rudeformige, dobbelt savtaktede, endende i en lang Spids og let bevægelige paa den tynde Stilk. *Blomsterne* dannes af Hanrakler (fremkommende om Efteraaret og overvintrende med sammenklæbede Skæl) og Hunrakler (udviklende sig samtidig med Løvspringet), som sidde paa samme Træ (Enbo). *Frugterne* ere smaa, bagfra og fortil sammentrykte Nødder med en bred Vinge langs hver af de to Kanter; de falde til Jorden sammen med Rakleskællene.

- 2) *dets Alder*: Birken, hvis Højdevækst tiltager indtil det 20de Aar, kan opnaa en Alder af omtr. 50 Aar.
- 3) *dets Artsafgrænsning* er vel omtvistet; dog kunne følgende Birkearter nævnes: *Vortebirken*, hvis Bark først er glat og hvid, senere brun og dybt revnet; *Hvidbirken*, hvis Bark altid er glat og hvid, og *Dværgebirken*, en omtr. $\frac{1}{2}$ Meter høj Busk med cirkelrunde Blade.
- 4) *dets Nytte*: *Bladene* afgive et gult Farvestof, *Veddet* bruges baade til Brændsel og som Gavntræ; *Roden* og *Barken* levere »Birketjære«, der bruges ved Tilvirkning af »Ruslæder«. Af de om Vaaren i Birken opstigende Safter kan man ved Gæring fremstille en Slags Vin. I Amerika findes endelig *Sukkerbirken* der leverer Sukker, *Papir-* eller *Kanobirken*, af hvis Bark Indianerne forfærdige Kanoer.

Slutn.: Nu til Dags forefindes Birken væsentlig i den nordlige Halvkugles kolde og tempererede Egne [Birke-

bæltet naar højere op end Naaletræernes Bælte]; men i tidligere Jordperioder (Tertiærperioden) synes Birken at have haft en langt større Udbredelse.

XIV.

Skovenes Betydning for vort Land.

Incl.: Det antages almindeligt, at vort Land oprindeligt var dækket af uberskuelige Skove. Disse Skove have i Tidernes Løb veget Pladsen for vidt udstrakte, frodige Agre og smilende Enge, der nu til Dags udgøre den langt overvejende Del af Danmarks Fladefang (Areal). Sligt maa vel væsentlig anses som et glædeligt Udslag af Kulturudviklingen. Dog vil det lige over for den hensynsløse Hærgning af Skov, der i sin Tid har gjort og vel endnu kan gøre sig gældende her til Lands som andet Steds, være formaalstjenligt at fremhæve den store Betydning, Skove kunne have for et Land og da særlig for vort:

Udf.: A. i klimatisk Henseende, idet Skove tjene til:

- 1) *at rense Luften* ved at forbruge den for Mennesket skadelige Kulsyre og uddunste Ilten, som Mennesket lever af.
- 2) *baade at fremkalde og holde paa Nedbøven* (Sne, Hagel, Regn), som de lidt efter lidt afgive ved Fordampning. Forsaauidt som Skove samtidig hindre Tørke og for stor Væde, kunne de siges ogsaa at øve en gavnlig Indflydelse paa Agerbruget.
- 3) *at virke mildnende* ved at afgive et Læbælte mod Stormens Magt.

B. i økonomisk Henseende, : for Handel og Vandel, idet Skove

1) *afgive nyttige Produkter*, saasom: Brændsels- og Byggemateriale.

Anm. Selv Fortidens Skove (Skovmoserne) yde os Brændsel i Form af Tørv.

2) *skaffe mange Mennesker* (Snedkere, Tømrere . . .) *Arbejde*.

3) *øge Nationalvelstanden*, forsaavidt som uopdyrkelige Strækninger (Heder og Moser) beplantes.

Anm. Paa Grund af vore Skovarealers ringe Udstrækning spiller Tømmerudførsel hos os endnu ingen Rolle.

C. i Retning af Forskønnelse, idet Skove bringe Afveksling ind i Landskabet [de forskellige Træsarters Ejendommeligheder — den frodige Skovbund — Kildevæld — forbirislende Bække — Skovsøer] og give en stor Mængde Planter og Dyr Ly.

Slutn.: Ligesom Skove altsaa, naar de røgtes vel, maa siges i og for sig at yde baade stor Nytte og mange Glæder, saaledes kunne vi Danske med Stolthed pege paa den i vore Dage her til Lands baade hos Regeringen og hos Enkeltmand vaagnede Sans for alskens Træplantning [Hedeselskabet — Dalgas].

XV.

Agerdyrkingen som Kulturens Begyndelse.

Incl.: I de allerældste Tider levede Mennesket, paa Dyrenes Vis, kun af det, Naturen umiddelbart ydede ham, (Jagt og Fiskeri); men allerede meget tidlig vaagnede Trangen til ogsaa at udnytte de i Jorden slumrende Kræfter.

Udf.: Saaledes fremkom da først Agerdyrkingen, der har øvet en særdeles væsentlig, baade materiel og

aandelig Indflydelse paa hele Menneskehedens Udvikling, idet den har:

- 1) afløst det vildt omstrefjende Nomade- og Jægerliv og henvist Menneskene til faste Boliger,
- 2) samlet Menneskene til mindre eller større Samfund og saaledes omdannet Horder til Folk,
- 3) udvidet Kendskabet til Naturen, idet Menneskene lærte at agte paa de skiftende Aarstider og at lempe deres Virksomhed derefter,
- 4) forøget Næringsvejenes Tal, foranlediget et voksende Samkvem og saaledes banet Vej for Handel og Industri,
- 5) indvirket mildnende paa Menneskenes Sind ved at vække Sansen for Hjemmets Hygge og i det hele for Fredens Sysler [Agerdyrkeren lærte at indse Fordelen ved at tæmme Dyr og tage dem i sin Tjeneste i S. f. at fælde dem],
- 6) muliggjort en mere lovbunden Samfundsorden, i hvilken Kunst og Videnskab omsider skulde finde Ly.

Slutn.: Endnu den Dag i Dag er Jordens Dyrkning en højst væsentlig Betingelse saavel for den enkeltes som for hele Statens Trivsel. Hvad Under derfor, at Grækernes Gudelære tillagde Agerdyrkingen guddommeligt Ophav (Demeter)?

XVI.

Løven.

Incl.: Det største af de til Katteslægten hørende Rovdyr er Løven, hvis majestætiske Holdning, store Styrke og gruopvækkende Brøl har givet den Tilnavnet: »Dyrenes Konge«.

Udf.: 1) dens Ydre: den har gulbrun Farve, maaler i Længde omtrent 5 Fod, i Højde 3 Fod; Halen

er omtrent 4 Fod lang. Forkroppen er særlig kraftigt udviklet, Hovedet stort og rundt, Øjnene funklende. Kun Hannen bærer Manke; Løvens Fødder ere forsynede med stærke Kløer; dens Gang er fast og vidner om Ro og Mod.

2) dens Næringsmidler: den lever af større Pattedyr (f. Eks. Bøfler, Zebraer, Antiloper, Giraffer . . .), angriber sjældnere Mennesker og skal foretrække Negere for hvide; den æder omtrent 25 Pund daglig.

3) dens Forplantning: Hunnen føder sædvanlig 2 Unger ad Gangen.

4) dens Levealder: Løven bliver 20 à 25 Aar gammel.

5) dens Hjemsted er den sydlige Del af Afrika og Asien (især omkring Eufkrat og i Arabien); forud fandtes den ogsaa i Grækenland.

Slutn.: De traditionelle Fortællinger om Løvens Højmod maa uden Tvivl tros med nødvendigt Forbehold: Løven er og bliver et grumt Rovdyr, især naar den er sulten.

XVII.

Hester og dens Brug.

Incl.: Da faa Dyr spille en større Rolle i Menneskets Liv end Hesten, har det sin Interesse at samle nogle af de væsentligste Grunde, der hjemle Opfattelsen af Hesten som et af vore skønneste, ædleste og uundværligste Husdyr.

Udf.: 1) Dens Plads i Dyrerækken: Hesten tilhører de tykhudede Pattedyrs Orden og de enhovedes Familie.

2) Dens Ydre: Hovedet langagtigt, Øjnene kloge, Ørene spidse og bevægelige; en lang, sammen-

trykket Hals; Legemet smækkert og for største Delen klædt med korte Haar; lange Haar findes kun i Manken og paa den korte Hale; de med Hove forsynede lange Ben egne sig særlig til Løb.

- 3) Dens Næring: Planteføde, saasom: Græs (Hø), Vikker, Korn (især Havre) . . .
- 4) Dens oprindelige Hjem er ukendt; paa Mellemasiens og Sydamerikas Stepper forefindes Hesten i forvildet Tilstand; som tæmmet er den udbredt over hele Verden i mange forskellige Racer (den arabiske Hest, den engelske Væddeløbshest og Karrehesten, de smaa Bjergracer . . .) der hver især have sine Egenskaber.
- 5) Dens almindelige Egenskaber: Hurtighed i Løb, Udholdenhed, Styrke, Lydighed og en Klogskab (Lærvillighed), der gør Tillægsordet »hestedum« til Skamme.
- 6) I Menneskets Tjeneste gør Hesten Gavn som:

Trækdyr (for Vogne, Slæder, Avlsredskaber m. m.), *Lastdyr* (Kløvsadel paa Island), og *Ridedyr* (i Krigen, paa Væddeløbsbanen og ved Beriderforestillinger).

Slutn.: Ligesom Hesten i levende Live gør Mennesket mangfoldige Tjenester, saaledes afgiver — efter dens Død — Kødet en velsmagende Spise (Hesteslagterier), og den aftrukne Hud er tjenlig til Garvning (Hestelæder).

XVIII.

England som Republik.

Incl.: Fast Overbevisning om Kongedømmets Guddommelighed, ufordragelig Intolerance overfor enhver Af-

vigelse fra den episkopale Statskirke og hensynsløs Foragt for Folkets Ønsker bringer Karl I i aaben Krig med Parlamentet (1642—45); Cromwells afgørende Sejr ved Naseby (1645) tiltættør vel alle Kongens Forhaabninger, men volder mellem Parlamentet (som ønskede en Udsoning med Kongen og vilde have den presbyterianske Kirke indført i England) og den engelske Hær (hvor Independenterne vilde have England gjort til Republik og hadede Statskirke under enhver Form) en Tvedragt, der først finder sin foreløbige Afslutning ved Karl Is Henrettelse 1649, hvorefter

Udf.: England erklæres for Republik

A. under Oliver Cromwell, der

1) som *øverstkommanderende General* (1649—53):
 a) kuer de kongeligsindedes Rejsningsforsøg i Irland (Drogheda 1649), Skotland (Dunbar 1650) og England (Worcester 1651), b) gør Parlamentet i London til fælles Repræsentation for alle 3 Riger, c) kæmper mod den nederlandske Republik, hvor det oraniske Parti begunstigede Stuarternes Sag [Udstedelsen af Navigationsakten 1651; aaben Krig 1652—64], d) sprænger det »lange« Parlament 1653 og snart derefter opløser det »korte« Parlament (Barebones).

2) som *Lord-Protektor* (1653—58):

a) 1654 slutter en fordelagtig Fred (i London) med Nederlandene, b) 1655 erobrer Jamaica fra Spanien, c) kuer Parlamentets Modstand med Strenghed.

B. under Richard Cromwell (1658—59), der, afmægtig lige over for den genoplussende Strid mellem Parlamentet og Hæren, nødes til at nedlægge sin Værdighed som Lord-Protektor.

C. under Sikkerhedsraadet, hvis militære Med-

lemmer dog ej kunde enes og vinde almindelig Anerkendelse.

- D. under General Monk, der som øverstkommanderende i alle 3 Riger faar det samlede Parlament til uden noget Forbehold at vedtage Stuarternes Genindsættelse (Restaurationen) 1660.

Slutn.: Det af Oliver Cromwell oprettede Militærdespoti maatte falde, da det ikke havde Fodfæste i det engelske Folk; men den Jubel, der modtog Karl I ved hans Landgang i Dover, viste sig snart at være forhastet: Stuarterne vare ikke modnede i Modgangens Skole.

XIX.

Arabernes Indflydelse paa Europas Kultur i Middelalderen.

Incl.: Oldtidens Kultur, der i Europa ved Middelalderens Begyndelse væsentlig var gaaet til Grunde dels i Folkevandringens Malstrøm dels i Kirkens Sky for alt, hvad der mindede om Hedenskabet, førte endnu gennem adskillige Aarhundreder en rigtignok sygnende Tilværelse i Østen (o: det østromerske Rige), hvor den optoges af Araberne, der med Rette kunne kaldes den ældre Middelalders egentlige Kulturfolk.

Udf.: I. **Arabernes Indtrængen og Udbredelse i Europa** tiltager fra 711—1031 [Araberne sejr 711 ved Xeres de la Frontera, men overvindes ved Poitiers 732. — Kalifatet i Cordova, oprettet 750, fremmer ved sit Fald (1031) Dannelsen af uafhængige Riger i Granada, Cadiz, Toledo o. s. v. — Araberne paa Sicilien 900—1130, i Syditalien 800—1029].
aftager fra 1031—c. 1600 [Granadas Fald 1492 — Filip IIs Kamp med Maurerne, der helt fordrives fra Spanien under Filip III og IV].

II. Mødet mellem den arabiske og europæiske Kultur

øver paa Europa, hvor der ved Arabernes Fremtrængen raadede den dybeste Uvidenhed, en særdeles gavnlige Indflydelse, der spores

A. i politisk og social Henseende, idet

- 1) *de idelige Kampe med Maurerne skabe Riddervæsenet* (som skulde komme til at spille en saa fremragende Rolle i Korstogs-Tidsalderen) *og give Anledning til Grundlæggelsen af uafhængige Riger i Spanien.*
- 2) *Handelen tager Opsving ved Europas voksende Samkvem med Orienten* [Indførsel af Kaffe, Sukker, Parfumer, Krydderier, Silke o. s. v.].
- 3) *Industrien udvikler sig* [Uldvævning, Staaltilvirkning (Toledoklinger), Garverier, Majolika o. s. v.].

B. i aandelige Henseende, idet

- 1) Videnskaberne komme til Ære og Værdighed saaledes:

Filosofien [Skolastikkens System opbygges paa Averroes' Oversættelse og Fortolkning af Aristoteles], *Matematikken* [Araberne arbejdede videre paa græsk og indisk Grundlag, — Indførelse af de indiske Cifre], *Erfaringsvidenskaber* som: *Astronomi* [arabiske Stjernenavne og Observatorier], *Alkemi og Kemi* [Destillation, Sublimation], *Naturhistorie* [væsentlig paa græsk Grundlag], *Lægekunst* [Araberne udarbejdede, paa Grundlag af Galenos, Skrifter, der finde Anvendelse til langt ned i det 16de Aarhundrede] o. s. v.

- 2) Sansen udvikles for:

Poesi [Arabernes formfuldendte, sædvanlig rimede, Lyrik bliver Forbilledet for den provençalske

Troubadourpoesi], *Bygningskunst* [Medens Araberne af religiøse Grunde ikke udmærkede sig i de »bildende« Kunst, have de under Paavirkning af den byzantinske Bygningsstil skabt en egen Arkitektur, hvis rige Ornamentik (Arabesker) har fundet Indgang i Europa], *Havekunst* o. s. v.

- 3) Araberne ikke alene give Europæerne Smag paa en forfinet Levemaade [Hohenstaufere Frederik II og Sultan Kamel], men ogsaa flere Steder [Kalifatet i Cordova] ved et humant Regimente foregaa dem med et godt Eksempel i Tolerance mod anderledes troende.

Slutn.: Skønt de praktisk anlagte Arabere vare mere bearbejdende end egentlig skabende, maa de dog siges at have ydet særdeles væsentlige Bidrag til Genfødselen af Europas Kultur. Talende Vidnesbyrd herom ere endnu den Dag i Dag gængse, oprindelig arabiske, Navne som: Sirup, Alkohol, Arrak, Tarif, Magasin, Admiral, Alkove, Lut, Algebra, Baldakin, Kattun, Kaliber, Kali, Zenit, Nadir o. s. v.

XX.

Czar Peter den Store af Rusland og hans Værk.

Incl.: Endnu i det 17de Aarhundrede maa Rusland paa Grund af sin afsides Beliggenhed og hele Samfundstilstand væsentlig betragtes som en asiatisk Stat; først med Peter den Store kan det siges virkelig at være indtraadt i de europæiske Staters Række.

Udf.: Grundtræk af Czar Peters Liv og Regering: Peters Fødsel 1672; hans Regering: under Formynderskab 1682—89, som selvstændig Enehersker fra 1689; hans Udenlandsrejse 1697—98; Ophævelsen af Strelitzerkorpset; Freden i Carlowitz 1699 skaffer Rusland: Assov, som mistes ved Freden i

Husch 1711; hans Deltagelse i den store nordiske Krig 1700—21 (Fred i Nystad); hans Død 1725.

I. Hvad der fremmede og betingede Czar Peters Værk:

- 1) Familie-Traditioner: Baade hans Fader og Broder havde arbejdet paa at bane Riget Vej til Østersøen og i det hele paa at fremme Kulturen.
- 2) hans personlige Egenskaber: et imponerende Ydre, uforfærdet Mod, ubøjelig Viljekraft og Udholdenhed i Modgang, umættelig Videbegærlighed, skarpt Blik for at vælge de rette Mænd (Menzikof) og Hensynsløshed i sine Planers Iværksættelse.
- 3) hans Opdragere (især Genferen Lefort), der indpodede ham ubetinget Beundring for Vesteuropas Kultur.
- 4) hans Udenlandsrejser (1697—98 og 1716—17), der ved Selvsyn overtydede ham om den vesteuropæiske Kulturs store Fortrin og bragte ham i personlig Berøring med flere af Datidens betydningsfulde Mænd.

II. Czar Peters Værk og dets Omfang:

- 1) Erhvervelsen af Ingermanland, Estland, Lifland og Viborg i Finland [Freden i Nystad 1721], hvorved Rusland faar Adgang til Havet.
- 2) Hærens Organisation paa europæisk Vis og Skabelsen af en russisk Krigsflaade.
- 3) Grundfæstelsen af Enevælden (efter fransk Mønster):
 - a) Adelens fuldstændige Ydmygelse [Oprettelse af en Rangforordning og Ophævelse af Bojarernes gamle Statsraad].

- b) Tilintetgørelse af Gejstlighedens Uafhængighed [Inddragelse af Patriarkembedet og dets Erstatning ved en af Czaren afhængig hellig, ledende Synode 1721].
- c) Administrationens Omordning efter fremmed Mønster.
- 4) Foranstaltninger til Bedste for:
- a) *Handelens Opkomst*: Grundlæggelse af St. Petersborg som Stabelstad (1703), Anlæg-gelse af Veje og Kanaler, Dannelse af en Handelsflaade.
- b) *Udvikling af Industrien* (Læderfabrikker, Møller, Bjerg- og Glasværker . . .) især ved Indkaldelse af mange fremmede.
- c) *almen Dannelses Udbredelse*: Opførelse af Skoler, unge Russeres Udsendelse til Vest-europa, Grundlæggelse af et Akademi i St. Petersborg [først aabnet efter Peters Død], Ophøjelse af Russisk til Skriftsprog [dog tryktes kun Oversættelser af vesteuropæisk Litteratur].
- c) *Sædernes Afslibning*: Forbud mod Brug af Nationaldragter, Paabud om at lade Skægget rage, Tilladelse til, at Kvinderne frit færdedes blandt Mændene, Ophævelse af Patriarkens Forbud mod Tobaksrygning o. s. v.

III. Virkningerne af Czar Peters Værk.

Medens mange af Czar Peters talrige Reformere især de, der gik ud paa ved et Magtsprog at »europæisere« Russernes Tænkesæt og gamle Sæder, ikke kunde slaa Rod i Folket, alene af den Grund, at ægte Civilisation kræver Aarhundreders stille Vækst, maa derimod hans ihærdige Arbejde paa Grundlæggelsen og Befæstelsen af

Ruslands Storhed siges at have sat dybe Spor ikke alene i Ruslands, men i hele Europas Historie.

Slutn.: Rusland som europæisk Stormagt af 1ste Rang maa vel i flere Henseender siges at have været en Hemsko for Udviklingen og en Trussel mod Europas Kultur; dog tør man ikke frakende dets Grundlægger en vis Storhed, der i hvert Fald hævede ham højt over de fleste af Paryktidens smaaligt egoistiske Fyrster.

XXI

Polens Sønderlemmelse og Undergang.

Incl.: Medens Polen som Arverige indtager en anset Stilling i Europa og stadig udvider sit Landomraade, indtræder der ved Regeringsformens Overgang til Valgrige 1572 en kendelig Nedgang: først under Vasaætten, der bringer Polen i Forbindelse med Sverrig (1592—1600) og medfører den polsk-svenske Arvefølgekrig (1600—60), senere under de sachsiske Konger [den polske Arvefølgekrig (1733—35)].

Udf.: I. Polens begyndende Afmagt afslører mange store Samfundsonder som:

- 1) en særdeles talrig, almægtig og egenraadig Adel, der optræder hensynsløst saavel i Senatet som paa Rigsdagen [»liberum veto« fremtræder første Gang 1652] og i de saakaldte Konføderationer.
- 2) 2 Millioner Jøder med visse Privilegier, der hindrede Udviklingen af en Borgerstand,
- 3) en uvidende og livegen Bondestand, der saare let kunde blive viljeløst Redskab for enhver umiddelbar eller middelbar Paavirkning,
- 4) stærke Brydninger mellem de forskellige Trosretninger (Katolikker — Dissidenter).

II. Polens Sønderlemmelse:

Valget af Katharina II's Elsker, Stanislaus Poniatovski (1764), giver Rusland Anledning til Indblanding i Polens Forhold; Katharina II og Frederik II slutte et Lønforbund, der søger at nære Polens indre Tvedragt ved Forebyggelse af Kongemagtens Udvidelse; Katharina II støtter Dissidenterne (1766—68); Medlemmerne af Konføderationen i Bar (1768) straffes haardt af Russerne; Hungersnød og Pest i Polen; franske Filosofer (Voltaire og d'Alembert) opægge den offentlige Mening mod Polakkerne. Saaledes fremskyndes:

- A. *Polens første Deling 1772*, ved hvilken Rusland tilegner sig 1975 □ M., Østerrig: 1280 □ M. og Preussen: 630 □ M. af det polske Riges Landomraade.
- 1791 opnaa Polakkerne ved Forsvarsforbund med Preussen en mere betryggende Forfatningsændring, der dog aldrig træder i Kraft [Konføderationen i Targowitz 1792]; 1793 gribe Polakkerne til Vaaben for Forfatningen, men overvældes af Russerne og svigtes af Preusserkongen, der for at hindre Jakobinismens Udbredelse i Storpolen nødes (!) til at deltage i:
- B. *Polens anden Deling 1793*, ved hvilken Rusland tilegner sig 4553 □ M. og Preussen: 1061 □ M. af Polen. Levningerne af Polen [4016 □ M.] nødes til at slutte Forbund med Rusland og til væsentlig at genindføre den gamle Forfatning. — Polakkernes Rejsning under Kosciuzko (1794) fremkalder:
- C. *Polens tredje Deling 1795*, ved hvilken Rusland tilegner sig 2030 □ M., Østerrig: 834 □ M. og Preussen: 1000 □ M.; d. v. s. Polen tilintetgøres

som Stat [Stanislaus Poniatovski nødes til at abdicere].

III. Genoplivelsesforsøg og Rejsninger:

1) 1807 opretter Napoleon I Hertugdømmet Warschau, som 1809 forøges med Vest-Galizien og Krakow. 2) 1815 oprettes »Kongres-Polen«, der som et selvstændigt, konstitutionelt Rige træder i Forening med Rusland. 3) Polens Rejsning 1830, fremkaldt ved Julirevolutionen og ved Ruslands Udmattelse efter Tyrkekrigen (1828—29), kues med Strengthed [Skrzyneci overvindes ved Ostrolenka; Krukowiecki forraader Polens Sag]. 4) Polens Rejsning 1863—64 [Langiewicz], foranlediget ved Ruslands Udmattelse efter Krimkrigen (1853—56), Italiens heldige Rejsning (1859—60) og Haab især om Frankrigs Støtte, kues ligeledes med »Jern og Blod« og fremkalder Bismarcks Traktat 18³/₁₁63 mellem Preussen og Rusland.

Slutn.: Polens Sønderlemmelse og Undergang, der kun altfor sørgeligt stadfæster Sandheden af Ordet: »Hvert Rige, som er splidagtigt med sig selv, lægges øde...« (Luk. XI, 17), skyldes altsaa væsentlig en Samvirken mellem følgende Faktorer: 1) Polens Beliggenhed (ingen Adgang til Havet), 2) indre Splid og social Stillestaaen, samt endelig: 3) Nabo-magternes Gridskhed. — En virkelig Genoprejsning vil derfor vel kun være tænkelig ved en fuldstændig Omdannelse af Polens Samfundsforhold og efter Delingsmagternes Ydmygelse.

XXII.

Munkevæsenets Udvikling og historiske Betydning.

(en historisk Oversigt).

Incl.: Allerede i 2det og 3die Aarhundrede havde fromme Kristne af forskellige Grunde [1] Romerrigets moralske og

sociale, Opløsningstilstand, 2) Kirkens Verdsliggørelse efter Konstantins Tid, 3) den Østerlænderne ejendommelige Hang til Selvfordybelse og Spægelse] trukket sig tilbage fra Verdens Larm for at leve i Ensomhed; men den i Mennesket nedlagte Samfundstrang gjorde sig i de vestlige Lande snart gældende: Eneboerne samlede sig i Klostre, hvilket medførte Udviklingen af Munkevæsenet, der skulde faa stor Betydning gennem hele Middelalderen.

Udf.: A. **Munkevæsenet i det kirkelige Samfunds Tjeneste.**

Skønt Munkevæsenet hvilede paa Verdensforsagelse, have dog flere af de mangfoldige Munkeordener ned gennem Tiderne udrettet særdeles meget i praktisk-religiøs Retning

1) som Missionens Bærere:

den iredskotiske eller kuldeiske Klosterkirke udfolder fra c. 430, til Dels uafhængigt af Romerkirken, en stor Missionsvirksomhed (Patrick, Columba). — Benediktinerordenen, (Benedikt fra Nursia 529) virker fra c. 700 for Kristendommens Udbredelse blandt Angelsaxerne, i Tyskland og i Danmark (Villibrord, Bonifacius og Ansgar).

2) som Støtte for Pavemagten:

a) i *dennes moralsk-politiske Forfaldstid fra 9de Aarhundrede:*

Cluniacenserordenen, grundlagt c. 900, der reformerer saavel Munkelivet som Hierarkiet [Pave Gregor VII udgik fra C.] og Cistercienserordenen, stiftet 1098 [Bernhard af Clairvaux], begge Aflæggere af Benediktinerordenen.

b) i *dennes Storhedstid fra c. 1100—1300:*

de gejstlige Ridderordener (Tempelherrene, Johanniterne, de tyske Riddere og Sværdridderne), militære Munkeordener, der udgjorde Pavens »staaende Hære« i Korstogstiden. —

Tiggermunkeordenerne: Franciskanerne, »Graabrødrene« (stiftet 1223) og Dominikanerne (st. 1216), »Sortebrødrene« eller »Prædikebrødrene« [Dominikanernes Forhold til Inquisitionen skaffede dem Øgenavnet: Domini canes, »Herrens Hunde«].

c) i *dennes Kamp mod Renaissancen og Reformationen fra c. 1300:*

Jesuiterordenen [stiftet 1540 af Ignatius Loyola], en forøvrigt ikke verdensforsagende Munkeorden, der som »Pavemagtens Janitscharer« skulde kvæle de reformatoriske Ideer, som truede Pavekirkens Autoritet. — Kapucinerordenen [stiftet 1526], væsentlig en Fornydelse af Franciskanerne, der for Almuen var, hvad Jesuiterne vare for de højere Samfundsklasser.

B. **Munkevæsenet i det verdslige Samfunds Tjeneste:**

I. *Gavnlig Indflydelse* maa Klostre siges at have øvet

1) i materiel Henseende, forsaavidt som Munkene i mange Tilfælde

a) *vakte Sansen for Agerbrugets Betydning:* Opdyrkning af øde Landstrækninger, Indførsel af Køkkenurter og Frugttræer (Silkeormen overføres til Europa).

b) *udbredte Kendskab til alskens Haandværk* og saaledes gav Anledning til Dannelsen af Købstæder.

c) *ydede vejfarende Ly, hjælp fattige og plejede syge:* Klostre vare Datidens Herberger (Kroer) og Hospitaler.

2) i aandelig Henseende:

a) *for det sædelige og religiøse Livs Udvikling:* ved tarvelig Levemaade, opofrende Kærlighed mod Næsten, Vækkelsesprædikener (Tiggermunkene) . . .

- b) for *Udbredelse af Dannelse og Kundskaber*: mange Klostre vare Undervisnings- og Opdragelsesanstalter; Munkene opbevarede og afskreve den klassiske Oldtids Værker; Skolastikkens Udvikling skyldes Munkevæsenet (Thomas af Aquino var Dominikaner, Joh. Duns Scotus Franciskaner).
- c) *til at vække Skønhedssansen*: de sædvanlig smukt beliggende Klostre vare ofte Hjemsteder for skøn Kunst (de »bildende« Kunster; gejstlig Poesi; Tonekunst).

II. *Skadelig Indflydelse* maa Klostrene siges at have øvet, forsaavidt som Munkelivet fristede til at overvurdere »gode Gerninger« (Værkhellighed), gjorde Maria- og Helgendyrkelsen til Midtpunkter i Kristendommen og bidrog til at forøge al Slags Overtro (Legender, Relikvier, Mirakler). Hertil kom, at Løftet om ubetinget Lydighed og Cølibatet have gjort sit til at nedbryde Agtelsen for Samfundets Grundpiller: det personlige Ansvar og Familielivet, — ligesom i det hele Kravet om Verdensforsagelse dræbte al uskyldig Livsglæde og yderligere formørkede Middelalderens i og for sig mørke Livsanskuelse.

Slutn.: Med den stigende Almendannelse traadte Skyggesiderne ved Munkevæsenet mer og mer i Forgrunden. Nu til Dags maa Klostervæsenet væsentlig betragtes som en forstenet Levning fra en svunden Tid. Men glemmes skal det ikke, at Munken en Gang har været Bærer af Civilisationens store Værk.

XXIII.

Den nordamerikanske Borgerkrig og dens Betydning.

(en skematisk opstillet Oversigt.)

Incl.: Siden Uafhængighedskrigen havde de nordamerikanske Fristater baade i politisk og økonomisk Henseende taget

et mægtigt Opsving og var ubetinget blevet Amerikas eneste virkelige Stormagt. Men i dette store Statslegeme fandtes der Spirer til en Tvedragt, som ved Midten af det 19de Aarhundrede skulde udvikle sig til en Krig af frygtelige Dimensioner.

Udf.: A. Aarsager til Borgerkrigen.

I. Mod sætningen mellem Nord- og Sydstatene:

a) *i økonomisk Henseende*:

Efterhaanden havde de materielle Interesser og Forskel i Tænkesæt fjernet Nord- og Sydstatene indbyrdes: Medens man i Nordstaterne, hvor Fabriks- og Industrilivet trivedes frodigt, i det hele var stemt for Beskyttelsestold, hyldede demokratiske Grundsætninger og agtede den frie Arbejder, holdt Plantageejerne i Syden, hvor Bomulds- og Tobaksavlens spillede Hovedrollen, gennemgaaende paa Frihandelen og vare fuld-blods Aristokrater, der saa ned paa Arbejderen.

b) *med Hensyn til Slavespørgsmaalet*:

Lige siden Unionens Grundlæggelse havde i Nordstaterne Negerslaveriet vakt berettiget Harme; men dets Modstandere: »Abolitionisterne« havde, saa længe Slaveriets Forsvarere i Sydstatene beherskede Præsidentvalget, kun kunnet gennemføre halve Forholdsregler mod Slaveriet. Imidlertid indledede »Republikanerne« (der samtidig afskyede Slaveriet og ønskede Unionens Enhed opretholdt) fra 1852 mod »Demokraterne« (der kæmpede for Slaveriet og holdt paa den enkelte Stats Selvstyre) en hidsig Kamp, der omsider, ved Valget af Abolitionisternes Kandidat, A. Lincoln, til Præsident, førte til Sydstaternes Udrædelse af Unionen [1861 vedtages de »konfødererede Staters« Forfatning, og Jefferson Davis vælges til Sydens Præsident].

B. Den nordamerikanske Borgerkrig 1861—65.

I. De kæmpende Parters Stilling ved Krigens Udbrud.

a) til Fordel for Sydstaterne tjente:

1) at de fleste af Unionens Officerer, der tilhørte Sydstaternes Aristokrati, sluttede sig til Syden, 2) at Unionsregeringen før Lincolns Tiltræden forsættelig havde arbejdet Oprørerne i Hænderne, idet den havde forsynet Sydstaternes Arsenaler med alle Slags Vaaben, sendt Tropekorpsere hen til Steder, hvor de med Lethed kunde bevæges til Frafald eller overvældes af Befolkningen, sendt de bedste Krigsskibe enten til Sydens Havne eller ud paa lange Togter og endelig bragt Finansvæsenet i det frygteligste Urede, 3) at Sydens Befolkning gennemgaaende var krigersk anlagt og havde Øvelse i Vaabenbrug.

b) til Fordel for Nordstaterne tjente:

1) at deres Folketal omtrent var dobbelt saa stort som Sydens, 2) at Nationalvelstanden næsten paa alle Omraader var Sydens overlegen, 3) at Regeringen optraadte med stor Kraft (Lincoln og Statssekretær Seward),

II. Krigsskuepladsen.

Medens Nord- og Sydstaternes Hovedstæder: Washington og Richmond, kun laa 30 Mil fra hinanden, omspændte Krigsskuepladsen omtr. 30000 □ M. og faldt naturlig i 2 Dele: en østlig mellem Alleghanybjergene og Havet (særlig Egnen om Washington og Richmond) og en vestlig: mellem Alleghanybjergene og Mississippi (især i Tennessee og langs Floden).

III. Krigens Gang.

a) de kæmpende Parters skiftende Krigslykke (fra Juli 1861 til Juli 1863):

1) paa den østlige Krigsskueplads.

18 $\frac{20}{VII}$ 61 sejre Sydstatsgeneralerne J. Johnston og Beauregard ved *Bull Run* (hidt S. for Washington); 18 $\frac{8-9}{III}$ 62 ødelægger i Søslaget ved *Hamptons Red* (ved Norfolk) Sydstaternes Panserskib »Merrimack« 2 af Unionens Træskibe, men maa derefter vige for Ericsons »Monitor«. I Juni og Juli 1862 afvise Lee og Jackson »Stonewall« Nordstaternes Angreb paa Richmond; 18 $\frac{7}{IX}$ 62 afslaaes i Slaget ved *Antietam* Lee's Angreb mod Washington. [I Taknemmelighed herover udsteder Lincoln Kuudgørelsen om, at alle Slaver skulde være frie fra 18 $\frac{1}{I}$ 63].

2) paa den vestlige Krigsskueplads.

I Beg. af 1862 gøre Nordstatsgeneralerne Grant og Sherman sig til Herrer over Jernbanen fra Memphis (ved Mississippi) til Charleston (i Sydkarolina). I April 1862 erobrer Søhelten Farragut *New Orleans* fra Sydstaterne, der senere ogsaa miste Memphis.

b) Sydstaternes begyndende Afmagt (indtil deres Underkastelse: April 1865),

væsentlig fremskyndet ved Nordstaternes udstrakte Blokade og ved Begivenhederne

1) paa den vestlige Krigsskueplads.

18 $\frac{4}{VII}$ 63 erobrer Grant og Sherman *Vicksburg* (v. Mississippi), 3: Nordstaterne blive Herrer over Mississippiene og kunne vende sig mod Ø. Vel sejrer i Sept. 1863 Sydstatsgeneral Bragg ved *Chickamauga* (i Tennessee, i Alleghanybjergene); men Grant bemægtiger sig Passerne og aabner for sine og Shermans Hære Vejen mod Ø.

2) paa den østlige Krigsskueplads.

Nordstaternes Uheld: til Søs ved Angrebet paa *Charleston* (April 1863) og til Lands (Maj 1863) mod Lee og Jackson »Stonewall« samt

Nordstat-Befolkningens Misnøje over de idelige Udskrivninger forlede General Lee til at trænge frem i Maryland, N. V. for Washington, hvor han 18¹⁻²_{VII}63 taber det særdeles blodige Slag ved *Gettysburg* (i Syd-Pensylvania); her efter maa Lee indskrænke sig til Forsvaret af Richmond. — I Marts 1864 faar Grant Overledelsen af hele Krigen. Han deler den samlede Hærsstyrke i: en Østhær, som han selv kommanderer, og en Vesthær under Sherman. Medens Vesthæren under Sherman i Juli 1864 driver Sydstaternes Hær øst paa helt ud til Havet og besætter Savannah, kan Grant ikke overvinde Lee ved Richmond. [Under den løftede Stemning i Nordstaterne genvælges Lincoln til Præsident 18⁸_{XI}64]. I Marts 1865 rykke Shermans og Grants forenede Hære mod *Richmond* som falder 18²_{IV}65. Omtrent samtidig erobrer Farragut paa den vestlige Krigsskueplads: *Mobile* i (Alabama); men endnu før Krigen var helt til Ende, myrdes Sjælen i det hele: Præsident Lincoln 18¹⁴_{IV}65.

IV. Krigenes Særpræg:

1) den var i hvert Fald i Begyndelsen (særlig for Nordstaternes Vedkommende) improviseret, 2) da der uden for Republikkens staaende Hær paa 11000 Mand ikke fandtes ret megen militær Sagkundskab, maatte Øjeblikkets Trang skabe Feltherrer over de i Hast sammenkaldte, uøvede Hærmasser; 3) den betegner et afgørende Vendepunkt i Krigsførelsen: de paa Krigskunstens Omraade gjorte Opfindelser (Bagladegeværer og riflede Kanoner) staa deres Prøve og forøges med nye [Panserskibe og Torpedoer], hvortil kommer: Fastslaelsen af Dampskibenes, Jernvejenes og Telegrafens store militære Betydning.

V. Krigenes Følger:

Kongressen vedtager blandt andet, 1) at Slaveriet skal være afskaffet, uden at Plantageejerne faa Erstatning, 2) at Staternes Selvstyre indskrænkes og alle væsentligere Spørgsmaal indbringes for Kongressen, 3) at Negrene opnaa fuld borgerlig og politisk Ligestilling med de hvide.

Slutn.: Medens Unionens Genoprettelse og Negrenes fuldstændige Frigørelse ere Borgerkrigenes uomtvistelige Resultater, kan Negrenes politiske og sociale Ligeberettigelse med de hvide den Dag i Dag ikke siges at være traadt i fuld Kraft: det er Fremtiden forbeholdt at udjævne den mellem de to Folkeracer endnu raadende Mod-sætning.

XXIV.

Kirkens Kampe mod Kongemagten i Danmark fra sidste Halvdøel af 13de Aarhundrede.

(en skematisk opstillet Oversigt).

Incl.: Medens andet Steds i Europa Pavernes voksende Magt-syge lige fra det 11te Aarhundrede havde fremkaldt idelige Brydninger med Kongemagten, var i Danmark Forholdet mellem Kirke og Stat indtil det 13de Aarhundredes Slutning gennemgaaende venskabeligt, idet Kirken havde fundet Støtte hos en Række kraftige Konger; men efter Valdemar Sejrs Død (1241) gav Kongemagtens begyndende Afmagt Gejstligheden Anledning til at skrue sine Fordringer op.

Overg.: Saaledes udbryde da mellem Gejstligheden og Kongerne de Kampe, der i lange Tider skulde tære paa Danmarks Kraft udad og indadtil.

I. Kirkestridighedernes Udviklingsgang.

A. Bisp Niels Stigsøns Strid med Erik Plovpenning og Abel:

Prælatforsamlingen i Odense 1245 vedtager skarpe Bestemmelser mod Kirkens Fjender; Niels Stigsøn

fjernēs vel og dør i Udlændighed; men Paven faar hans Søstersøn Jakob Erlandsen valgt til Bisp i Roskilde, hvor han bliver siddende under Kong Abel, der ellers gik myndigt til Værks imod Kirken.

B) Ærkebisp Jakob Erlandsens Strid

a) med *Kristoffer I*:

Jacob Erlandsen (Ærkebisp fra 1254) forelægger »Vejlekonstitutionen« paa Kirkemødet i Vejle 1256, men møder Modstand saavel hos Gejstligheden som hos Kongen, der samtidig udskriver et Rigmøde; Ærkebispens Forbindelser med Landets Fjender [Norge, Fyrst Jaromar og Abels Sønner] nøde vel i Øjeblikket Kongen til Eftergivenhed; dog fængles Ærkebispens 1259, da han modsætter sig Kroningen; Paven truer med Interdikt; Jaromar angriber Sjælland; Kongen flygter til Jylland, forgives 1259 af Abbed Arnfast.

b) med *Erik Glipping*:

Jaromars Sejr ved Næstved (1259) nøder Formynderregeringen til Forlig; Erlandsen frigives men fortsætter sin Modstand; Eriks Kroning (1259) medfører de jyske Bispers Bandsættelse; Arnfast vælges af Ærkebispens til Bisp i Aarhus, men afsættes af Pave Urban IV, der overdrager Kongens Kansler Lunds Stift (1263); Pave Klemens IV kræver Erlandsen genindsat; Kongen idømmes høje Bøder, men trækker Sagen i Langdrag; Interdiktet træder ikke i Kraft; Erlandsen dør paa Hjemrejsen (1274) og Kongemagten sejrer fuldstændigt.

C. Ærkebisp Jens Grands Strid med Erik Menved:

Jens Grand genoptager som Ærkebisp (1289) Kampen, men fængsles; Interdiktet overholdes kun delvis; Pavens Dom møder haardnakket Modstand af Kongen, der dog (1301) giver efter imod, at

Jens Grand fjernes; 1304 ender Kirkestriden, Kongens Bøde nedsættes og Jens Grand fjernes.

D) Ærkebisp Esger Juels Strid med Erik Menved og Kristoffer II:

Esger Juel (Kong Eriks tidligere Forbundsfulde mod Jens Grand) rejser vel (1316) Modstand mod Kongen, men maa flygte 1318 og vender først hjem 1321. Hermed dør Kirkestriden hen i den Oplosningstilstand, der under Kristoffer II sænker alt i den dybeste Elendighed.

II. Til Forstaaelse af Kirkestridighedernes hele Udviklingsgang maa man agte paa:

A. Hvad der kunde hemme Kirkens For-kæmpere:

1) de savnede ydre Magtmidler til at hævde Kirkens Myndighed. 2) de stode væsentlig ene i Kampen [de jyske Bisper vare Kongens Tilhængere], 3) de idelig skiftende Paver og Pavemagtens voksende Afmagt [de pavelige Kendelser træde sædvanlig kun delvis, stundom slet ikke, i Kraft],

B. Hvad der kunde støtte Kirkens For-kæmpere:

1) deres egen personlige Ihærdighed, 2) Pavernes af og til kraftige Indgriben i Forholdene, 3) Kongernes tidt voldsomme Fremfærd og ukloge Overgreb, 4) deres mer eller mindre forræderiske Forbindelser med Udlandet [Norge, Fyrst Jaromar], 5) de gærende Samfundsforhold: Adelen fæstner sig til en Stand; Bondestanden synker i Betydning; Borgerstanden er kun i sin Vorden; Ledingshæren maa vige for Lenshæren; Kongemagtens flydende Grænser vække Modstand.

Slutn.: Udbyttet af de lange Kirkestridigheder er væsentlig negativt; de stridende Parter opnaa kun at svække hinanden og at øge den almindelige Lovløshed. Da Kongerne, som sagt, havde langt større Vanskeligheder at kæmpe med paa andre Punkter, kunne Kirkestridig-

hederne, saa meget mere som de tidt bære et særdeles personligt Præg, næppe siges at have nogen afgørende Betydning: de danne kun et Led i den Kæde af Ulykker, der bragte vort Fædreland til Afgrundens Rand, — indtil den Stund skulde oprinde, da det atter dagedes i Danmark.

XXV.

Om Sports [o: Legemsøvelsers, Idræts] Betydning for de unges legemlige og aandelige Udvikling.

Incl.: Vurderingen af Legemsøvelsers Betydning har i de skiftende Tider været højst afvigende. Medens for Oldtidens Grækere Gymnastik var en Borgerpligt og en folkelig Velfærdssag, saa Middelalderens asketiske Livsanskuelse — i hvert Fald indtil Riddervæsenets Fremkomst — med en vis Ringeagt ned paa Legemet og dettes Øvelse.

Overg.: Først i de senere Tider synes man at have faaet Øje for, at der gives en sund Middelvej mellem Over- og Undervurdering af

Udf.: **Legemsøvelser:**

A. deres forskellige Former, gaaende ud paa:

- 1) *en alsidig, harmonisk Legemsudvikling*, der kan opnaas ved Gymnastikkens »forberedende Øvelser«: Hop, Spring, Løb, Entring, Klatring, Svømning o. s. v.

Anm. Den Anskuelse, der hævder, at man ved Gymnastikundervisningen i Skolen skal lægge særlig Vind paa saadanne Øvelser, som falde Barnet naturligst (»reguleret Leg«), baner Vejen fra Gymnastik til Sport, hvis oprindelige Betydning er: Adspredelse.

- 2) *en mere ensidig Legemsudvikling (Færdighed)*, som kan opnaas ved den saakaldte Sport, om-

fattende: Boldspil, Cykleridning, Skøjteløb, Roning, Kapsejlad, Væddeløb o. s. v.

Forsaavidt som Gymnastik og Sport, der for øvrigt flyde over i hinanden og bør gaa Haand i Haand, dybest talt sigte til samme Maal, kan man under eet omtale:

B. deres Betydning

I. i og for sig

a) *med Hensyn til Legemet*: de fremme Blod-omløbets Hurtighed (regulere Hjerteslaget og lette Aandedrættet); forøge Muskeldannelsen (o: Kraften), smidiggøre Ledemodene, gavne Fordøjelsen, Afsondringsorganerne og Stofskiftet samt styrke hele Nervesystemet.

b) *med Hensyn til Sjælen*: de styrke Viljekraften (udvikle: Koldblodighed og Snarraadighed, Mod, Selvtillid, Udholdenhed, Handlekraft . . .), skærpe Sansen for Orden (Takt, Rytme), god Holdning, Anstand og yndefulde Bevægelser, bortlede Sindet (Tankerne) fra alt, hvad der kan give Følelselivet en vrang Retning (f. Eks. Kønsskejelser).

II. i Forhold til Alder og Helbredstilstand:

Medens Gymnastikken netop, fordi den tilsigter en alsidig Legemsuddannelse, ganske særlig egner sig for Barnealderen (Skolen), men for øvrigt kan siges at være gavnlige for enhver Alder og er i Stand til at lempe sig efter hver enkelts Kræfter — eller Svaghed (Sygegymnastik), kræver den ensidigt udviklende, tidt særdeles anstrengende, Sport, at Vedkommende befinder sig i Ungdommens fulde Kraft.

Slutn.: Lige saa ubetinget gavnlige fornuftmæssigt ledede Legemsøvelser altsaa maa siges at være, ligesaa

skadelige kunne Virkningerne blive af en hensynsløst overanstrengende Vejledning, der ved at sætte Midlet (nemlig Legemsøvelserne) som eneste og højeste Formaal forstyrrer den naturlige Harmoni mellem Sjæl og Legeme, — al sand Undervisnings Endemaal.

XXVI.

Vore Ordsprogs Væsen og Værd.

Incl.: Nordboernes medfødte Tilbøjelighed til at fremsætte Tanken i en kort og knap Form har blandt andet givet sig Udslag i den rige Skat af Ordsprog, der er os levnet fra en mer eller mindre fjern Fortid.

Udf.: A. Hvad forstås ved Ordsprog?

Medens *Mundheld* = en mer eller mindre indholdsvægtig Tale- og Udtryksmaade, som Enkeltmand idelig fører i Munden, *Tankesprog* (Gnome, Sentens) = et fyndigt, ubilledligt Udtryk for et vægtigt Tankeindhold (et Vidsomsord), er *Ordsprog* = et kort og sindrigt Tankesprog, ikklædt en billedlig, poetisk Form, der gør det skikket til at blive Folkets Eje [For øvrigt ere Grænserne mellem Mundheld, Tanke- og Ordsprog flydende].

B. Ordsprogenes Form:

1) *Korthed* (f. Eks. Krage søger Mage. — Borg volder Sorg), 2) *jævnlig Brug af ældre Tiders Ord* (f. Eks. Treven Mand tryder ej Vaaben. — Ulv gør Svin saatte . . .), 3) *poetisk Udtryksmaade* med Brug af Rim, Versemaal og al Slags Udsmykning (f. Eks. Vide ere Vismænds Veje. — Hastværk er Lastværk. — Lykke og Glas gaar snart i Kvas. — Mands List er vel behænde; men Kvindeliste er uden Ende. — Dyd er Dannekvindes Kaabe o. s. v.)

C. Ordsprogenes Indhold:

Da Ordsprogene væsentlig ere Tankefostre, henvende de sig nærmest til Erkendelsesønnen, idet de snart udtale almenyldige Sandheder eller praktiske Erfaringssætninger (Klogskabs- og Leveregler), snart kun referere gængse Anskuelser om og Opfattelser af Livets mange forskellige Forhold (f. Eks. Mennesket spaar, men Gud raa'er. — Faa ere som Fader, ingen er som Moder. — Vennesaar svide længst. — Selvvis bliver aldrig klog. — Koen malter gennem Tænderne. — Med Ræv skal man Ræv fange. — Af mange Tak døde Smedens Kat. — Aprils Væde er Bondens Glæde o. s. v.).

D) Ordsprogenes Værd kan være:

- 1) *Form-Værd*, der vokser med Udtryksmaadens Vittighed, Finhed og Skønhed, men aftager, indskrænkes eller ophæves ved en Utydelighed (Tvetydighed), der ikke sjældent skyldes et ironisk Anstrøg, eller lige frem ved Plathed [Ligesom der vel kunde nævnes vandede eller upassende Ordsprog, saaledes behøver man ikke at lede ret længe for at finde sindrige og skønne som: Blomsten er Frugtens Fæstepenge. — Sukket gaar til Himlen, om end Taarer falde paa Jorden. — Haabet er de vaagendes Drøm o. s. v.].
- 2) *Indholds-Værd*, der vokser i samme Grad som den forkyndte Sandhed eller den blottede Usandhed er betydningsfuld, den givne Tilskyndelse til det gode eller Advarsel mod det onde er indtrængende, men aftager, indskrænkes eller ophæves ved selve Tankens Ensidighed, Skævhed eller Immoralitet (Pessimisme — Letsindighed). [At der gives virkelig stette Ordsprog,

tør vel ikke nægtes; men deres Antal er forholdsvis meget lille].

Slutn.: Selvom en dyberegaaende Undersøgelse maatte godtgøre, at ikke faa af vore Ordsprog enten ere optagne fra beslægtede Folk eller maa siges at være internationale, bliver der endda nok tilbage, som vidne ikke alene om vort Folks medfødte Sans for gnomisk (fyndig) Tænkning, men ogsaa om det Vid og den Humor, der synes at særpræge vor Nation og at varsle om, at Ordsprogenes Dannelsesetid hos os endnu ikke er afsluttet.

XXVII.

Teatret en Dannelsesanstalt.

Indl.: Er Skuespillets Formaal, som Shakespeares Hamlet siger: »at holde saa at sige et Spejl op for Naturen, at vise Dyden dens eget Træk, Skændselen dens eget Billede og selve Tidsalderen og Tiden som Helhed et Aftryk af dens Skikkelse,« følger det af sig selv, at Teatret maa kunne øve en stor dannende Indflydelse paa Tilskueren.

Udf.: Denne Indflydelse, hvis Omfang vokser, i samme Grad Teatret (saaledes som Tilfældet er med vor Nationalscene) omfatter den sceniske Kunsts forskellige Grundformer, vil kunne spores i Tilskuerens

A. Smag i Almindelighed, der kan uddannes og forædles, idet Sansen vækkes

1) for de ydre Formers Skønhed: det plastisk-skønne (det hele Sceneri, Ballet, Mimik).

2) for Tonekunstens Skønheder (Orkester, Syngespil, Opera).

3) for Sprogets Velklang (Dramaets forskellige Arter).

B. Erkendelse, der kan befrugtes, idet den umiddel-

bare Fremstilling i visse Retninger fortolker det dramatiske Digtværk bedre end den blotte Læsning af samme, skærper Sansen for god Karaktertegning, giver Syn paa den historiske Kolorits Betydning og aabner Øjnene for alskens Fortid eller Samtid særtegnende Fortrin eller Mangler (Dyder eller Lyder), der i levende Billeder føres frem paa Scenen.

C. Stemnings- og Følelsesliv, der enten, som ved Syngespillet og Operaen, tiltales mere almindeligt og vagt, eller mere klart og bestemt, saaledes som Tilfældet er med Dramaet, hvilket vel maa siges ganske særlig at være egnet til hos Tilskueren at vække en Række af de forskellige Stemninger og Følelser (i Tragedien: Opløftelse, Beundring, Afsky, Medlidenhed og en taarefrembringende Rørelse, i Komædien: en ramrende, væsentlig smerteløs og frigørende Lystfølelse, hvis naturlige Udtryk er Latteren).

D. Viljesliv i Retning af Karakterdannelse: Tilskueren overfører uvilkaarligt paa sig selv de fremstillede Personers Skæbner og Tilskikkelser, opfyldes af Had til det onde eller — omvendt — gennemtrænges af Kærlighed til det gode.

Slutn.: Ligesom ovennævnte Virkninger selvfølgelig kun kunne øves af virkelig gode dramatiske Forestillinger, saaledes vogte man sig ganske særlig for at overvurdere Teatrets karakterdannende Indflydelse, der som bygget paa en kortvarig Illusion, væsentlig maa betragtes som en kun mulig Indledning til moralsk Bedring: den dybere Karakterdannelse foregaar paa det virkelige Livs store Scene og støttes ofte bedre ved grundig Læsning af det paa Teatret opførte end ved selve den teatraliske Fremstilling.

XXVIII.

Opdragelse og Undervisning.

Incl.: Dannelsens almindelige Opgave: en sund Sjæl i et sundt Legeme.

Udf.: I. Legemets Sundhed eller harmoniske Udvikling.

- a) Herredømme over og Begrænsning af Ernæringsdrifterne.
- b) Udvikling af Sanseredskabernes Skarphed og Finhed.
- c) Udvikling af Muskelsystemet i Retning af Styrke og Smidighed (legemlig Idræt).
- d) Herredømme over de kønslige Drifter (Kyskhed).

II. Sjælens Sundhed, fra hvilken man under Arbejdet paa Legemets Sundhed intet Øjeblik tør se bort, kan fremmes:

- a) ved Retledning og Begrænsning af Barnets Indbildningskraft.
- b) ved Undervisning, der nærmest har til Formaal at udvikle Barnets Sansning, Hukommelse, Fantasi, Forestilling og Tænkning ved Meddelelse af vore Forestillinger, Begreber, Domme, Slutninger.
- c) ved Opdragelse, der nærmest tilstræber Følelsens og Viljens Udvikling samt Hjertelivets Vækst (»Fra Hjertet udgaar Livet«).

III. Den samlede Opgave: Undervisningens og Opdragelsens Endemaal er Selvopdragelse, Personlighedens Udvikling i Ansvar overfor Gud: Guds billedets Udfoldning (Platon: »den størst mulige Lighed med Gud«, Kristus: »Gud er Kærlighed, og hvo som bliver i Kærlighed, bliver i Gud og Gud i ham«).

Slutn.: Ved Opdragelse og Undervisning tænkes sædvanlig paa Barnet, paa den unge: I Virkeligheden blive Opdragelse og Undervisning aldrig færdige: vi lære (i hvert Fald bør vi lære) saa længe, vi leve [ars longa, vita brevis — Kunsten er lang, Livet kort].

XXIX.

I Morgen er der atter en Dag.

Incl.: I det Kong Valdemar Atterdag tillagte Mundheld: »i Morgen er der atter en Dag« kan der — efter Omstændighederne — indlægges højst forskellige Betydninger. Det kan saaledes

- Udf.: A. bruges som et tomt Paaskud af den dovne, der ynder Opsættelse og ikke gider arbejde, mens det er Dag, af den ligegyldige, der ikke ænses Betydningen af, Fordelen ved at »købe den belejlige Tid«, og af den letsindige, der bilder sig ind altid at have fuldt op af Tid.
- B. indeholde en Trøst og et Haab, for den ulykkelige: at sætte sin Lid til, at Tiderne ville bedre sig, for den udholdende: at vente »i Morgen« at opnaa det, der mislykkedes for ham »i Dag«, og for den flittige: i hver kommende Dag at se en frugtbringende Arbejdsdag.
- C. indeholde en Advarsel: for den uretfærdige og ugudelige om, at der venter ham en Dommens Dag, for Løgneren og Hykleren om, at hans Færd en Dag vil komme til at staa i Sandhedens fulde Lys.

Slutn.: I det hele vil Ordet »I Morgen er der atter en Dag«, ret forstaaet, mane os til ikke alene at leve i Øjeblikket, men ogsaa til at tænke paa Fremtiden og da ganske særlig paa den Dag, efter hvilken der ikke vil kunne henvises til et »i Morgen«.

XXX.

Utak er Verdens Løn.

Incl.: Taknemmelighed er vel en af vore helligste Pligter; men den overtrædes des værre saa ofte, at Folkeviddet har dannet Ordsproget: Utak er Verdens Løn.

Udf.: Grundene til, at saa mange Mennesker gøre sig skyldige i Utaknemmelighed, kunne ligge:

A. hos Giveren, naar denne

- a) vælger uværdige Genstande for sine Velgerninger.
- b) yder sine Velgerninger paa upassende Tid og Sted.
- c) ikke viser tilstrækkelig Hensynsfuldhed over for Modtageren (det er lettere at give end at modtage).
- d) gør Krav paa for stor Taknemmelighed, muligvis paa Gengæld.

B. hos Modtageren, naar denne:

- a) undervurderer Gavens Betydning.
- b) føler sig for stolt til at være den modtagende.
- c) ikke viser tilstrækkelig Taknemmelighed.
- d) misbruger Gaven.

Slutn.: Trods de bitre Erfaringer paa Utaknemmelighed, der høstes i Livet, vil den sande Menneskeven dog ikke lade af med fremdeles at finde Glæde i at give.

XXXI.

Hvad forstaas ved Ære?

Incl.: Skal man klare sig, hvad der forstaas ved Ære, bliver det nødvendigt at gøre Rede for de Forhold, hvorunder man taler om »Ære« og for dennes forskellige Arter og disses Værd i og for sig.

Udf.: Følgende Grundforhold ere da at mærke:

A. Æren over for andre Mennesker: »Samfunds-Æren«, der optræder under mange forskellige Former: borgerlig, militær, videnskabelig, kunstnerisk . . . Ære og, rent udvortes set, er af ubestrideligt Værd, medens dens indre Værd i mange Tilfælde er saa tvivlsomt, at man kommer til at tænke paa Falstaffs Monolog om Æren.

B. Æren over for os selv: »Selv-Æren«, der kan have sit indre Værd, naar den optræder som: Selvtægtelse, Følelse af eget Værd, ja selv som: ædel Stolthed (saaledes, naar Correggio ved at se et af Rafaels Mesterværker udbryder: »Ogsaa jeg er Maler!«), men saare let udarter til: Ærgerrighed, taabelig Selvfølelse (point d'honneur), Indbildskhed, Foragt for andre o. s. v.

C. Æren over for Gud [Rom. III, 23], der, siden Syndefaldet, begynder med, at Mennesket i Forhold til Gud føler sig at være æreløst og som kun vindes i Syndernes Forladelse, altsaa: Æren tabt — Æren vunden [Rom. III, 24].

Slutn.: Samfunds- og Selværen faa kun absolut Sandhedsværd, naar de gaa op »i den Ære, som gælder for Gud«.

XXXII.

Indad, Fremad, Opad.

Incl.: Skulle vi Mennesker i Sandhed naa til Selverkendelse, maa vor Aand væsentlig bevæge sig i Grundretningerne: Indad, Fremad og Opad.

Udf.: I. Indad.

- a) *det falske »Indad«* fører os til Indesluttethed og mer eller mindre dulgt Selviskhed (»stoisk Resignation«) og dennes mangfoldige Afskygninger.

- b) *det sande »Indad«*, der fører os til Erkendelsen af vore egne Mangler, Syndsbevidsthed, Trang til Frelse og til Hvile i Troen paa Guds Naade, staar i grel Modsætning til det Personligheden udhulende »Udad«, \circ : den Udadvendthed, hvortil Livet saa let frister, idet Verdensbevidstheden tidlig kvæler Selvbevidstheden [»Vi fødes som Originaler og dø sædvanlig som Kopier«].

II. Fremad.

- a) *det falske »Fremad«* fører os til forfængelig og hensynsløs Higen efter denne Verdens Goder: Penge, Ære og Anseelse [»Fremad er Verdens vilde Larm«].
- b) *det sande »Fremad«*, der fører os henimod et stort og lysende, timeligt eller aandeligt, Maal (for den enkelte saavel som for Samfundet), som vi — uden selviske Hensyn — med ungdomsfrisk Haab vente at naa, danner en skærende Modsætning til alskens sløvende Stillestaaen og dennes kødelige Barn: Tilbage-skridtet; religiøst forstaaet betegner »fremad« Stræben efter den sande Ære: Fjernelse fra Synden, og er da Evighedshaabets Mærke. Saaledes dannes Overgangen til:

III. Opad.

- a) *det falske »Opad«* fører os væsentlig til samme Maal som det falske »Fremad«. Vejen op mod timelig Æres Tinder er jo kun tilsyneladende opadgaaende: i Virkeligheden fører den tidt nedad og kan da sænke Menneskelivet i det lave: »Mørkets ufrugtbare Gerninger« (Efes. V, 11).
- b) *det sande »Opad«*, der fører os tilbage til vort Ophav, er dybest talt: Kærlighedens Mærke [Kærlighed fra Gud maa afføde: Kærlighed til

Gud], d. e. først i Gud, i Guds Kærlighed finder Hjertet Hvile.

Slutn.: Grækerne lærte aldrig sig selv at kende: Det læres først i Troen paa Kristus Jesus, der indad, fremad og opad er Vejen til Selverkendelse i dybeste Forstand.

XXXIII.

Enhver bliver salig ved sin Tro.

Incl.: At man med Føje har kaldt Betoningen: Talens Sjæl, godtgør blandt andet den ikke ugængse Sætning: »Enhver bliver salig ved sin Tro«, hvis Gyldighed eller Ugyldighed til Dels afhænger af, hvilket Ord vi lægge Vægt paa.

Udf.: I. Lægges Tonen paa »Tro«, rummer Sætningen en dyb Sandhed, eftersom enhver Tro, paa hvilken vi sætte vort Liv ind, indeholder en vis Forjættelse, hvis Værd dog vokser, i samme Grad, som Troens Indhold er kristelig sandt [For Protestanterne er den sande kristelige Tro et Saligheds-vilkaar; Gerningerne ere kun Stykværk: »vi ere unyttige Tjenere«. Luk. 17, 10].

II. Lægges Tonen paa »sin«, udtaler Sætningen:

A. en Sandhed,

- 1) hvis vor Tro er sand, levende og frugtbar (i Gerninger): »virksom i Kærlighed« [Galat. V, 6].
- 2) eftersom Troen er vort personlige Eje (man kan ikke nøjes med Andenmands Tro) og ikke kan læres.

B. en Usandhed,

- 1) som om det — uden Hensyn til Troens Indhold — var nok at have en bestemt Mening

om noget: »Ogsaa Djævlene tro og skælve;«
Jakob II, 19.

2) som om det kun gjaldt om at sige sig løs
fra enhver Autoritet.

Slutn.: Den falske Opfattelse af Sætningen »Enhver bliver
salig ved sin Tro« medfører saare let, at man
fjerner Tvivlen i Stedet for at gennemkæmpe den,
hengiver sig til en for vidt udstrakt Tolerance og
dysser sin egen eller andres Samvittighed i Søvn.
Derfor maa vi Mennesker, der jo ikke kunne leve
uden en vis Tro, stræbe efter, at denne maa være
grundfæstet i Sandheden, saa at vi kunne sige:

Jeg ved, paa hvem jeg bygger,
Jeg ved, hvad fast bestaar,
Naar denne Verdens Skygger
Som Røg og Støv forgaar.

XXXIV.

Søndagens Betydning og Brug.

Incl.: Naar det selv om Gud hedder, at han efter at have
fuldendt Skabelsesværket, »hvilede, paa den syvende
Dag« [2. Mos. XX, 11], hvor meget mere maa da
ikke vi Mennesker, afmægtige som vi ere i Forhold
til den Almægtige, føle Trang til Hvile efter Ugens
Travlhed? [2. Mos. XX, 8—11].

Overg.: Til at afhjælpe denne Trang har Gud for Menneskets
Skyld [Mark. 2, 27] i den gamle Pagts Dage ind-
stiftet Sabbaten, der vel er Forbilledet for de Kristnes
Søndag, men dog er væsentlig forskellig fra denne.

Udf.: I. **Sabbaten og Søndagen.**

Sabbaten (o: Hviledagen, Helligdagen) ender Ar-
bejdsugen og peger hen paa Skabelsesværkets
Fuldendelse. — *Søndagen* (o: Solens Dag) eller

»Herrens Dag« (Joh. Aab. I, 10), der indleder
Ugens Arbejde, er indviet ved Kristi Opstandelse
og peger hen paa Skabelsens første Dag [1. Mos.
I, 3], paa Kristi gentagne Aabenbarelses og paa
Helligaandens Udgydelse [Psalmebog Nr. 357 og
723]. — *Sabbaten* hviler paa Lovens Grund, og
det 3die Bud krævede en i det enkelte gaende
Opfyldelse [2. Mos. XXXV, 3. XVI, 26. 29] og
fordømte, ja dødsdømte Overtræderen [2. Mos.
XXXI, 15. 4. Mos. XV, 32—36]. — *Søndagen*
hviler paa Evangeliets Grund, og Underkastelsen
under Evangeliet er ikke en tvungen, men sker
frivilligt og af Kærlighed.

Netop fordi den Frihed, Kristendommen tilsteder,
er udsat for Mistydning af Kristi Forhold til Loven
overhovedet [Matth. V, 17], vil det derfor være
nødvendigt at klare sig

II. Søndagens Betydning:

A. dens Misbrug, naar den betragtes som:

- a) *en almindelig Arbejdsdag*, hvilket kan skyldes:
Dovenskab, Havesyge, Fattigdom, Vantro ...
- b) *en Forlystelsesdag*.

B. dens rette Brug, naar man i Søndagen ser:

- 1) *en Hviledag*, som lader sig bruge ikke alene
til Udførelse af Gerninger, der ere nødvendige
i det daglige Liv [Matth. XII, 11: Lukas
XIV, 5], men ogsaa til Vederkvælgelse for
Legeme og Sjæl.
- 2) *en Helligdag*, der ganske særlig maner til
 - a) at søge Opløftelse, Opvækkelse og Op-
byggelse (»en Mariatime mellem alle Martha-
timerne«) ved Deltagelse i Gudstjenesten,
gudelig Samtale og Læsning.
 - b) at øve alskens Kærlighedsgerninger mod
Næsten [Lukas VI, 1—11].

Mærk. For de vantro er Søndagen kun en Hviledag, for de troende er den baade en Hvile- og Helligdag.

Slutn.: Ligesaa vist det er, at den rette Brug af Søndagen kan være os til Velsignelse og bane os Vejen til den »evige Sabbat« [Hebr. IV, 9—11], ligesaa flydende er, kristelig set, Grænsen mellem Søndage og Søndage, eftersom en god Kristen i Grunden »hver Dag holder Sabbat« [»man skal ikke alene være Søndagskristen, men ogsaa Hverdagskristen]; jfr. Rom. 14, 5—6; Koloss. 2, 16.

XXXV.

Det 5te Bud [2. Moseb. XX, 13].

Indl.: Gud har i de 10 Bud givet sin hellige Vilje et Udtryk, der er en Rettesnor for vort Liv. Budet: »Du skal ikke slaa ihjel« indeholder saaledes:

Udf.: I. **direkte (ligefremt) et Forbud**, der siger:

- A. at vi ikke maa skade vor Næste, hvilket kan ske
- 1) i *Tanke* (»Tankesynd«), naar man i sit inderste foragter, misunder eller hader Næsten [1. Joh. 3, 15].
 - 2) i *Ord* (»Ordsynd«), naar man enten tiltaler sin Næste med haarde og ukærlige Ord eller forarger ham ved utilbørlig Tale [Math. V, 22].
 - 3) i *Gerning* (»Gerningssynd«), naar man, som Kain myrder Næsten [1. Joh. III, 12] eller ødelægger hans Legeme ved overanstrengende Arbejde.

Anm. I Kristendommen, hvor Loven er skrevet ikke paa Stentavler, men paa »Hjertets Kødtavler« [2. Kor. 3, 3], opfattes Tanke-

synd som Roden til Ord- og Gerningssynd, jfr. Math. 15, 19 og Mark. VII, 21—23.

B. at vi ikke maa skade os selv, hvilket kan ske

- 1) ved at sløve vor Aand (Ladhed, alskens Udsvævelser).
- 2) ved at nedbryde vort Helbred eller endog, som Saul, Akitofel og Judas, at begaa Selvmord [Rom. 14, 7].

II. **indirekte (omvejs): et Bud**, der siger:

A. at vi skulle øve Barmhjertighed mod vor Næste, hvilket sker,

- 1) naar vi nære gode og kærlige Tanker om vor Næste,
- 2) naar vi i Ord (tilskyndende eller advarende) hjælpe vor Næste,
- 3) naar vi i Gerning understøtte vor Næste.

B. at vi skulle øve Barmhjertighed mod os selv [Salomons Ordsprog XI, 17], hvilket sker:

- 1) naar vi, efter Evne, forjage alle lave og onde Tanker,
- 2) naar vi øve vor Tunge (Jak. III, 2—12),
- 3) naar vi pleje vort Legeme saaledes, at det bliver et nyttigt Redskab og et skønt Tempel for Sjælen [1. Kor. VI, 19].

Slutn.: Hvor vanskeligt, rettere sagt: umuligt det end er ved egen Kraft at opfylde ovenstaaende ligesom de andre 9 Bud, saa tør vi dog, i samme Grad som vi ere opfyldte af ærlig Stræben, haabe og tro, at Gud for sin Søns, Jesu Kristi Skyld vil tage Viljen for Evnen, lade Naade gaa for Ret.

XXXVI.

Farisæeren og Tolderen [Lukas XVIII, 9—14].

Incl.: Da der selv blandt Kristi Disciple fandtes nogle, »som stolede paa sig selv, at de vare retfærdige og foragtede andre«, fortalte Jesus Lignelsen: »Farisæeren og Tolderen«, i hvilken er at mærke:

Udf.: I. Skildringen af de to Menneske-Typer:

- A. *Farisæerne* [af hebr. peruschim, de afsondrede] tilhørte en efter det babyloniske Fangenskab (605—536 f. Kr.) fremkommen og paa Makka-bæerkrigens Tid almindelig udbredt religiøspolitisk Retning, der længe havde dannet en sund, folkelig Modvægt mod Sadducæernes Overvælde, men paa Kristi Tid var stivnet i gold Bogstavtro og hykkelsk Værkhellighed. [Om Farisæernes Almisser, Bønner, Faste, Renselser, Tankeremme, Foragt for andre o. s. v. s. Matth. VI, 2. 5. 16; XV, 2; XXIII, 5. 23; IX, 11 . . .]
- B. *Tolderne* bleve som Følge af den Maade, hvorpaa Tolden i hine Tider opkrævedes, næsten uundgaelig fristede til alskens Svig, hvorfor en Tolder for Datidens almindelige Bevidsthed stod som en Synder. [Lukas XV, 1. 2.]

II. Begges Bøn.

A. *Farisæerens Bøn* aander:

- 1) en Selvretfærdighed, der stammer fra Sammenligning af sig selv med andre Mennesker og derfor væsentlig overflødig gør al Bøn.
- 2) en Overvurdering af Gerningernes Betydning i og for sig.

B. *Tolderens Bøn* rummer:

- 1) Synderkendelse og Synsbekendelse (Anger).
- 2) Tro paa Guds Barmhjertighed.

III. Virkningen af begges Bøn:

A. *Farisæerens* indholdstemme Bøn finder sin Opfyldelse i Herrens: »Hvo sig selv ophøjer, skal fornedres.«

B. *Tolderens* indholdsvægtige Bøn opfyldes ved Herrens: »Hvo sig selv fornedrer, skal ophøjes,« — og han gik retfærdiggjort hjem i sit Hus (o: han gik hjem med sine Synders Forladelse ved Troen alene).

Slutn.: Saa lader os da, i Stedet for som Farisæeren, at glemme vor Synd og huske vor Retfærdighed, med Tolderen glemme vor egen Retfærdighed og huske Guds Barmhjertighed.

XXXVII.

Den tabte og genfundne Søn [Lukas XV, 11—32].

Incl.: Ligesaa farligt det vilde være uden fornødent Forbehold at istemme hin gamle Sætning: »O, hvor salig var ikke Adams Brøde, der skaffede os en saadan og saa stor Frelser!« ligesaa trøsterigt er det, at vi Mennesker, fortabte som vi alle ere, kunne genfindes, naar vi under ærlig Anger ty til Guds Naade. Intet Steds finde vi vel denne Trøstfyldigere udtalt end i Lignelsen om den tabte og genfundne Søn, hvilken Lignelse naturligt falder i følgende Hovedafsnit:

Udf.: I. **Synderens Skilsmisse fra Gud** (den »aandelige Død«).

A. denne Skilsmisses Aarsager:

- 1) *Kødets Lyst* (Umaadelighed i Mad og Drikke, Skørlevned . . .).
- 2) *Hovmodsdjævelen*, der gør, at man hellere følger sin egen end lyder Guds Vilje.

B. denne Skilsmissses Følger:

- 1) *man skifter Herre*, 0: efter at have været fribaaren Søn i Guds Faderhus bliver man Syndens Træl.
- 2) *Døgnlæderne afløse Evighedslæden.*
- 3) *den lange Elendighed* indfinder sig med Følelsen af, at »Syndens Sold er Døden« (Rom. VI, 23).

II. Synderens Omvendelse til Gud, omfattende:

- a) *Syndserkendelse*: før hjemme — nu ude blandt fremmede, før fri — nu Træl; før en kærlig Fader — nu en streng Dommer; før Overflødig-
hed — nu Mangel.
- b) *Syndsbekendelse og vaagnende Tro paa Guds Naade*: »Fader! jeg haver syndet imod Him-
melen og for dig og er ikke længer værd at kaldes din Søn.«
- c) *Vilje til det gode, — ny Lydighed*: ». . . gør mig som en af dine Daglejere.»

III. Synderens Modtagelse hos Gud, fremstillet som Faderen, der ser ham langt borte og ynkes inderlig, løber ham i Møde, falder om hans Hals og kysser ham, giver ham kostelige Gaver og fejrer en Glædesfest.

IV. Selvretfærdighedens Forargelse over Guds uforskyldte Naade, fremstillet i den ældre Broder, der netop ved sin Selvros og Selvsikkerhed er stærkt paa Veje til at fortabes [»Hvo som tykkes at staa, se til, at han ikke falder« 1. Kor. X, 12], medens hans yngre Broder genfindes kun, fordi han tror sig fortabt.

Slutn.: Lignelsen lærer os da, at »langt borte« kan blive til »nær hos« og omvendt.

Et lille Udvalg

af

Eksamensstile.

I.

Hvorvidt kan Adam Oehlenschlägers Digterliv kaldes et Aladdins-Æventyr?

[Det ministerielle eetaarige Kursus for Lærere og Lærerinder 1892.]

I »Tusind og een Nat« findes blandt andet Æventyret: »Aladdin« eller »den vidunderlige Lampe«. Dette Æventyr har Oehlenschläger behandlet i fri, nærmest dramatisk Form. Skridt for Skridt følger han den østerlandske Fortælling, tager kun hist og her lidt fra, digter lidt til, men dog nok til, at hans egen Personlighed aabenbarer sig i hans Helt: Aladdin.

Aladdin er en sorgløs, ubekymret Yngling, der ingen Ting gider bestille, men har Lykken med sig og rent tilfældigt faar den Lampe, som sætter ham i Stand til at erhverve sig alle Verdens Skatte og faa alle sine Ønsker opfyldt.

Ogsaa Oehlenschläger er en af Lykkens udkaarne Yndlinge; men saa rent sovende som Aladdin kom han dog ikke til Lykken.

I Aaret 1800 var Oehlenschläger en livsglad, frisk, tyveaarig Yngling med middelmaadige Kundskaber, men rigt begavet og fuld af Muligheder, som han famlede imellem, uden ret at kunne komme til Klarhed over, i hvilken Retning hans Evner drog ham. »Manden med de skjulte Talenter« kaldte hans Venner ham. De tørre Studier var han snart bleven ked ad, saa forsøgte han sig som Skuespiller ved det kongelige Teater,

men forlod atter dette for at genoptage Studierne, blev Student og bestemte sig nu til, at læse til juridisk Embedseksamen. Dog, alt imens var hans »Digterliv« begyndt, og da Baggesen i Aaret 1800 forlod Danmark, testamenterede han den unge, lovende Digter sin Lyre.

Det var Vers til »Oplysningstidens« kendte Melodier, Oehenschläger skrev. Poesien, mente man, havde blot det Maal at gavne og at belære, den var en finere Tankeleg, hvortil der behøvedes Forstand, men hverken Fantasi eller Følelse. Som en ægte Søn af sin Tid priste Oehenschläger først og sidst Dyden; forresten forsøgte han sig i alle Tidens forskellige Digtformer: Allegorien, Idyllen, Oden o. s. v. Især sang han i »Drikkevisen« om Livets korte Glæder. Men snart skulde Oehenschläger finde en mere betydningsfuld Genstand for sin Begejstring end det fyldte Bæger. Hans digteriske Sans drog ham stærkt mod de ældste Tider og deres Digtning, hvilken man saa rent havde forglemt herhjemme. Det var hans »Aladdins-Lampe«, der lyste op for ham i Oldtidens Taager og viste ham dens Storhed og Herlighed. Med Øjet opladt for den Skat, vi besidde i de nordiske Oidsagn, hentede han stundom Emner fra disse til sin Digtning, saaledes i »Fridlejf og Helge«, Fortællingen »Erik og Roller«, »Eyvind Skjald« o. s. v. »Jeg kan ikke Islandsk« siger han i sit lille Skrift: Blomster fra den nordiske Oldtid; »men allerede Oversættelser have været nok til at tænde Beundringen i min Sjæl.« I sin Begejstring mener han endvidere samme Steds, at Oldtidens Mennesker have været meget bedre end vi, deres Sjæle stærkere, renere end vore. — Snart skulde Oehenschläger faa Anledning til at trænge endnu dybere ind i dette sit Yndlingsemne, idet Universitetet i Aaret 1800 udsatte en Prisopgave, der krævede Besvarelse af Spørgsmaalet: Var det gavnligt for Nordens skønne Litteratur, om den nordiske Mytologi blev indført og almindelig antagen i Stedet for den græske? Oehenschläger besvarede dette Spørgsmaal, selvfølgelig bekræftende, i en Afhandling, der vidner om hans stærke Kærlighed til Oldtiden. »Man har kaldt den nordiske Mytologi raa og fattig,« siger han heri; »men den er tværtimod fuld af poetiske Beskrivelser og skønne, herlige Billeder«. Han

sammenligner den med en aaben, udyrket Have, der blot behøver at dyrkes for at yde de bedste Frugter; thi ingen har hidtil haft Øje for denne Rigdom. — Slaget paa Rheden giver Oehenschläger nyt Stof for hans Begejstring; det fylder hans Sjæl med et friskere Pust, og der er usædvanlig Liv i den Skildring, han i sin dramatiske Situation »d. 2den April 1801« giver os af hine Dages Stemning i Kjøbenhavn.

Men om end stundom der i hans Digtning lød saadanne Toner, der vidnede om, at han virkelig var Digter, havde fundet sin »Lampe«, saa forstod han dog endnu ikke ret at bruge sin Digtterevene, at »gnide sin Lampe«. Han betragtede Udøvelsen af Digtekunsten som en skøn Leg og intet andet; men snart skulde det gaa op for ham, at den var mere end det, at den var en Livssag, hvorpaa han maatte sætte hele sin Personlighed ind. At denne Klarhed omsider kom over ham, det skyldes Nordmanden Henrik Steffens.

I Aaret 1802 kom denne Mand her til Danmark. Han havde i Jena været en af Schellings begejstrede Tilhørere og tilegnet sig hans Naturfilosofi. Fra Jena udgik den Retning, der kaldtes den romantiske Skole; der havde Steffens gjort de romantiske Digteres Bekendtskab, og fuld af Begejstring for deres Anskuelse, fremkom han nu herhjemme med helt nye Tanker. »Alt i Naturen,« lærte han, »selv de lavere Elementer længes efter Fuldkommenheden, aner noget højere, som det stræber opad mod. Denne Længsel og Anelse har Mennesket tilføjes med Naturen, og det er Poesiens Opgave at give denne Længsel Udtryk, at tolke Naturens dunkle Lønskrift. Poesien har Evnen til at skabe, derfor er den den højeste Aandsmagt. Lykkelig det geniale Individ, gennem hvilket Poesien kommer til Orde! Geniet spotter alle Regler og baner sig sin egen Vej. Det er Guddommens egen Straale, der stundom bryder gennem Massen, hans Produkter ere uforgængelige.«

Blandt Tilhørerne ved Steffens filosofiske Forelæsninger sad Oehenschläger. Under Hjertets mægtige Svulmen sagde han til sig selv: »Ja, jeg føler, jeg er det, som man kalder et Geni.« Nu kunde han digte, nu havde han et Indhold, der

fyldte ham, nu, han vidste, Poesien havde et højere Maal end »at nytte«.

Allerede inden Forelæsningerne havde han haft sin noksom bekendte, næsten døgnlange Samtale med Steffens, efter hvilken han gik hjem og i Begejstringens Rus skrev »Guldhornene«, det første romantiske Digt, der fremkom herhjemme. Da Steffens læste det, tvivlede han ikke mere om, at Oehlenschläger virkelig var Digter; thi i dette Digt bryder hans Geni sejrrikt igennem. Oehlenschläger havde et Bind Digte færdige til Trykken, men nu tilintetgjorde han de fleste af dem, da han saa deres Mangler, og skrev saa i eet Aandedræt en ny Samling, de berømte Digte fra 1803. Disse Digte danne ligesom Hovedhjørnestenen for al fremtidig dansk Litteratur; med den straalende »Lampe« højt i sin Haand staar Oehlenschläger som Indgangsskikkelse til en ny Foraarstid i Digtningen herhjemme. Det lyser rundt om ham af Lykke og Glæde over hele Tilværelsen og Livet, han føler selv sikkert, han har den »Lampe«, ved hvis Hjælp han kan fremtrylle alt, hvad han vil. Og han befolker Naturen, selv de livløseste Genstande faa Liv og Mæle: Skovene suse, Kilderne risle, Blomsten ser saa fromt til Gud og dufter, Bølgen træder ganske bly op paa Land, den gamle Eg maa staa, men vilde saa gerne, saa gerne gaa! Fra 1802—1807 gaar det Slag i Slag med Oehlenschlägers Digtning, han frembringer det ene Mesterværk efter det andet, Indhold, Form og Sprog, alt forvandler han, alt kan han magte, lig Æventyrets Aladdin.

Men i hin østerlandske Fortælling er der en fæl Trolldmand: Nureddin, der ikke kan finde sig i, at Aladdin er i Besiddelse af den Skat, han forgæves har slidt og stræbt for at faa. Han gør derfor Forsøg paa at frarøve Aladdin Lampen, og det lykkes ham kun altfor godt; thi Aladdin passer utrolig slet paa sin Skat.

Ogsaa Oehlenschläger havde sin Nureddin.

Da Baggens ved sin Tilbagekomst til Danmark fandt Oehlenschläger som den af alle fejrede Digter, kom Misundelsen op i ham, og han besluttede at gøre, hvad han kunde, for at styrte Oehlenschläger fra hans høje Stade. Netop paa den Tid røgtede Oehlenschläger ikke sin Skat tilstrækkeligt. Berømmelsen

havde gjort ham for sikker, flere af hans senere Arbejder kunde Kritikken med Rette kaste sig over, og det var virkelig en Tid, som havde han mistet sin Lampe.

Men Æventyrets Aladdin faar efter en Kamp atter sin Lampe; han sætter alt ind paa at vinde den, og det lykkes ham.

Saaledes fremskynder Baggens Angreb netop ogsaa Oehlenschläger til at tage alle sine Evner i Brug, og midt under Kritikens hvasseste Angreb digter han sin »Helge«, maaske det skønneste af alt, hvad han har frembragt, et Vidnesbyrd om, at han atter har Lampen i sin Haand.

»Allah velsigne dig, vor store Sultan«, det var Folkets Raab til Aladdin, da han atter ved Lampens Hjælp havde naaet sin Lykkes Tinde. — Ogsaa Oehlenschläger oplevede en saadan lykkelig Stund, da han blev kronet som »Nordens Digterkonger« af Tegnér, der under Pavkers og Trompeters Klang satte Lavrbærkransen om hans Tinding.

II.

Fordelene og Manglerne ved det skriftlige Ord.*)

[Ved Skolelærereksamen 1894.]

Menneskene kunne meddele sig til hverandre paa mange Maader, idet de have flere Meddelelsesmidler til deres Raadighed. Nogle benytte sig som Ewald og Arense af Øjnenes tavse Sprog, andre knytte Forbindelse gennem Minespil og Tegnsprog. Alle disse Midler ere imidlertid ufuldstændige. Skal en Tanke have et klart, fyldigt, bestemt Udtryk, som ikke kan misforstaas, da maa man benytte sig af Ordet; thi i dette lever den Aand, som kan flagre højt mod »Himlens Buer«, og som kan tænde i Sjælene som Lyn«. Grundtvig har saa klart hævdet »det levende Ords« Magt; men det er ogsaa ham, der slaar til Lyd for »Skrift i Bog«, og idet han skrev »Kirkens Genmæle«, har han selv leveret det bedste Bevis for, hvilken Magt der kan ligge i det skrevne Ord, naar det bruges med Dygtighed, Klarhed og Kraft. —

*) Opgaven lød: Fordelene og Manglerne ved det skrevne Ord.

Det mundtlige og det skrevne Ord gaa altid Haand i Haand, idet de udfylde hinanden. Hvad det levende Ord kan skabe, kan Skriften bevare, og derigennem viser den de største Fordele (frem). Da Luther prædikede mod de pavelige Misbrug, var der ikke mange, som kendte ham, og der var vel endnu færre, som forstod, hvad Striden drejede sig om i Grunden; men saa kom den mindeværdige Dag, da han op slog sine Sætninger paa Kirkedøren i Wittenberg. Med Vindens Hastighed udbredtes de over hele Landet, og Folk læste. Nu havde hans Tanker faaet et saadant Udtryk, at alle kunde sætte sig ind i dem. Gennem Bibelovertættelsen, Salmerne og de mange andre Skrifter, der udgik fra hans Haand, slog han sit Hovedslag mod Pavedømmet, ligesom det ogsaa er derigennem, at vi kende hans Tanker. At han selv har anset sine Skrifter for det vigtigste, er klart; thi han taler stadig om, at hans »Pen skal udrette større Ting end nu«. Da Steffens kom til Kjøbenhavn og holdt de bekendte Forelæsninger, kunde han som en ægte »Lynildsmand« begejstre Tilhørerne, saa »de tidt befandt sig i en Slags Henrykkelsestilstand«; men for manges Vedkommende gjaldt det ogsaa, at de intet kunde forstaa eller huske af hans Foredrag; de havde kun Eftervirkningerne af hans Ord i Mindet. Da fremtraadte Oehlschlæger og Grundtvig, og disse store Skjalde fik gennem deres Skrifter frem, hvad Steffens havde paapeget, i en saadan Form, at Folk kunde forstaa, hvad Sagen drejede sig om.

Det skrevne Ord fæstner Indtrykkene og bevarer dem fra Forglemmelse, og dette er en stor Fordel. — Ved Hjælp af dette Middel kunne de store Digtere, de skarpsindige Tænkere, de store Videnskabsmænd, de dygtige Statsmænd, de geniale Kunstnere o. s. v. bevare deres Tanker og Aandsprodukter for Efterverdenen. Hvilken Betydning dette har, kunne vi se, idet vi f. Eks. huske paa, hvorledes det er gaaet med Folkeviserne. De gik længe gennem mundtlig Overlevering fra Slægt til Slægt, men omdannedes og forvanskedes til Dels derved. Først da de bleve opskrevne, vandt de nogenlunde fast Form. Var dette ikke sket, havde vi kun kendt lidet til hele Middelalderens Tænke- og Handlemaade. Wessel var en rig Digternatur, der ofte havde herlige Tanker og lyse Ideer, men mange Guldkorn gik

sikkert tabt, fordi han ikke benyttede sig tilstrækkeligt af det skrevne Ord. Naar vi læse de store Digteres Værker, lære vi deres bedste Tanker og Følelser at kende; vi kunne for Alvor sætte os ind i det, der tiltaler os, og vi fristes ikke saa let til at lade os lede af personlig Sympati eller Antipati overfor Digteren, naar vi kun kende ham gennem hans Skrifter. De personlige Skyggesider, som han muligvis har, hindrer i saa Tilfælde ikke vor Forstaaelse og Opfattelse af hans Ord, og dette har megen Betydning; thi naar Folk komme i direkte Berøring med en Stormand, tager Nysgerrigheden tidt Overhaand. De ville se, »hvorledes han nyser og nikker«, hvorledes hans Klædedragt er o. s. v.; men over alt dette glemme de Hovedsagen. Det skrevne Ord frier fra denne Fristelse. Endelig har det skrevne Ord den store Fordel, at det ikke i den Grad som Menneskene er begrænset af Tid og Rum. Den ene Slægt efter den anden »segner hen paa Nornens Bud, og »Navnene glemmes som Sne, der faldt i Fjor«, men det skrevne Ord kan bevares gennem Aarhundreder, og den ene Slægt kan derigennem overlevere den anden de ny Resultater. — Ved Hjælp af det skrevne Ord kan det ene Menneske meddele sig til det andet, selv om der er stor Afstand mellem dem. Manges Mand, som færdes i fremmede Lande, har sikkert glædet sig over et Brev fra Fædrelandet; thi det staar klart for ham, at »hans Verden udgaar derfra, og der har han Rod«.

Hvad Skriftens Mangler angaar, maa vi først huske paa, at den er et kunstigt Udtryksmiddel. Den fordrer flere Forudsætninger end den levende Tale. Det mundtlige Ord er det oprindelige, Skriften det afledede. Alle Mennesker med jævn Forstand kunne fatte naturlig Tale, men alle kunne ikke skrive eller læse Skrift. Mange, som kunne forstaa et Foredrag godt, naar de høre det, faa næsten intet Udbytte ud af de samme Ord, naar de ere skrevne; thi Formen lægger dem altfor mange Hindringer i Vejen. Det skrevne Ord virker i mange Tilfælde ikke umiddelbart nok, og derigennem ødelægges Forstaaelsen for mange, og det (skrevne Ord) er ofte, set i Forhold til det mundtlige, paafaldende kraftløs i sine Virkninger. Skal en stor Tanke ret gribe et helt Folkeslag, maa der foruden Skrifter

mundtlig Forkyndelse til. Da Paven vilde have det første Korstog i Stand, sendte han en Rundskrivelse ud, men først da det mundtlige Ord kom til, genlød Verden af Raabet: »Gud vil det!« Benjamin Franclin kendte godt Methodisternes Skrifter, men han var dog uvenlig stemt mod dem. Hvad det skrevne Ord ikke formaaede over ham, formaaede Whitefields mægtige Vidnesbyrd; det kunde han ikke modstaa. — Som en Mangel ved Skriften maa vi endvidere nævne, at den (ikke) ogsaa bevarer det daarlige fra Undergang. Naar et Menneske udtaler et daarligt Ord, kan det i Øjeblikket vække Misforstaaelse og Forargelse hos andre; men det er dog »skrevet i Sand«; det kan let glemmes igen; fæstes de daarlige Tanker paa Papiret, da ere de bevarede for Forglemmelse; da kunne de vedblivende gøre Fortræd og kaste Gift ind i Menneskenes Hjerter og Tanker.

Det er intet Under, at Snedorf saa stærkt advarer Forfatterne mod at synde gennem det skrevne Ord paa denne Maade. — »Skriv Fornærmelser i Sand, men Velgerninger i Sten,« siger det gamle Ordsprog, og dette vil vel sige, at man skal glemme det onde og bevare det gode. Skriften kan benyttes som et godt Middel i saa Henseende, men den kan ogsaa let misbruges paa dette Punkt; thi hvor en Sag har sin Styrke, har den i Almindelighed ogsaa sin Svaghed. I det gamle Ord have begge Sider faaet det rette Udtryk.

III.

Hvad er paalideligst: Samtidens eller Eftertidens Dom?

[Skolelærerinde-Eksamen 1894.]

Et gammelt Ord siger, at det sete afhænger af Øjnene, der se, og heri ligger der da den Sandhed, at alle menneskelige Domme ere mer eller mindre upaalidelige, thi Dommen, der fældes, vil præges af den paagældendes hele Livssyn, hans ejendommelige Udvikling og Temperament og af den Paavirkning, han i Tidens Løb har været Genstand for. Efter som alle disse Faktorer spille ind med, bliver Dommen snart haard, snart mild, snart mere subjektiv, snart mere objektiv o. s. v. Og da det

er uundværligt for ethvert tænkende Væsen at danne sig en Mening om de Personer eller de Forhold, der omgive ham, saa undgaar ingen at blive Genstand for en Dom baade af sin Samtid og sin Eftertid.

Tilsyneladende har Samtiden de fleste og bedste Forudsætninger for at kunne fælde relativt uheldede Domme. Dens Syn paa Livet, dens hele Udvikling er af samme eller en lignende Art som den eller de Personer, der ere Genstand for dens Dom, og Livet lærer os paa mangfoldige Omraader, at i en saadan nogenlunde ensartet fælles Udvikling er der allerede givet een stor Forudsætning for Forstaaelse og deraf følgende retfærdig Bedømmelse. Ligeledes har Samtiden ofte personligt Kendskab til den paagældende, dens Dom hviler saaledes paa Selvsyn, og den er i de fleste Tilfælde idetmindste bedre underrettet om hans personlige Forhold end en senere Tid, selv om denne en Gang imellem kan bringe hidtil uanede og ukendte Træk for Lyset. Endelig maa det fremhæves, at mange Menneskers Liv i en væsentlig Grad kun gavner deres egen Tid; de færreste blev det givet at efterlade de dybe Spor, at opnaa de store Virkninger, der fik Betydning for flere senere Slægtled, og Samtiden staar saaledes ofte i en dybere Taknemmelighedsgæld til den paagældende, hvilket absolut ogsaa faar Betydning for den Dom, der fældes.

Paa den anden Side kan den Omstændighed, at Samtiden ser alt paa saa nært Hold, dog ogsaa bidrage til at gøre den Dom, der fældes, mindre paalidelig. Netop det skarpe Lys, hvori Fortrin og Fejl træde frem, gør tilbøjelig til at overvurdere begge Dele; det store bliver ligesom større og det ubetydelige mindre, og Dommen bliver derved mindre retfærdig. Maaske paavirkes den ogsaa af rent personlige Grunde, idet man muligvis staar i et saadant Forhold til Sagen eller Personen, der bedømmes, at man har Fordel eller Skade af at rose eller dadle.

Stiller man nu over for Samtidens Dom, den Dom, som Eftertiden i Overensstemmelse med de bekendte Ord i Hávamál uundgaaelig fælder, saa viser det sig, at Dommen her for en stor Del bestemmes ved andre Faktorer end Samtidens Dom. Eftertiden mangler vel det personlige Kendskab til Personen

eller Sagen; den mangler altsaa i første Tilfælde den vigtige Forudsætning for retfærdig Bedømmelse, som allerede et Menneskes hele ydre Optræden, Ansigtstræk og Skikkelse giver, og den er ofte ikke saa vel underrettet om alle de mangfoldige Smaating, der medbestemme et Menneskes Opførsel. Paa den anden Side ser den roligere og derfor mere uhildet paa Tingene, ligesom den tit ogsaa formaar at trænge dybere til Bunds i Forholdene, fordi den har mere Kritik og mere Udvikling, — en Udvikling, som den maaske netop for en Del har faaet gennem den Persons Livsgerning, som den nu fælder Dom over. En stor Personlighed som f. Eks. Holberg, der har ført Udviklingen et uhyre Skridt fremad, har netop derved givet sin Eftertid Midlerne til at dømme klarere og retfærdigere baade om hans eget og om andre store Mænds hele Liv. Den lader sig heller ikke som Samtiden bestikke af de mere ydre Egenskaber, der saa ofte paavirke vor Dom i den ene eller den anden Retning, saadanne Egenskaber som et vindende eller frastødende Væsen, der forud skaber den paagældende en vis Sympati eller Antipati hos andre, og dens egen Fordel eller Skade afhænger som oftest slet ikke af den Dom, den fælder.

Det er saaledes indlysende, at Samtid og Eftertid have meget forskellige Forudsætninger for Bedømmelsen af et Menneskes Værdi, og som Følge deraf ere Dommene over den samme Person ofte blevne saa højst forskellige til forskellige Tider. Nutidens Franskmand se sikkert ganske anderledes paa en Napoleons hele Liv end det næstforegaaende Slægtled, og Historien i det hele giver os mange andre Vidnesbyrd om, at Mænd, der ere blevne hævede til Skyerne af deres Samtid, ere blevne satte lavt af Eftertiden og omvendt. Som Regel vil det dog vistnok gælde, at Eftertidens Dom kommer til at bære Prisen, fordi dens Afstand fra det eller den, der bedømmes, er større; den fortaber sig derfor ikke saa let i Enkelthederne, den undgaar lettere »ikke at kunne se Skoven for bare Træer«, og den har mere Kritik, fordi den selv betegner et senere Punkt i hele Slægtens Udvikling.

IV.

Religionsundervisningens Formaal og Form.

[Skolelærerinde-Eksamen 1894.]

Al Undervisning har et dobbelt Formaal: Paa den ene Side skal den forme og udvikle alle de Evner og Kræfter, sjælelige saavel som legemlige, der findes hos Barnet og derved lægge et Grundlag, hvorpaa der senere kan bygges videre, paa den anden Side skal den give saadanne praktisk nyttige Kundskaber, som Livet fordrer af Mennesker, og uden hvilket det vilde være uheldigt stillet over for mange af Livets Forhold. At den første af disse Sider er den vigtigste, fremgaar bl. a. af Historien om Manden, der er kommen ud paa en øde Ø og der viser sig at være ulige heldigere stillet, naar man har udrustet ham med en Bøsse, Krudt og Kugler, end naar man har forsynet ham (selv) med den mest omfangs- og indholdsrige Madpose. Derfor maa man over for et hvilket som helst Fag, hvis Værdi og Formaal man vil undersøge, veje disse to Sider mod hinanden og klargøre sig, i hvilken Retning det skal kunne yde mest.

Over for Spørgsmaalet: Hvad er Formaalet med Undervisningen i Religion? melder sig altsaa her som overalt det Svar: At forme de sjælelige Evner og at meddele visse Kundskaber, som Livet gør nødvendige. Religionsundervisningen skalf berige Fremstillingslivet, den vil som al Undervisning give Barnet Anledning til at danne mange Forestillinger og hjælpe det til at ordne og beherske disse. Den vil vel ikke i nogen særlig Grad forme Sansningen, uden forsaavidt Undervisningen støttes af Billeder, men des mere Betydning har den for Erindringen og for Fantasien, der i højeste Grad formes og udvikles gennem en god Religionsundervisning. De fleste af os mindes sikkert fra vor egen Barndom, hvor stor en Rolle de bibelske Fortællinger og i det hele taget de religiøse Forestillinger spillede i vort Associationsløb, hvorledes vor Fantasi tog Vækst ved en levende og varm Fremstilling af de store Skikkelser og interessante Begivenheder i det gamle og ny Testamente.

Derimod bliver Religionsundervisningens Formaal i Forhold til Tænkningen mere underordnet, da denne jo væsentlig udvikles gennem helt andre Discipliner, selv om Religionsundervisningen paa et senere Trin faar nogen Betydning i denne Henseende ved Anvendelsen af Katekisation.

Naar vi fra Forestillingslivet vende os til Følelseslivet, maa vi særlig paa dette Omraade erkende Religionsundervisningens store Betydning. Allerede derved, at vi paavirke Forestillingslivet, er det forud givet, at vi paavirke Følelseslivet, der er uadskilleligt fra hint, og det bliver da i særlig Grad den etisk-religiøse Følelse, som vi kunne og skulle udvikle.

Gennem denne Følelse, som vi her ubevidst for Barnet selv nedlægge hos det, gennem den Kærlighed, det ved vore Ord faar til Menneskehedens største og mest ophøjede Forbilleder, give vi det en Skat med paa Vejen gennem Livet, som kan blive det et Værn mod meget ondt og en Spore til meget godt. Ogsaa de æstetiske Følelser formes gennem Religionsundervisningen og da særlig gennem en smuk og anskuelig Fremstilling af Personer og Forhold og gennem den religiøse Poesi, og endelig ville de logiske Følelser, ligesom Tænkningen, særlig kunne udvikles gennem Katekisationen.

Den store Opgave, som Religionsundervisningen har over for Følelsen, gør dens Betydning ogsaa for Viljeslivet indlysende, thi gennem de etiske Følelser, vi meddele Barnet, vækkes og ansføres dette ogsaa til at handle etisk.

Det er altsaa klart, at Religionsundervisningen har en meget stor Opgave at løse over for Undervisningens formende Side; dens Betydning for den fyldende Side er derimod ikke saa fremtrædende. Her bliver Opgaven paa den ene Side nærmest at give Barnet Kendskab til den religiøse Poesi og til Israels Folks og den kristne Menigheds Historie samt navnlig Kundskab om ham, der er Verdens Frelser og Menneskehedens største Forbillede, og paa den anden Side at gøre Barnet skikket til at deltage i Menighedslivet.

Spørgsmaalet bliver nu, hvilken Vej Religionsundervisningen skal følge for at naa de her antydede Maal, hvilken Metode der bedst anvendes. Den gyldne Regel: Begynd med det,

der ligger nærmest, og gør Undervisningen anskuelig! faar da ogsaa sin Anvendelse her. Naturligst vil det være at begynde med Bibelhistorien og behandle denne biografisk, og her opnaas Anskueligheden derved, at man henter sine Udtryk fra Barnets egen lille Kreds og maler Skikkelser og Situationer lyslevende frem for dets Øje. Her har det ogsaa Betydning at støtte Undervisningen med Billeder. Haand i Haand med Bibelhistorien maa paa dette tidlige Trin ogsaa gaa Gennemgang af Salmer, og ved Valget af disse maa man lade sig bestemme af Barnets Smag og Udviklingstrin og da fornemmelig vælge dem, der ere rige paa Billeder, der, som Erfaringen viser det, i særlig Grad tiltale Børn. At ogsaa her Fordringen om Anskueliggørelse kommer frem, følger af sig selv. Paa et senere Trin slutter sig hertil Katekisationen, som naturligvis ogsaa maa gaa ud fra det, Barnet kender og lever i, altsaa knyttes til Hjemmets og Skolens Forhold; den maa fremtræde under Formen af en livlig og naturlig Samtale og under ingen Omstændigheder blive dogmatisk og tør — de skrækkelige Følger af en saadan Undervisning har man desværre altfor mange Eksempler paa.

Paa Grund af Religionsundervisningens ganske særlige Betydning for det, der er al Optrædelses højeste Maal: Udviklingen af en sædelig Karakter, er det klart, at det her mere end noget andet Sted gælder om, at den Person, som paatager sig at undervise deri, ikke alene selv er en etisk Karakter, der har en alvorlig Vilje til gennem Selvopdragelse at blive saadan, at han giver Barnet et smukt Eksempel, men ogsaa, — da Undervisning i Religion her hos os er Undervisning i den kristne Religion — en alvorlig Kristen, thi kun derved, at han taler ud af sit Hjertes inderste Overbevisning, kan hans Undervisning blive i dybeste Forstand frugtbringende.

V.

Om Sports Betydning for de unges legemlige og aandelige Udvikling.

[Afgangseksamen ved de lærde Skoler 1890.]

Det er ikke ualmindeligt endogsaa i vor Tid, da man dog ellers er begyndt at fatte Betydningen af den legemlige Uddannelse ved Siden af den aandelige, blandt dannede Mennesker at træffe den Anskuelse, at Sport er en unyttig og i hvert Fald for de studerende temmelig upassende Beskjæftigelse. Denne vrang Opfattelse beror paa en altfor stor Hensyntagen til Mennesket som aandeligt Væsen betragtet. Mennesket er Aand, det er ganske vist; men lige saa vist er det, at Mennesket er Legeme, og at det kun gennem dette aabenbarer sig som Aand. I et sygt Legeme bor sjældent en sund Aand; — den formende Aand mærker Modtrykket af Stoffet, den arbejder i, og de to Livsprincipper staa i et gjensidigt Forhold.

Det vil heraf fremgaa, at, naar der med den stigende Kultur raabes mere og mere paa Gymnastikken som en passende Modvægt mod den forcerede Aandsudvikling, er det ikke andet end Naturen, der ganske simpelt kræver sin Ret. Men Sporten har ikke alene den omtalte indirekte Indflydelse paa Aandens Udvikling: at holde dens Redskab friskt og arbejdsdygtigt; den har ogsaa den mere direkte: at skjænke den større Arbejds-kraft. Ved Legemsøvelserne gælder det nemlig om at anspænde sine Kræfter; man maa øve sin Energi og Udholdenhed. Det er altsaa Viljen, der sættes i Bevægelse, en Egenskab hos Aanden, hvis Betydning den vil fatte, der har lagt Mærke til, hvor langt man kan komme selv med ringe Evner, naar blot Viljen er god og stærk.

Den ihærdige Dyrkelse af Sport, naar det sker paa en fornuftig Maade, vil ogsaa give en Sans for mangt og meget, man maaske ellers næppe havde faaet Blik for. Samtidig med, at man udvikler sit eget Legeme og tilegner sig en større Lethed og Anstand i sine Bevægelser, vil man nemlig lægge Mærke til, om de samme Egenskaber findes hos andre, og der-

ved aabnes Blikket ikke saa lidt for det menneskelige Legemes Skjønhed. Lad en Sportsmand og en stuelærd betragte f. Eks. en af den græske Billedhugger Polyklets Ynglingestatuer: jeg tror, at den lærde trods al sin Visdom ikke nær saa godt som den anden kan føle den Ungdomskraft og Friskhed, som straalere fra et saadant Kunstværk.

Det har under disse Betragtninger stadig vist sig, hvorledes det aandelige Udbytte af Gymnastikken er gaaet Side om Side med det legemlige. Hidtil have vi imidlertid nærmest henvendt vor Opmærksomhed paa Aandens særlige Udbytte; nu skulle vi se, hvad der fortrinlig kommer Legemet til gode. Det er allerede bemærket, at det vinder i Kraft og Smidighed og dermed i Skjønhed; Legemet bliver et værdigt Udtryk for den Aand, der bor i det. Vi se herved, hvor vigtigt det er at begynde Legemsøvelserne i en tidlig Alder; thi under Opvæksten kan meget forandres og ophjælpes, som ikke vil kunne det senere: »Den tidligt maa kroges, som god Krog skal vorde«, siger Ordsproget. Dertil kommer den Omstændighed, at Legemet hos den unge naturligt kræver større Omhu og Tilsyn end hos den voxne. Den første Tid efter, at man er traadt ind i Livet, er man mere Legeme end Aand, og denne findes kun som Mulighed og Spire. Opdragelsen gaar ud paa at lede Aandens Udvikling i det rette Spor, men tør dog af den Grund ingenlunde forsømme Legemet.

Der er endnu et Punkt, med Hensyn til hvilket Legemets normale Udvikling ved Gymnastikken er af yderste Vigtighed. Det bedste Middel mod Sygdomme er nemlig helt at undgaa dem, og det er sikkert nok, at man undgaar en Mængde af dem ved at holde sit Legeme i Orden, frit for alle overflødige Stoffer. Kommer der saa endda, hvad der jo er uundgaaeligt, alligevel en eller anden Sygdom, vil det Legeme, der er gennemarbejdet ved stadige Anstrængelser, vise sig at besidde en langt større Modstandsevne, og Naturen vil i mange Tilfælde hjælpe sig selv. — Naar nu den unge, der har benyttet sin bøjelige Alder til at udvikle sit Legeme ikke mindre end sin Aand, træder over i Manddomsalderen og ind i Livets stærkeste Strøm, da nyder han Frugterne af en harmonisk og sund Udvikling. Frisk paa Legeme som paa Sjæl føler han Mod og Kraft til

at tage fat paa de Opgaver, der vente ham; han behøver ikke at gaa af Vejen for legemlige Anstrængelser eller ængstelig at sørge for sit Helbred: det passer bedst sig selv. Medens andre tit have ondt nok ved at bære deres eget Legeme, har han endogsaa et Overskud af Kræfter i Reserve; og naar andre blive krogede og nedbøjede af Alder og aandelige Overanstrengelser, har han endnu Udsigt til at kunne holde sig rank og ret. — En sidste Bemærkning skal gjøres, før vi slutte. Det er en ikke ualmindelig Tro, at Dyrkelsen af Sport avler Raahed. Hertil er kun at sige, at alt, hvad der overdrives, bevirker Udskejelser i den ene eller anden Retning. Raahed er Udslaget af en udelukkende Interesse for Sport, hvilket maa erklæres for i høj Grad fordærveligt. Men forblive de højere Interesser usvækkede, kan man umuligt andet end naa et smukt Resultat — ja vi have jo et storartet Exempel paa et saadant, naar vi se hen til den Stilling udad og indad til, som opnaaedes af Hellas i dets Blomstringstid, — det Land, hvor Legemsøvelserne dyrkedes med ikke mindre Iver end Kunst, Poesi og alt skønt og stort i Aandens Verden.

VI.

Om Totalafholdsbevægelsens Berettigelse og Betydning.

[Afgangseksamen ved de lærde Skoler 1893.]

Totalafholdsbevægelsen er, ligesom de fleste nyere Bevægelser, først opstaaet i England og Amerika og har derfra udbredt sig over hele den civiliserede Verden; dens Formaal er at modarbejde og, om muligt, udrydde Brugen af spirituøse Drikke. — Dette Formaal søger den at fremme ved at bevæge Folk til at træde ind i fast organiserede Selskaber eller Foreninger, hvis Medlemmer alle maa forpligte sig til ikke at nyde stærke, spirituøse Drikke. — Bevægelsen har, eftersom den har vundet større og større Fremgang, spaltet sig i flere Afdelinger; her i Landet have vi to Hovedafdelinger, hver med sin Organisation: »Totalafholdsforeningerne« og »I. O. G. T.« (»Independ. ordener of Good templars«*). —

*) Rettere: Independent Order of Good Templars.

I den første Afdeling, der nærmest har en national Karakter, forpligte Medlemmerne sig kun til Afholdenhed, saa længe de ere Medlemmer af Foreningen, og de have Lov til at udtræde af denne, naar de finde for godt.

I den anden Afdeling, der især har en international Karakter, aflægge Medlemmerne derimod Løfte om Afholdenhed paa Livstid; dens Organisation er langt bedre og fastere end »Totalafholdsforeningernes«. —

Hvad er det nu, Totalafholdsbevægelsen vil til Livs, og som gør den til en berettiget og betydelig Sag? Det giver Afholdsagitatoren Svar paa i de Skildringer, han leverer om de mange Hjem, Drikkeriet har ødelagt, og som desværre kun ere altfor sande. — Det er f. Eks. Forretningsmanden, hvem Drikfældighed har bragt til at forsømme Forretningen, alt er gaaet tabt, og Boet er kommet under Konkurs. — Eller det er Arbejderen, som sammen med nogle daarlige Kammerater om Aftenen sidder paa det lille, væmmelige Værtshus og svirer de faa Penge op, han har tjent om Dagen, og som hans Kone og Børn skulde have haft til at købe Brød og Kaffe for (de Ting, der udgøre Hovedbestanddelen af deres daglige Føde). — Det er imidlertid ikke alene som Familieforsørger, han er gaaet tabt for dem, men ogsaa, hvad næsten værre er, som Ægtemand og Familiefader; Hustruens Lykke er tabt for stedse og Børnenes maaske med; thi hvorledes skal det gaa med deres Opdragelse? Faderen er ude af Stand til at give dem andet end en daarlig Opdragelse, og Moderen, der nu maa tjene Føden til dem alle, vil paa Grund af legemlig og aandelig Sløvhed og Træthed næppe heller kunne give dem nogen ordentlig Opdragelse. — Endnu et Eksempel: Et ungt Menneske bliver sendt ud i Verden fra et godt Hjem, hvor han har faaet en god Opdragelse; Verden ligger lys og smuk for ham, han har gode Evner og alle Betingelser for at kunne naa frem til noget betydeligt og smukt; saa sker det maaske, at han kommer i daarligt Selskab og bliver lokket med til et lille Sold, der snart bliver til et større, og han, som ser altfor lyst paa Tingene, aner ikke, at det i Virkeligheden er en Skraaplan, han er ved at komme ind paa, før end han opdager, at han staar som et forfaldent, maaske halvvejs ødelagt, Menne-

ske; han taber Modet og Virkelysten og beslutter at slentre Livet hen, som det nu bedst kan gaa. Sorgen i hans Familie er stor, den har faaet en Plet paa sig; Forældrenes Drømme og Forhaabninger ere tilintetgjorte for stedse, de blive mistroiske og bange for ogsaa at sende de yngre Sønner ud, for hvem han, han, skulde have banet Vejen. — Det er altsaa Afholdssagens Formaal at modarbejde disse Ulykker, og skulde det ikke være berettiget, skulde det ikke have stor Betydning! — Den faar herved en dobbelt Betydning, en materiel og en psykologisk Betydning; materiel Betydning, fordi den vil forhindre, at der aarlig gives en umaadelig Masse Penge ud til disse unyttige og skadelige Drikkevarer, forhindre, at Familiefaderen ruinerer Hjemmet og forbruger de Penge, han og hans Familie skulle have Føde og Klæder for. — Dernæst en psykologisk Betydning, fordi den vil forhindre, at de sjælelige Evner ødelægges ved stadig Brug (eller Misbrug) af Alkohol, og tillige forhindre, at Hjemmenes Lykke gaar tabt.

VII.

Hvilke vare de Grundsætninger, som Ludvig den Fjortende fulgte i sin Regering indadtil og udadtil?

[Afgangseksamen ved de lærde Skoler 1891.]

Naar man betragter de Mennesker, som have hersket her i Europa i Middelalderen og den nyere Tid, og ser paa de Grundsætninger, som have ledet dem, og det Maal, de have stillet sig for Øje, vil det snart vise sig, at nogle af dem hele deres Regeringstid igennem have forfulgt en bestemt Plan, medens andre mere have ladet sig føre med af Strømmen, og atter andre helt have svajet som Siv for Vinden og ofte ere gaaede fra den ene Yderlighed til den anden. Blandt dem, der have gjort det første, indtager Ludvig XIV en fremtrædende Plads, idet han under hele sin Regering fulgte sine bestemte Grundsætninger, som træde frem saa vel i hans første som hans senere Aar.

Ludvig XIVs Overbevisning var, at Kongemagten havde sit Udspring fra Gud; dens guddommelige Ret var hævet over

alle Love, ingen maatte røre ved den, og ve den, der gjorde det! han var sikker paa Kongens Unaade i ringeste Fald. Saaledes maatte Ærkebisp Fénelon trække sig tilbage fra Hoffet, fordi han havde skrevet i sin »Télémaque« om Regentens Pligter mod sit Folk: saadanne kunde han umuligt have imod dem, som han, Guds Repræsentant her paa Jorden, var saa langt op-højet over. Derimod blev Biskop Bossuet hædret, da han forsvarede Kongedømmets guddommelige Ret. Men for at Kongemagten kunde straale desto mer, maatte Regenten omgives af et pragtfuldt Hof, hvor alle, baade ved Fødsel og Begavelse udmærkede Mænd kunde samles om Kongen og give hans Herredømme større Glans; Adelen bragte han derved til at glemme sin forrige Stilling og sin gamle Trods; den blev til en Hofadel, som stræbte efter krigerske Laurbær og efter at vinde Kongens Naade; Digttere og Kunstnere støttede han og drog dem til sit Hof, saa at de priste ham i klingende Vers og afbildede ham som Juppiter med Tordenkilen; men viste de ikke fuldstændig Underdanighed, og vilde de ikke lade Viden-skab og Kunst tjene ham, da var det ude med Venskabet mellem dem og ham. Ved at omgive sig med saadanne Mennesker, opnaaede han at blænde Folket og indgyde det den højeste Ærefrygt for den guddommelige Kongemagt; alle bleve dragne hen til Hoffets Glans, og enhver søgte at faa en lille Straale af Naadens Sol til at skinne paa sig. Men da han i alting forlangte, at enhver ubetinget skulde bøje sig for ham, fulgte det af sig selv, at han paa et saadant Omraade som det religiøse ikke kunde taale, at nogle i hans Rige havde en anden Tro end han selv; det maatte være en Grundsætning for ham: kun een Tro i mit Rige, og efterhaanden som han blev ældre og kom under stærk religiøs Paavirkning, fæstnedes hans Beslutning mere og mere; det nantiske Edikt blev ophævet, og Protestantforfølgelserne begyndte. Men paa den anden Side førte hans Iver for den katolske Kirke ham dog ikke til at indrømme Paven uindskrænket Myndighed over den franske Kirke: de Tider vare for længe siden forbi, da Sankt Peters Efterfølger udøvede en saadan, og endelig, hvad der var det vigtigste, kunde nogen tro, at Ludvig, selv i religiøse Spørgsmaal,

vilde lade sin Magt blive formindsket? Nej, den vaagede han ømt over, og den gallikanske Kirke bevarede stadig et noget friere og mere uafhængigt Forhold til Pavestolen end andre Lande.

Til al den Prægt og Herlighed og alle de Krige, som Ludvig XIV førte, krævedes der mange Penge, og han bar ogsaa Omsorg for, at de kunde komme i Landet i tilstrækkelig Mængde. Ogsaa her havde han sine Grundsætninger: alt skulde være strengt lovbundet, en Mand have Ret til Handel paa Kolonierne, en anden ikke, men Afgørelsen ligge i Kongens Haand.

Udadtil var hans vigtigste Grundsætninger: at gøre Frankrig til Europas første Magt og støtte Absolutismen rundt om i Landene. Paa Grund af den sidste hjalp han af al Kraft Karl II og Jakob II i England; især den sidste maatte ogsaa være en Konge ret efter Ludvigs Hoved: begejstret for Katolicismen, fuld af Ringeagt for Landets Love og Parlamentets Beslutninger, som Kongen efter hans Mening var hævet ver. Men da det var hans Grundsætning at støtte Absolutismen i Landene, maatte han med Had og Foragt se ned paa Republikker: saadanne Lande, hvor Pøbelen regerede; og vare de da oven i Købet saa uheldige at have en anden Tro end han selv, var det jo en yderligere Grund for ham til Fjendskab imod dem. Derfor hadede og foragtede han ogsaa Holland; denne lille, kætterske Republik, som vovede at modsætte sig ham, Ludvig XIV. Genua var ganske vist katolsk, men den var en Fristat: det var nok til at paadrage den hans Mishag, og den maatte ogsaa senere lide en ydmygende Behandling af ham; Gesandter derfra maatte indfinde sig i Paris og gøre Afbigt for dens Mangel paa Ærbødighed og Ærefrygt.

Hans første Hovedgrundsætning var som sagt at gøre Frankrig til Europas første Magt; men for at naa dette Maal maatte, paa samme Tid som Frankrig selv styrkedes, dets Naboer svækkes, saa at de ikke kunde gøre nogen betydelig Modstand imod Ludvigs Erobringsplaner. Derfor søgte han stadig at svække Spanien, derfor stræbte han at splitte Tyskland ved stadig at hindre en enig Optræden af de vigtigere tyske Magter; det var ogsaa en medvirkende Grund, foruden de allerede

nævnte, til at han var en saa bitter Fjende af Holland. Hans Vilje skulde være en Lov for Frankrig, for hele Europa, alle skulde bøje sig for ham: det var den Grundsætning, som ledede Ludvig XIV, baade indadtil og udadtil. —

VIII.

Skildring af een (eller flere) af Hovedpersonerne i et af de til Eksamen opgivne Værker af Holberg eller Oehlenschläger.

[Realafgangseksamen i Marts 1894.]

Efter at Ewald først ligesom havde banet Vej for Digtning over nordiske Emner, traadte Oehlenschläger i hans Fodspor, idet han i sine mange dejlige Værker afmaalede nordiske Begivenheder og nordiske Personer. Saaledes skildrer han i sin store Tragedie »Hakon Jarl« Hedenskabets Strid med Kristendommen her i Nord.

Hovedpersonen er Hakon Jarl, Idealet af en nordisk Kæmpe med al hans ubændige Kraft og Mod, men saa desværre heller ikke i Stand til at tøjle de onde Lidenskaber, der bevirke hans Fald, det Fald, der drager Hedenskabets med sig.

Selve hans legemlige Skikkelse svarer til den nordiske Kæmpes: høj, kraftig, stolt og bydende. »Han knejser mægtig som er knudret Eg højt over alt det andet lave Smaakrat«, siger en, og, da den unge Kong Olaf i Hidsighed kalder ham en Træl, siger Hakon: »Se mig i Øjet, Olaf! Har du hos Trælle fundet sligt et Blik?« — Den Skikkelse var sikkert en Konge værdig, og at blive Konge er da ogsaa Hakons største Ærgerrighed. »Min Sol skal synke ned i rolig og i herlig Purpurrødme, og ve den Sky, der vil formørke den«, siger han. — Ja, ve Olaf, da han lander paa Norges Kyst for, som Hakon tror, at bemægtige sig Norges Krone. — Den gamle Smed Bergthor arbejder alt paa Hakons Krone, og Hakon skyr intet Middel til at skaffe Olaf af Vejen. Han forsøger endogsaa efter en af sine undergivnes Raad at lade Olaf snigmyrde; men det mislykkes, og Hakon tager sig sammen. Han

ved, hvad det gælder: ikke blot hans, men Gudernes Ære, og derfor beder han: »Tilgiv Hakon, store, høje Guder, at han Valhalla har glemt over sig!«

I sin hedenske Overtro sparer han ej det bedste for at formilde Guderne. Han ofrer sin Søn, den lille Erling.

Endelig kommer det afgørende Slag mellem Olaf og Hakon, Kristendom og Hedenskab. Hakon kæmper som en Løve for sine Unger, stadig ses han, hvor Kampen er haardest, selv Fjenderne maa beundre ham, og de betragte som en Hæder at falde for Jarl Hakons Kæmpearms. Dog, det er forgæves. Han alene kan ikke vinde Sejer. Den unge, dygtige Bueskytte Einar Tambeskælver er gaaet over til Olaf, oprørt over, at Hakon har slagtet sin Søn, og Bønderne have gjort Oprør, fordi »Hakon efter Sæd har ladet hente en af Landets Piger«. Denne store Skyggeside i Hakons Karakter, hans Usædelighed, gør altsaa ogsaa sit til hans Nederlag. — Jarl Hakon maa flygte ene med Trællen Karker til sin gamle Veninde Thora, som skjuler ham i en underjordisk Hule, der kun kendes af hende. Her oplever Hakon da den sidste og frygteligste Stund i sit Liv. Overvældet af Træthed falder han i Søvn, men rejser sig pludselig op, plaget af onde Drømme. I Søvnngængertilstand ser han for sig alt, hvad slet han har gjort i sit Liv: Harald Graafeld og Guldharald, som han har myrdet, de mange Kvinder, han har bedraget, — og — det værste — lille Erling. »Hvad bløder bag Busken der? Stak jeg for dybt?« spørger han, og stadig sovende rækker han Karker en Dolk, som denne paa hans Befaling støder dybt i hans Bryst. Saaledes endes Hakons Liv, en ny Konge hyltes, en ny Lære prædikes, ingen sørger over ham uden Thora, hans fordums elskede. Hun lægger ham i den Grav, hun havde bestemt for sig selv, hun fletter en Egekrans til hans Hoved og siger ham det sidste Farvel:

»Jarl Hakon var en Kæmpe som faa i Nord.«

IX.

De vilde Folkeslags Liv i de forskellige Verdens egne.

[Realafgangseksamen 1893.]

Skønt vor Jord i Sammenligning med mange andre Kloder synes ringe og ubetydelig, saa har Civilisationen dog ej endnu strakt sit lysende Scepter ud over dens Vidder. Den Tid er endnu ikke kommen, da Oplysning og Dannelse have holdt deres Triumfindtog hos Folkene ved de fjerneste Kyster og bragt deres Velsignelser — eller Forbandelser — med sig.

Da Herren ifølge Bibelens Fortælling blandede Folkenes Tungemaal, jog han dem med det samme bort fra hverandre, saa de adsplittedes som Avner for Vinden. Medens nogle efter den Tid have hævet sig uhyre højt i Kundskab og Dannelse, ere andre Folkestammer trærtimod gaaede tilbage nærmest vel paa Grund af de daarlige Forhold, hvorunder de af Skæbnens Tilskikkelser ere komne. Kampen for Livet er det eneste, de kunne faa Tid til at bryde sig om, og de føre da en Levevis, som Jordens oplyste Folk kalde vilde Folks Liv. Men Moder Natur har for mange af disse hendes rette Børn bygget sit skønne Telt, under hvis Tag der er skønt at være. De tropiske Egnes glødende Sol, Sydhavets milde Vinde gøre den Klædning, som Eskimoen under Farer og Møjsommeligheder maa skaffe sig, overflødig for Sydhavsboen. Han lever sit eget, sorgløse Liv ved de lyse Strande, i sin lille Kano henter han, hvad han og hans Familie behøve til Føden. For ham er saavel Europæerens Luxus og Overdaadighed, som dennes Elendigheder og Laster ukendte Ting. Ved Bredden af en Flod eller i Skovens Tykning bygger han sin lille Hytte af Bambusrør og Kviste, i den tyr han ind, naar Regnen strømmer ned og gør de henvisnende Planter grønne og duftende paa ny. Ikke saa lidt anderledes maa den uciviliserede Eskimo ved Ishavets Kyster føre sit Liv. Til ham sender kun det halve Aar den Sol, der tidt brænder for stærk paa Sydhavsboens Isse, sine matte Straaler; derfor maa han, for ikke at prisgives Ishavsegnenes sviende Kulde med Fare for sit Liv vove sig i Kamp

med Havets mægtige Beboere, de store Hvaler og de aarvaagne Sæler. Naturen har kun skænket ham lidet; men dette lidet maa han søge at gøre til meget. Af Hvalernes Knogler og Sælernes Skind danner han sin simple Sommerbolig, om Vinteren maa han ty til et fastere og varmere Hus, som han laver af Jord og Stene; i en saadan Hytte lever han om Vinteren sit stille, indesluttede Liv, det Forraad af Spæk og Sælhundekød, han om Sommeren har samlet sig, tjener ham da baade til Føde og Brændsel, idet Trannen, der udvindes af Hvalens Spæk, hos Eskimoen træder i Stedet for Olje. At den forfærdelige Varme, som Tranudsmeltningen frembringer, i en saadan lille Hytte er alt andet end sund, er en Selvfølge. Hyttens Beboere tage, naar de komme ind, næsten alle deres Klæder af; og dog har vist ingen Sydhavsbo det mere varmt end Eskimoen i sit Vinterhus.

Saaledes fører Kystboen sit Liv; men en vistnok overvejende Del af Jordens vilde Folkeslag bo inde i de store, ukendte Fastlande særlig i Afrika, til hvis skumle Urskove intet Glimt fra den pulserende Verdens rastløse Liv kan trænge ind. I sin simple Hytte lever Afrikas nøgne, bemaalede Neger et Liv, hvis Tilfredshed kun faar Ende, naar Europæeren kommer og river ham bort fra Fædrenes Tro paa det hemmelighedsfulde Skovdybs onde og gode Vætter, kommer med sin Bibel i den ene Haand og sin Brændvinsdunk i den anden. Den vilde har nu engang ikke som den hvide Mand Evne til at kunne dyrke Lasten uden at bukke under for den. Det er dog langt fra, at Europæeren altid bringer Forstyrrelse med sig, hvor han trænger hen; i mange af Afrikas Negerstater hersker, eller har i alt Fald hersket, et saa forfærdeligt Regimente, at Europæerne gjorde en velsignelsesrig Gerning ved at blande sig i et saadant Folks indre Anliggender. Man tænke sig den gyseelige Dahomestat, hvor undertiden Tusinder daglig maa bløde for at opretholde en barbarisk Skik eller bringe en hedengangen Fyrste deres Hyldest i den anden Verden.

Over i Amerikas udstrakte Urskove have de tavse Stammer været Vidne til mangan heltemodig Bedrift af den snarraadige, kække Indianer, hvis Pil aldrig forfejler sit Maal, hvad enten

saa dette er Skovens letspringende Hjorts eller en menneskelig Fjendes Hjerter. Fri som Fuglen i Luften strejfer han om ved Bredderne af de mægtige Floder, ingen Lyd i Naturen er fremmed for ham, han kender i Løvet hvert Skovens Dyrs Fodtrin; hans aarvaagne Øre hører den sig langt borte nærmende Fjende. Og dog ere nu kun faa af dette fordom saa stærke Folk lykkelige og tilfredse; ogsaa de have smagt den hvide Mands Ildvand, hvis Rædsler ere gaaede som en hærgende Brand over disse Naturbørns Hoveder. Den vilde forsvinder, men sjælden saaledes, at han forvandles til en civiliseret; det Folk, som Noah i sin Tid gav sin Velsignelse, slaar Bo paa Ruinerne af hans simple Hytte.

Kampen for Livet fører det ene Menneske til at fortrænge sin Næste for at kunne plukke Frugterne paa det Træ, denne har plantet. Dette er, som en stor Digter har sagt, hele Menneskeheden's Saga.

X.

Hvad er Meningen med Ordsproget: »Paa de store Have gaa de store Bølger«?

[Efterfølgende Skolestil, der er udarbejdet af en 15¹/₂ aarig Pige, har Udgiveren modtaget gennem Hr. Professor, Undervisningsinspektør N. V. Müller.]

Skønt vort Sprog ejer mange smukke, indholdsrige Ordsprog, indeholder det dog kun faa, der i Skønhed og Begrebsfyldte kunne maale sig med det oprindelig svenske: »Paa de store Have gaa de store Bølger«. Naturligvis er det ikke især dette Ordsprogs bogstavelige Betydning, der gør det saa indholdsrigt, men meget mere den dybe Tanke, hvorpaa denne skal være et Billede, og hvis Rigtighed ses bekræftet ved mangfoldige Lejligheder i Livet.

Det, som udtrykkes ved Ordsprogets bogstavelige Betydning, er en Kendsgerning, hvorom alle ere vidende.

Søger man store Bølger, kan det ikke nytte at gaa til et Gadekær eller en anden lille Vandpyt, thi der brydes selv den

stærke Storm mod Omgivelserne og formaar kun at give Vandet paa Overfladen en let Krusning, men hverken at frembringe Bølger eller trænge til Bunds; nej da maa man ud paa det aabne, dybe Verdenshav, hvor Stormen uden at møde nogen Hindring pisker Vandet op i taarnhøje Bølgetoppe og bringer det i Oprør dybt ned mod Bunden. Sammenligner man Stormens Virkninger paa Gadekæret og Verdenshavet, træder ogsaa en anden Forskellighed frem, thi medens Vandet i det grundede Gadekær ved den mindste Bevægelse bliver mudret, beholde det dybe Havs Bølger deres Klarhed, hvor vildt end Stormen raser, thi her er Mudderet, om der findes noget, trængt saa dybt ned, at selv ikke den stærkeste Bevægelse i Vandet kan bringe det op til Overfladen.

Men, som tidligere nævnt, skal den bogstavelige Betydning af Ordsproget kun tjene som Billede paa den egentlige Tanke, for hvilken dette skal være et Udtryk, og hvis Hovedindhold er, at »hvor de store Kræfter ere til Stede, maa de store Kampe og Omvæltninger finde Sted«. At dette er en uomstødelig Sandhed, viser sig paa mange forskellige Maader baade i det enkelte Menneskes, i de enkelte Folkesamfunds og i hele Menneskeslægten Liv. — Enhver af os har saaledes følt det i vort eget Liv. Tage vi med Iver og Kraft fat paa vor Livsgerning fast bestemte paa aldrig at ville bøje af fra Pligtens Vej, vil der gaa mange Bølger hen over os, vi ville møde mange Skuffelser og Kampe, som vi ofte havde kunnet undgaa, om vi havde været mindre ivrige i vort Kald. Men som Verdenshavets Vande beholde deres Klarhed, hvor højt end Bølgerne gaa, kunne vi ogsaa gaa uskadte gennem de Kampe, der møde os, fordi vi søge at gøre vor Pligt, medens vort sjælelige Liv ofte kan miste noget af sin Renhed ved, at vi omgaa Pligten.

Ogsaa ved andre Lejligheder i vort Liv viser Ordsprogets Sandhed sig. I ethvert Menneskes Liv findes der skæbnesvangre Tidsafsnit, der ligesom danne Vendepunkter for Livsvandringen. I saadanne Tider sættes alle Menneskets Kræfter i Bevægelse, og hvad det da foretager sig, bliver bestemmende for hele dets øvrige Liv og afsætter som en stor Bølge sit

Mærke paa Sjælen. Saadanne Vendepunkter i Livet dannes ofte af de store Sorger, som tit møde Mennesket. Disse kunne ofte ligesom vække dette op af Dvale, kalde dets hidtil slumrende Evner til Live og vise det, at hvis det ikke skal gaa under i Livskampen, maa det samle alle sine Kræfter og optage Striden. Dersom det da gør dette, vil det snart kunne overvinde Smerten og gaa ud i Livet med nyt Mod, hvorimod det, hvis det uden Modstand overgiver sig til Sorgen, snart vil bukke under for denne. Saaledes vil Menneskets Handlemaade i dette Tilfælde blive afgørende for dets hele Liv, og som store Bølger ville dens Følger efterlade sig dybe Spor i Sjælen. Men som Stormen ikke berøver Havets Vand dets Klarhed, gaar den rene, stærke Menneskesjæl, som tør møde Sorgen med oprejst Pande, uskadt ja ofte lutret gennem denne, medens det snæverhjernede egenkærlige Menneske ved Modgang fyldes med Bitterhed ligesom Vandpytten, der bliver mudret i Blæsten.

At det er paa de store Have, de store Bølger gaa, kunne vi ogsaa se ved at betragte de forskellige Menneskers Liv. Det er de dygtigste og ivrigste Mennesker, som møde flest Skuffelser og Kampe, medens ofte de, der gaa døsig og ligegyldige gennem Livet, kunne komme frem i god Ro og Mag. Men medens hines sjælelige Evner lutres og styrkes gennem Kampen, ville disse i samme Grad, som de unddrage sig Anstrengelserne, blive aandelig sløve og afstumpede.

Ordsprogets Sandhed viser sig ogsaa fuldtud, hvor der er Tale om Erhvervelse af aandelige Goder. Den, der vil have store aandelige Kræfter til sin Raadighed, kan kun opnaa dette gennem Arbejde og Anstrengelser, og det Resultat, han naar, staar altid i Forhold til den anvendte Møje. Frembringes i Aandens Verden et Storværk, ved hvis Skabelse mægtige Kræfter øjensynlig have været i Bevægelse, er man tilbøjelig til at antage, at dets Mester har været en vidunderlig begavet Person, der ligesom ved et Trylleslag har frembragt Kunstværket, men man maa her huske paa, at »paa de store Have gaa de store Bølger«, have store aandelige Kræfter været i Virksomhed, maa Erhvervelsen og Uddannelsen af disse have kostet meget store Ofre og Anstrengelser, og det er netop

i de aandelige Stormænds Liv, at de største Kampe og Omvæltninger finde Sted.

Ogsaa i de forskellige Folkesamfunds Liv ser man Ordsproget bekræftet. Ligesom i det enkelte Menneskes er der i det enkelte Folkesamfunds Liv Brydningstider, Tider, da alle dets Kræfter opbydes, og de Ting, som da ske, efterlade sig, lig store Bølger, dybe Spor paa Folkelivet.

De Folk, der i Aandsudvikling hæve sig højest, gaa ogsaa de største Bølger hen over. Store Mænd hæve sig op over Mængden og afsætte deres Mærker paa Folkets Aandsliv, store Statsomvæltninger foraarsage vældige Forandringer i Samfundslivet, store Kampe føres mellem de forskellige Tidsaldrer eller Religionspartier, og ofte gaar det saaledes, at det Folk, der en Tid besad meget stor Magt og Kulturudvikling, senere igen synker ned og bliver ubetydeligt.

Endelig kan Ordsproget ogsaa anvendes paa hele Menneskeslægts Liv. Ogsaa her har der været særlig skæbnsvangre Tidsrum, da mægtige Samfundsomvæltninger som store Bølger gik hen over Slægten og afsatte deres Mærker paa dennes hele øvrige Liv.

Men det vilde være umuligt at nævne alle de Lejligheder i Livet, ved hvilke dette Ordsprog finder Anvendelse, thi som det i bogstavelig Betydning er en almindelig gældende Lov i Naturens Rige, er det i figurlig Betydning ogsaa dette for Menneskelivet.

XI.

Aarsagerne til Handelskriser med særligt Hensyn til Krisen i 1873.

(Den Brockske Handelshøjskole.)

I Lande, hvor der rører sig et stærkt økonomisk Liv, indtræder der med Mellemliv store økonomiske Rystelser, der fuldstændig vende op og ned paa de gamle Forhold, bringe gamle, solide Handelshuse til Fallittens Rand, kuldaste mange nye og efterlade en almindelig Svækkelse i økonomisk Hen-

seende. — Disse pludselige Rystelser har man kaldt Kriser, og de ere et Særkende for den nyere Tid.

Deres Aarsager ligge især i, at der produceres eller spekuleres galt i en enkelt Retning, men dertil kommer tillige, at det store Publikum aktivt griber med ind i det økonomiske Liv og giver sig af med, hvad det ikke forstaar sig paa.

Forud for en Krise plejer der at gaa en Periode, hvor de økonomiske Kræfter udfolde sig stærkt, og hvor alt er i Opgang; der er Overflod paa Penge, og for at skaffe dem Afløb dukker der nye Foretagender frem, hvori Folk sætte deres Penge uden nøje at undersøge Foretagendernes Soliditet. Paa Børserne gøres der store Omsætninger, og Publikum gripes af Lysten til paa en nem Maade at faa deres Kapitaler forøgede og kaster sig ind i vilde Spekulationer uden i Grunden at have Begreb om, hvad der foregaar. Krediten bliver anvendt i stor Udstrækning, saa at den som et Net omslynger forskellige Lande og gør dem afhængige af hverandre.

Det er kun Faa, som formaa at standse, naar alt synes at være i den stærkeste Fremgang. De Fleste spekulere stadig videre og videre og det i samme Retning, saa tilsidst maa det ende med Forskrækkelse; der maa komme en Reaktion mod, at Kapitalen udelukkende hober sammen om en enkelt Gren af Erhvervslivet, og derfor tildels unddrages de øvrige.

Naar der saaledes har ophobet sig Materiale til en Krise, plejer Omslaget at komme pludseligt. Det begynder ofte med, at et mindre Firma maa standse sine Betalinger; andre Firmaer, der ere stærkt engagerede i det, følge efter, og der kommer en hel Lavine i Gang af Handelshuse og Banker, der styrte mellem hverandre. Her vise de skadelige Følger af Publikums Indblanding sig atter, thi ligesom de, da det gik op, altfor villigt fulgte med Strømmen og bragte mere Fart i den, saaledes ville de nu efter Omslaget forstærke Paniken ved strax at trække deres Penge ud af Banker og Foretagender, hvor de ere anbragte med kort Opsigelse, uden at tænke paa, at de kun gøre ondt værre.

Efter en Krise følger der i Reglen en længere, trykket Periode, hvor Omsætningen gaar treven, og Pengene, som der

før var Overflod paa, pludselig ere aldeles forsvundne. Thi der er kommet en Forskrækkelse over Folk, saa at de foretrække selv at gemme deres Penge fremfor at løbe den mindste Risiko. Man nægter at give Kredit, hvilket ydermere besværer det økonomiske Liv.

Den sidste større Krise var i Aaret 1873. Den var hovedsagelig en Spekulationskrise, og den ramte især Østerrig, Tyskland og Nord Amerika, men dens Virkninger sporedes ogsaa over de fleste andre Lande. Begyndelsen skete i Østerrig, hvor man særlig havde spekuleret i Byggegrundene omkring Wien. Disse vare gaaede op til fabelagtige Priser, og der var opkøbt mere Jord, end Byen maaske nogensinde kunde faa Brug for. For en Tid blev Krisen udsat ved de Forventninger, der knyttedes til Verdensudstillingen, men midt under denne brast det, og der forefaldt mange Fallitter. — Fra Østerrig bredte Krisen sig til Tyskland. Her havde der længe været Overflod paa Penge, da de 5 Milliarder, som Frankrig havde udbetalt i Krigsomkostninger, for en Del bleve anvendte til at betale Statsgælden tilbage. Man maatte da søge en ny Anvendelse for dem, og den saakaldte »Gründer«periode opstod, hvor der blev stiftet alle Slags industrielle Anlæg. — Her til Landet kom der ogsaa Døninger af Krisen, men da den danske Handelsstand efter 1864 havde gjort sig mere uafhængig af Hamborg, bleve Virkningerne ikke saa stærke. — Frankrig, der endnu ikke helt havde forvundet Krigens svære Tab, blev omtrent helt forskaanet for yderligere økonomiske Vanskeligheder.

Siden 1873 har der ikke været nogen almindelig stor Krise, men kun enkelte partielle i forskellige Lande.

XII.

Mindets Værd.

(Fra Folkehøjskolen.)

I et af de eddiske Digte, Grimners Maal, fortælles der, at Odin havde to Ravne, Hugin og Munin, der fore Verden igennem, men stadig kom tilbage og bragte ham Tidender.

Naar vi eftertænke, at Odin, hvis Navn udtrykkelig peger paa Aand, var vore Fædres sindbilledlige Udtryk for Menneske-aanden, finde vi det strax meget smukt og passende af Skjalden at tillægge ham disse to Ravne, der udtrykke den fremseende Tanke og det levende Minde. Intet vilde nemlig være værre for Menneskeaanden end at have glemt det forgangne og ikke tænkt paa det tilkommende.

At vore hedenske Fædre i det hele have haft en dyb Følelse af Mindets Værd for Menneskeaanden, skjønnes let af alle de Omgivelser, hvorimellem de lade Odin færdes. Han lever i Valhal, den store Hal, hvori Kæmperne leve efter Døden og øve deres tidligere Idrætter — altsaa paa nuværende Dansk det højlovlige Eftermæle; han raadspørger Mimers Hoved; han forlystes paa Søkvabæk hos Fru Saga, hos hvem han drikker den klare Vin i blanktskinnende Kruse.

Ville vi i et poetisk Billede fra Middelalderen se, hvilket Værd man da tillagde Mindet, møder os strax den gribende Sang om Herr Vismer, der i Elvehjem blev saa fortryllet af Elvefruen, at han »glemte alle Minder, huskede hverken paa Fædreland eller Fæstemø, men sang fortvivlet og elvevild:

»I Elvehjem er jeg fød og baaren,
Og der er alle mine Klæder skaaren,
Og der har jeg fundet min Fæstemø,
Med eder saa vil jeg leve og dø.
Mens Linden mon løves.«

Det er klart, at det staar for Digteren som noget af det værste, der kan hændes et Menneske, saaledes at miste alle Minder.

Men saaledes ere Menneskets Livsvilkaar her i Verden, at ligesom det er naturligt for Ungdommen at se fremad og fortrinsvis leve i Haabet, saaledes er det naturligt for Alderdommen at se tilbage — leve i Mindet. Nu er vor Tid saavel hele Slægtens som vort eget Folks Alderdomstid, og maa altsaa fremfor nogen anden trænge til at leve af og styrkes ved Mindet. —

Uden Minder er Livet menneskelig, folkelig og kristelig talt som en rodløs Plante. Det er gennem Mindet vi lære af

det, der har mødt os i vort eget Liv, gennem Mindet vi drage Næring og Styrkelse af det Liv, der før vor Tid er ført paa Jorden. — Saa vist det er, at Barndommen er Livets Guldalder, saa vist maa der ved Barndomsinderne være en særegen Glands og Kraft. Barndommen har vel hos de fleste af os efterladt en Maalestok for Glæde og Lykke, der langt har overtruffet, hvad vi senere i Livet mødte under disse Navne; men hvem naar sine Idealer? Ingen. Og dog kunne vi ikke undvære dem; det er dem, der giver Livet Flugt og Retning. Uden Mindet vilde vi faa for lidt ud af vore Glæder; vi ville kun have dem engang. Vore Sorger, vor Nød, vore Farer vilde heller ikke udrette det, hvortil de sendtes, hvis de vare glemte, naar de ere overstandne. Det er vel ogsaa værd at lægge Mærke til, at al Udvikling og Dannelse er umulig uden Mindet. —

Hvad der er sagt, vil jo ganske vist i Almindelighed kunne finde sin Stadfæstelse i Enkeltmandens Liv, saavel hos de smaa som hos de store i Folket — klarest hos de sidste; men i Folkeslagenes Levnetsløb, hvor alt saadant viser sig i store Træk, vil det med slaaende Klarhed vise sig, at et Folkeliv uden Minder er en Uting, et Blændværk. En Digter synger om Angel:

»Et Blændværk der jeg finder:
Et Folk foruden Minder.«

Han har Ret; Folket der har det som Herr Vismer i Troldkvindens Favn, og Livet er folkeligt talt kun Død. — Hvad er det, hvori den store Forskjel mellem Livet i det 18de og Livet i det 19de Aarhundrede viser sig, uden i et forskjelligt Forhold til »Minderne«? Det attende Aarhundrede kjendte ikke »Mindet« (Historien) som den Rod, hvormed vi ere fæstede til Fædrelandets Jord, som den Traad, hvorigjennem Fædrenes Aand og Kraft som ved et elektrisk Stød gennemstrømmer og fylder os. — Men derfor kunne hverken Klopstok, hvor højt han end travede, eller de store Filosofer, hvor klart de end tænkte, og hvor skarpt de end udviklede eller Baggesen med alt sit Vid og sin Ynde hindre, at det hele endte i mageløs Aand-

løshed og kras Materialisme. Men derfor er den af sin Samtid ringeagtede Evald, Rolf Krages og Balders Sanger, netop nu agtet som det 18de Aarhundredes største Prydelse. Det var med Mindet om svundne Tiders Størværk, vore Skjalde atter vakte Folkelivet i det 19de Aarhundrede, og derved er Livet holdt oppe lige til vore Dage.

Men en rodløs Plante er ogsaa haabløs. Kan den end en Tid leve af de Safter, den har i sig, Frugt sætter den dog aldrig. Vi kunne sige, at Mindet menneskelig, folkeligt og kristeligt talt er Haabets Moder. Barnemindet er langt, siger et gammelt Ord; hvis altsaa Barnemindet tillige er stærkt og skjønt, maa det øve en stor Indflydelse paa hele Livet — og det er det. Børn ere de bedste Mennesker, siger et andet gammelt Ord; vi vare vel ogsaa bedst, da vi vare Børn, og saa længe de lyse Barndoms- og Ungdomsminder ej have forladt os, hviske de til os: hvad du var, kan du atter blive; thi du er jo dog det samme Menneske. Det var et dybt Ord, Baggesen sagde, da han ønskede om Barndomsmindet, at Gud vilde bevare det for ham; saalænge det levede hos ham, kunde han haabe paa bedre Dage. Her ville vi lægge Mærke til, at hos næsten alle store og elskelige Mænd har Barndoms- og Ungdomsmindet levet med en mærkelig Kraft.

Vort Folks Minder, som ere nedlagte i dets Historie, lærer os at kjende det i en tidligere Tid; men det lære vi ogsaa, at det trods mange Omskiftelser er vedblevet at være det samme Folk med det samme Modersmaal, samme Aand og samme Evner; de lære os, at »hvad Danmark var, kan det atter vorde«.

Vort kristelige Haab endelig maa, hvis det ej skal svæve i Luften, være fremgaaet af og hvile paa det levende Minde om og Tro paa, hvad Gud har gjort for os som Fader, Søn og Helligaand. Derfor syng vi:

»Frelser i dit Vennelag
Mindet er en Hovedsag.«

Trykfejl.

- S. 9 L. 6 n. betegne læs: Bekende og tilstaa betegne
- 13 - 6 n. Synonyme læs: synonyme
- 16 - 2 n. men læs: og
- 24 - 8 n. Karakteristiken læs: Karakteristikken
- 28 - 9 o. Allierede læs: allierede
- 32 - 14 n. Thema læs: Tema
- 33 - 6 n. underordnede læs: underordnende
- 39 - 14 n. har læs: have
- 97 - 11 o. Skrzyneci læs: Skrzynecki
- 149 - 14 o. trærtimod læs: tværtimod
-